

BAUER ÖRNAGY
BEM TÁBORNOK FŐHADSEGÉDÉNEK
HAGYOMÁNYAI

1848 ÉS 1849-BŐL.

KÖZLI

MAKRAY LÁSZLÓ,

KÉPVISELŐ ÉS VOLT HONVÉDALEZREDES.

PEST.

AZ „ATHENAEUM” KIADÁSA.

1870.

Nyomatott az „Athenaeum” nyomdájában. Pesten. 1870.

E L O S Z Ó.

Bauer őrnagy, — mint e könyv tartalmából bővebben is értesülni fog az olvasó — 1848 elején az osztrák hadseregben szolgált Erdélyben, később szabadságszerető hajlamánál fogva átlépett a honvédséghez s előbb *Baldacci* tábornok, később pedig *Bem* altábornagy fősegédje lőn.

Mint ilyen, közvetlen s legközelebbi szemlélője volt az erdélyi eseményeknek s különösen *Bemet*, kinek örökösen oldala mellett volt, nála jobban, csakugyan senki sem ismerhette.

Már maga e körülmény nagybecsűvé tenné adatait és előadását, ha ezeket a szakértő katona és szabadságimádó ember megjegyzései nem is kísérnék.

Örökös kár, hogy hagyománya, e mű, csupán az 1849-diki híres piski csata leírásáig terjed, de így is egészen új és részletes adatokat tartalmaz s

Erdély honvédelmi harcának kezdetét s Bem dicső hadjáratát egész 1849-diki febr. közepéig, teljesen új fényben világítja meg.

A jeles őrnagyot e mű folytatásában, halála szakította meg, mely aradi fogságának kitelése után, nemsokára következett be.

Tehát e könyv félig börtönben s mindjárt a szabadságharc elnyomása után íratott.

Inuét azon élesebb kifejezések, melyeket ellenfeleink s különösen a fölizgatott nemzetiségek irányában használ. E megjegyzések a saját és nemzete szabadságát elvesztett férfi megjegyzései, melyek, az akkori időviszonyok közt, nem lehettek mentek minden keserüségtől.

Mentségül hozzuk fel e körülményt most, midőn annyi lefolyt év után a kibékülésnek iudult kedélyeket bántólag érinteni nem akarjuk mint másrészt e megjegyzéseket s a mult meztelenebb föltárását sem véltük mellőzhetőnek, hogy azok a jelen és jövő nemzedéknek tanuságul szolgáljanak.

Pest, októberben, 1870.

A közlő.

Csak nagy küzdelmek és több oldalú biztatás után határozhattam el magamat egy oly nehéz és a legkésőbb utókor előtt annyi felelősséggel járó munkához, minő az 1848—1849-ki erdélyi nagy események leírása, annyival is inkább, mivel erre vonatkozott jegyzeteim nagy részben elveszvéen, nagyobbara csak emlékező tehetségemre vagyok szorítva, és avatlan tollam alig lesz képes ezen leírásba költői virágokat vegyíteni; azonban, miután az 1848—49-diki világhírtű időben elfoglalt állásom oly tapasztalatok megszerzésére nyujta alkalmat, melyeknek ismeretét a történész buvár kapcsolatba hozhatja más helyen előfordult, előttem ismeretlen eseményekkel és sikeresen felhasználhatja, mint töredéket, ezen időszak történetrajzára; miután továbbá azon események szövevényei közt voltak oly egyes, de az egészre határozó befolyást gyakorolt fonalak, melyeknek ismerete nélkül a megoldás vagy merőben lehetetlen, vagy legalább csak feltevéseken alapszik, tehát nem hű, s én azokkal eredeti forrásuknál ismer-

kedtem meg: mindennekfelett a történetek hű leírását tűztem ki feladatombul, annál is inkább, mivel a magyar részről főbb tényezők, u. m. báró Baldacci Manó és Bem József tábornokok, kiknek oldala mellett segédfüi minőségben működtem, elhaltak, az ellenfél főbb tekintélyei pedig, ármánydus szövevényeiket vagy nagy bölcsen elhallgatandják, vagy igazságtalanul más szempontból fejtendik meg.

Sokat irtak és irnak jelenben is arról, hogy az Erdély és Magyarország közti 1848-iki unio részint rögtönözve történt, részint pedig az erdélyi különböző nemzetiségek, sőt maga az erdélyi magyar nemzet közt is pártoskodásra és szakadásra szolgáltatott volna okot.

Hogy ezen állításoknak egyike sem alapszik igazságon, tanusítja azon körülmény, miszerint ezen unio V. Ferdinánd király által a pozsonyi magyar országgyűlés előterjesztése következtében nyert szentesítést azon föltétel alatt, ha az erdélyi országgyűlés is kívánni fogja azt; ezen idő és az unio ügyének tárgyalása közt néhány hónap folyt le s így rögtönzésről szó sem lehet; de másrészt mi okozhatta volna Erdélyben ama rendkívüli, lázas örömet, melylyel a márcziusi vívmányok fogadtattak, ha nem az, a mi azokban Erdélyt leginkább érdekelte, t. i. az unio.

És ez öröm nem csupán a magyaroké volt.

Medgyesen, tehát egy tisztán szász városban, a márcziusi tények hírére nemzeti lobogókkal tarkázták föl a házakat, mindenki büszkeséggel hordta mellén

a tricolor kokárdát, s uton-utfélen büszkén emlegették, hogy nincs többé császár, hanem van: imádott magyar király.

„Éljen az unio!“ .. lett ez órától kezdve egész Erdélyben a jelszó.

Napok és hetek szakadatlan ünnepélyek közt folytak le, a legkitűnőbb szász tehetségek a szebeni hírlapokban és az akkori ismertebb oláh értelmiség a Kolozsvárt kiadott erdélyi „Hiradó“-ban, föltétlen unio mellett nyilatkoztak, és illető nemzetiségüket bizalomra híván fel, minden lehető előítéleteket szétoszlatni igyekeztek.

Ezek szerint tehát merő alaptalan azon állítás, hogy az oláh nemzetiség a bukaresti mozgalmak által fölserkentetvén, már akkor egy független Dákorománia föllállítása és önálló nemzeti szabadság mellett rajongott.

Igaz ugyan, hogy az oláh nemzetiség tömege a többiekhez képest, elejétől fogva legkevesebb örömet mutatott, ezt azonban csupán szellemi kiskorúságának és azon körülménynek lehetne tulajdonítani, hogy fölszabadulásukata százados urbériszolgálatától nem nyerték meg rögtön és csak pusztá ígéretnek tartották; de tekintve a roppant anyagi és szellemi nyereséget, mely reájuk kizárólagosan csak az Unio által szállhatott, és tekintve az oláh értelmiség fönnemlített nyilatkozatát és fölhívását: nem lehet képzelní, hogy az oláh nemzetiség unioellenes mozgalmakba keveredjék, hacsak tévutra nem vezettetik, mi sajno-

san csak igen hamar megtörtént, még pedig, szerény nézetem szerint, a magyar kormány által elkövetett eljárás következtében, melyet aztán a már működni kezdett, cselszövő kamarilla ügyesen fölhasználni törekedett.

Mig t. i. a vivmányok birére Erdélyben a magyar és szász, mohón neki fogott a nemzetőrök felállításához, fölfegyverzéséhez és begyakorlásához, az oláhok e részben merőben mellőztettek.

Mi természetesebb tehát, mint az oláhok ez időben felmerült azon kérdése: hogy valjon mit akarnak a felfegyverzett nemzetek ő ellenében, ki fegyvertelen?

És mily tere nyílt a fondorkodó kamarillának e kérdés által akkor, a mikor az urí szolgálat Erdélyben még teljes folyamatban tartatott fenn; — mit sughatott a kamarilla az említett kérdésre az oláh papok és vezetők fülébe, könnyű eltalálni.

Már aprilban lázitgatták az oláhokat, hogy őket ki akarják irtani, és hogy az urí szolgálat alóli fölmentést a császár, nem pedig a magyar országgyűlés határozta el.

A sorkatonaság látszólagosan semlegesen viselte magát, az oláhok azonban éjjel titkos gyűléseket tartottak, melyeken nemzetebeli katonatisztek is részt vettek, és így a szászok, kik csaknem körülkarolva a roppant többségben lévő oláhok által, elszigetelve látván magukat, kacérkodni kezdetek ez utóbbival, de elhatározatásuknak függetlenségét

még igyekeztek fentartani, miért is előbb ez időben németekül nyilatkoztak, s előbb a magyar lobogók és szalagok mellé német fekete vörös, és arany szentüket tűztek, miglen egyfelől az oláh nemzet nyílt tüntetéseken a katonai hatalom alá adta magát,*) másfelől pedig gróf Waldstein, cs. kir. ezredes, a szebeni színházban és a szász városok körutazásában nyíltan kezdé meg politikai toborzását az osztrák összbírodalom részére, a mikor is a szász nemzet, félretette mind a magyar, mind a német lobogókat és szalagokat, és helyökbe egyedül az osztrák feketesárgát tűzte ki, s nyíltan a katonasággal és oláhokkal szövetséget kötött. **)

---

*) Medgyesen áprilisben összecsoportosulván a közel fekvő helységekből egynehány száz oláh, katonailag sorakoztak s papjaik vezetése alatt, egy feketesárga lobogóval, Doraszi Antal cs. kir. őrnagy szállása előtt álltak fel; az őrnagyot küldöttség által kérték magukhoz, és a midőn ez köztük megjelent, daczára a történetes záporosőnek, letérdeltek és így esküvén meg a császár hűségére, ajánlották fel a katonai hatalomnak szövetségüket.

**) A cs. kir. Ferdinánd Miksa nevet viselt 3. számú könnyű lovasezrednek parancsnoka, gróf Waldstein ezredes ugyanez időben térvén vissza prágai szabadságáról Bécsen át Szebenbe, itt egy szász polgárt léptetett föl feketesárga lobogóval a színpadra és általa egy politikai beszédet mondatott el az osztrák összbírodalom fentartása érdekében; maga az ezredes pedig e beszéd után páholyából több vég feketesárga szalagot osztott ki az e célra összegyűjtött nagyszámu néző közt. Ezen tüntetéséért az ezredesi tisztikar nevezett ezredesét soha többé parancsnokául

Ezután a sokfejtű kamarilla csak azon igyekezett, hogy a szászok és oláhok szövetségét a katonasággal a székelyek- és magyarokról költött rémhirekkel*) fölbonthatlanná tegye, addig is, míg a székely és magyar nemzet ellen elkövetendő hajdermesztő büntények következménye a katonai védelmet rájuk nézve nélkülözhetlenné tegye, és e szövetséget a legerősebb törvény, a szükség erősítse meg.

De bármily eszközök által is sikerült ezen, következményeiben egyes magyar helységekre és család-

---

vissza nem fogadta, sőt mi több, őt az osztrák kormány is előléptetésében mellőzván, nyugalomba tette, s helyébe a piski csatában megsebesült és a sebek következtében még a cs. kir. osztrák sereg visszavonulása alatt elhalt derék Losenaut nevezte ki ezredesnek.

*) Medgyesen april hó egyik napján azon, forrására soha nem vezetett hír hozta rémületbe a lakosságot, hogy a székelyek egy második attilai költözködésben, már a város falaihoz közelednek, utjukban mindent kirabolnak, kicsinyt-nagyot legyilkolnak, s végre lángba borítják a városokat és falukat. — Míg a helybeli 4 század sorkatonaság a polgársággal nagy hirtelenséggel eltorlaszolták a kapukat, elfoglalták a körfal lövéseit, egyszóval megtették az élet-halálra való védelmi intézkedéseket, némely bátrabb polgár ellovagolt a rettegett ellen elé kémkedni, de nem találván föl azt, neki bátorodtak megtekinteni a hír szerint már kirabolt, kigyilkolt és elhamvasztott közelebbi helységeket, és ki irhatná le örömét Medgyes városának és a halálos harcra készült sorkatonaságnak, midőn azon polgárok visszatérvén, jelenték, hogy az egész rémhírből egyetlen árva szócska sem igaz.

dokra oly borzasztó szövetség, az illetők azt előlege-
sen nem használták még fel ellenségeskedésekre, sőt
különösen a mindenre fegyelmezett katonaság oly
ügyesentudtatervét az általános gyámnoki köpeny alatt
eltakarni, hogy még a magyarok is némi bizalommal
viselteitek iránta, és csak titkon, előfordult magyar-
ellenes kihágásoknál adta jelét hatalmának, nyiltan
sajnálkozást színlelve a kihágások miatt, alattomban
azonban pártolván és bátorítván a kihágókat az ál-
tal, hogy nemcsak büntetlenül hagyta azokat, sőt a
világosan előre látott és hozzá feljelentett dúláso-
kat, sem meg nem gátolta, sem meggátoltatni nem
engedte. *)

A sorkatonaság akkori szelleme kimutatására
még megjegyzendő, hogy, a szövetség létrejöttével,
azonnal katonatisztek gyakorolták fegyverbe a szász
nemzetőröket, hogy azok egymás közt bajtárskodtak,
hogy megvetéssel nyilatkoztak a magyar miniszterek
felől, végre, hogy némely magyar születésű erdélyi és
sorezredbeli katona szigorúan fenyítettet meg, mint
fegyelem ellen vétkező, csak azért, mert mellén vagy
kardján háromszínű magyar szalagot merészelt vi-
selni.

---

*) Julius havában történt, hogy egy közel lakó
magyar uri család magát veszélyeztetve látván az olá-
hok által, a medgyesi katonai parancsnoktól csak
bár egyetlen altisztet kért, hogy annak védelme és kísérete
alatt, átköltözködhessék Medgyesre vagy más biztos helyre.
— A magyar születésű segédtsízt rögtön el is küldött egy

Ily előzmények után, és midőn már az erdélyi országgyűlés május 29-kére össze volt hívva, csoportosult össze az oláh nemzetiség egy része május 15-én Balásfalvára, egy törvénytelen gyűlésre; ezen gyűlésre cs.kir.katonaság is jelent meg négy ágyuval, állítólagosan a csend és rend fentartására, valószínűleg pedig az oláhok megvédésére a netalán előnyomuló székelyek ellen.

Itt történt először, hogy cs. kir. katonatisztek, sőt előkelő nemes családok is, mint p. o. Nopcsa, kik azelőtt megvetéssel tekintettek az oláhokra, oláh származásukkal dicsekedtek és ölelkeztek oly néppel, melyet azelőtt mindig kicsinyeltek.

Mindazonáltal, bárha bámulatra is gerjesztettek az ezen gyűlésen hozott, unioellenes és területi ön-lóság fölötti határozatok, melyek egyike által magát az oláh egyszersmind román nemzetnek keresztelvé, még is mindennek nem tulajdonított senki oly roppant fontosságot, a milyenné a bekövetkezett események által lett.

---

altisztet és egy közkatonát a kérelmezőhez, és csak azután jelenté fel a kérelmet és intézkedését őrnagyának, ki is a fiatal tisztet emberies intézkedése miatt pirongatva házi fogságba tette és hasonló esetekre még keményebb büntetéssel fenyegette, de a szorongatott magyar család ez egyszer meg volt mentve. — Ily kérelmek azután még többször is fordultak elő, de mindenkor azon válaszzal utasítottak vissza a parancsnok által, hogy nem lévén ilyen esetre utasítása, szomoruan kénytelen a kívánt biztosító örököt megtagadni.

Báró P u c h n e r Antal, cs. kir. altábornagy, ki az erdélyi országgyűlés megnyitására kir. személyessé volt kinevezve, mielőtt e célra Kolozsvárra utazott volna, több szász várost látogatott meg, ezekben a politikai és katonai tiszti karral értekezletet tartott.

Ily viszonyok közt nyílt meg május 29-én az erdélyi országgyűlés; az országháza valamint a kir. személynök báró Puchner szállása előtt is a sorkatonaság a nemzetőrséggel közösön tisztelgett.

A szász követek az országgyűlés megnyitását megelőzőtt nemzeti gyűlésben előadták nemzetük ohajtását kiváltságaik épségben tartása miatt, és a két testvérnemzet követei által a legbarátságosabban fogadtattak. — A görög egyesült püspök L e m é n y i János csak azon kérelmét fejezte ki, hogy az unio kimondása és törzstársainak felszabadulása előtt, a törvénykönyvből némely, az oláh nemzetet lealázó kitételek töröltessenek el, hogy ez által az utolsó különbség is köztük, és a többi testvérnemzet közt törvény előtt megszűnjék, mi azonnal meg is történt.

Az országgyűlés első ülésében, melyben a Magyarországgali föltétlen unio egyhangulag kikiáltott, zajos volt ugyan — de csak az öröm kifakadása miatt, mert egyetlen hang sem szólott az unio ellen, és minden előítélet elnémult az általános örömviharban.

Kir. személynök, báró P u c h n e r altábornagy még az napon elkülüte az unio felett hozott törvényt,

Haitmann cs. kir. hadnagy által király ő felségéhez Insbruckba, a honnan is, kir. szentesítettése után, ugyanazon hadnagy által június 11-én visszahozatott Kolozsvárra, és miután ott törvényesen kihirdettetett, a kir. személynök, Erdély katonai főparancsnoka, báró Puchner Antal az országgyűlést berekeszté, nyíltan kijelentvén, hogy ez az utolsó erdélyi országgyűlés; egyszersmind kitűzetett szállásán két óriási magyar nemzeti lobogót, megrendelé, hogy a főőrségen kitűzött császári zászló mellé egy magyar nemzeti is tűzessék ki, és hogy az ottani, valamint a város más helyein is fölállított feketesárga őrházak és támlák magyar nemzeti színre festessenek. — Ezekből láthatni, hogy az uniótörvény szentesítése nem eszközöltetett nyomasztó befolyások által, mert bizony nevetséges volna azon gondolat, hogy a királyra Insbruckban, tehát akkoron leghívebb népe közt, egy cs. kir. hadnagy valami nyomást gyakorolhatott volna.

Az unio országos kikirdetése perczétől fogva, a magyar miniszterium hatásköre Erdélyre is kiterjedvén, itten egy egészen új, élénkebb élet kezdődött, a királyi kormányzék alárendeltetett a teljhatalmu királyi biztos, báró Vay Miklósnak, a magyar nyelv használata elrendeltetett a közigazgatás minden ágai-ban, az urbéri és dézma-szolgálat örökre megszüntetett, a törvényes magyar bankjegyek forgalomba hozattak, a nemzetőrség nagyobb mérvben állittatott fel, és a károlyfehérvári cs. kir. fegyvertárban volt

fegyverek, a szebeni csász. kir. főhadi parancsnokság rendeletére, a nemzetőrség számára kiadattak, titkos utasítás következtében azonban úgy, hogy azoknak nagyobb és jobb része a szászok és oláhok kezeibe került.

Az öröm és remény ideje azonban rövid volt, mert bár az oláhok mohón fogadták az urbéri szolgálat és dézma alóli felszabadítást, mindenünnen érkeztek hírek, hogy a kamarilla által elvetett magvak kelnek, és a szászok s az oláhok közt a magyar elleni bujtogatás a legnagyobb mértékben foly, és megjegyzendő, hogy ez időben a bujtogatói főszerepet a szász értelmiség és ezek közt leginkább a szász papok vállalták el, miután a köztük és körülük lakó oláhság a nyert roppant szabadságok által boldognak érzi magát és nagyon békülékeny lett; — de a szászok ugyanazok által elvesztették kiváltságaikat és a szász papok még ezeken felül a zsiros dézmát, melyet nekik azelőtt nemcsak hitsorsosaik, de a köztük lakó idegen felekezett oláhok is tartoztak fizetni.

A bujtogatás sikeresítésére a szászok némelyei nem vonakodtak a legaljasabb eszközökhöz is nyulni; az oláhokat Erdély jogos birtokosainak nevezték, kik hivatvák ez országot kormányozni, magukat osztozó testvéröknek, kik velük örök időkre egyesültek, a magyarokat és székelyeket pedig szemtelen jövevényeknek, kiket a császári sereg segítségével e közös hazájukból utolsóig ki kell irtani.

Igy merészelt a szászok egy része akkor nyilatkozni oly nemzetek ellenében, melyeknek birtokukat és boldogságukat köszönhatték, és melyek őt a legnagyobb inségben testvériesen hazájukba fogadták II. Géza magyar király alatt; de ők nem tudták fölfogni, hogy az általános boldogságért föl kell áldozni egyes kiváltságokat, ők nem tudtak megválni, mint a magyarok, az urbéri szolgálat és dézma anyagi hasznaitól, és ezen veszteségek fölötti dühökben inkább kívántak osztrák rabszolgák, mint szabad magyar polgárok lenni. — Meg is nyerték a fölfolyt utolsó években azt, a mit kerestek.

Segítette a szászokat ezen bujtogatásban a 2-dik határőrvidéki oláh ezrednek alezredese Urbán Károly, ki júliusban Bécsből — alkalmasint illő utasításokkal — leérkezvén Naszódra, hogy szabadabban működhessék, előbb mindenféle gyanúsítások és maga az ezred oláh legénysége által megfosztatta báró Jovich ezredest a parancsnokságtól és átvette azt, azután élet- és vagyonbiztosító leveleket osztogatott pázsura név alatt.

Ezen pázsurák egész helységeknak osztattak ki, miután azok a császárnak (nem a királynak) és helytartóinak, az osztrák tábornokoknak örök hűséget, föltetlen engedelmességet és készséget esküdtek arra, hogy a császár és dinasztiaja elleneit vassal és tüzzel kiirtják, és fölmentették a vevőket a törvénytelennek nevezett magyar kormány rendeletei iránt

való engedelmesség alól és biztosították azokat a császári sereg oltalmáról.

Nem hiányzott az ezen alkalmakkor tartott beszédekben a császár és a dinastia elleneinek megnevezése is, kik szerintük nem voltak mások, mint a forradalminak elnevezett magyar kormány, és az elbizott, uralkodni vágyó magyarok. — Nem jutott eszökbe a hálátlan hallgatóknak, hogy a kik ellen e szónoklat folyt, azok menték fel őket az uri szolgáltatétel alól és megosztottak velük minden szabadságot.

Segítette a bujtogatást a fizetett s nagy számú oláh papokon, ügyvédeken és a sötétben tapogatózó diákokon kívül, kik már kormányozhatni vélték a szép Erdélyt, még Jablonszki ezredes is, ki Gallbrunn tábornok távollétében a kolosvári dandárparancsnoksággal is fel léven ruházva, nemcsak a magyar seregrebeli tisztikart igyekezett mindenféle álhírek által a törvényes magyar hadügyminis-terium rendeletei iránt ellenszegülésre ösztönözni, de koholmányokkal tele bárgyu rendeleteket is bocsátván ki, a nyílt erőszakra is izgatott.

Augusztus havában, a midőn a magyar nemzet nem gondolkozott egyébről, mint a kilátásban volt megtámadtatás elleni védeszközök megszerezheteséről, ezen ezredes egy titkos rendeletet küldött Naszódra Urbán alezredesnek, hogy ez igyekezzék a legnagyobb sietséggel a határőri 2-dik oláh ezred két zászlóaljával, s ha lehet, egy harmadikat is fölállit-

ván, ezzel is indulókészen állani, hogy a legelső rendelet vételével rögtön Kolosvárra indulhasson, miután neki, t. i. Jablonski ezredesnek, bizonyos tudomása van arról, miszerint Kolosvárt a legközelebbi vasárnapon ki fog hirdettetni a k ö z t á r s a s á g, s e végre már készülöben is van több ezer vörös lobogó.

Történetesen éppen ez időre esett a kolosvári nemzetőrség föleskettetése a király hűségére, mely ünnepélyre egy küldöttség Grois Gustáv polgármester vezénylete alatt Jablonszki ezredest is egész tisztikarával együtt meghívta, de ez természetesen nem zavarta meg őt, és csak arra szolgáltatott okot, hogy azon napra nagy gyakorlatot rendelve, meggátolta, nehogy ez ünnepélyen valamely katonatiszt megjelenhessen.

Ellenben Urbán alezredes, támaszkodva az említett rendeletre, azonnal kihirdeté saját hatalmánál fogva az ostromállapotot Besztercze vidékén és Belső-Szolnok vármegyében, megrendelve a politikai hatóságoknak, hogy működéseiket megszüntessék, a magyar hadügyministerium által fölállított honvédtoborzásokat abban hagyják, s magára ruházva a dictatorságot, fenyegetőzött, hogy ellenszegülés esetében katonailag szállandja meg az ellenszegülő helységeket.

Weér Farkas, belső-szolnok megyei főispán, Urbán ezen hallatlan merész rendeletét a kir. kormányzék, és báró Vay teljhatalmu királyi biztos

Miklós elébe is terjesztvén, arról báró Puchner katonai főparancsnok is értesítették, oly rendelet mellett, hogy a merész, törvénytapodó alezredest korlátaiba vissza utasítsa.

Hogy erre báró Puchner küldött-e, és minő rendeletet Urbán alezredesnek, nem tudhatni, de báró Vay Miklósnak minden késedelem nélkül átszolgáltatott egy másolatot azon állítólagos rendelet-ről, melylyel Urbán alezredesnek meghagyta, hogy épen oly sietséggel igyekezzék a törvényes rendet és csendet helyreállítani, a milyennel sikerült azt megzavarnia, különben mint fölkelő (rebellis) fog haditörvénszékileg elítéltetni.

Kivánatoseredménye ezen állítólagos rendeletnek soha sem volt, sőtmiután Urbán ezután magyarellenes bujtogatásait még nagyobb erélyvel folytatta, nagyon is valószínű, hogy az említett másolat csak ámitási és áltatási szándékkal küldetett b. Vay Miklósnak.

Ily uton tehát nem érhetvén célzt, a végből, hogy a kir. kormányzék Urbán szándékát megtudhassa, elküldte hozzá idős Gróf Bethlen Jánost Scheiffele Ede cs. k. főhadnagy kíséretében, (mert már nem volt tanácsos magyarnak, biztosító kíséret nélkül megjelenni Naszód vidékén) személyes találkozást eszközözlendő közte és gróf Mikó Imre kormányzégi elnök közt.

Urbán Retteg helységét jelölte ki találkozási

Bauer őrnagy hagyományai.

helyt, és megjelenését megigérte egy meghatározott időre.

Miután azonban a meghatározott időben gróf Mikó Imre és gróf Nemes János Rettegen megjelentek, de Urbánra siker nélkül várakoztak, újból Naszódra küldetett elővigyázatból a Rettegre rendelt gróf Bethlen János és Scheifele főhadnagy, kiknek Urbán ekkor szemtelen gúnynyal jelenté ki, hogy őt hű oláhjai csak úgy bocsátják el, ha közülök 10,000 kísérheti; ha tetszik ily kíséretben elfogadni, ő kész megjeleneni.

Igy végződött be a találkozási kísérlet; és ezen egész eljárást csupán Jablonszki ezredes említett titkos rendelete szülte, melyet csak több hó lefolyta után olvastam történetesen, midőn már késő volt azon segíteni.

Különben ezen ezredes egyike volta magyarok legnagyobb ellenségeinek, csak szerencse, hogy nem áldotta meg őt az isten annyi észszel és bátorsággal, mint a mennyi rossz akarat volt benne.

A midőn szintén augusztusban, a magyar hadügyminiszterium rendelete következtében a Szebenben állomásozott, báró Uracca nevet viselt magyar gránátos zászlóalj Pestre indult, és Erdélyben a sokoldalu bujtogatás már csaknem nyílt szakadást eszközölt a magyar és a többi nemzetek közt, báró Puchner futár által rendelte vissza a nevezett gránátos zászlóaljt Szebenbe.

A futár Karczagon érte utol a zászlóaljt s így

az akkori katonai szabályok szerint, e zászlóalj, a mint a Királyhágót átlépte, a magyarországi főparancsnokság rendelkezése alá tartozott s báró Puchner-től ilyenmő rendeletet elfogadnia szabályellenes volt.

Meg is vitatta ezt a gránátos tisztikar, de miután csak egynéhány tiszt szavazott az ut folytatása mellett, a többség pedig visszakiváncozott Szebenbe, el lön fogadva a Puchner rendelete, és a zászlóalj visszatért.

Ezért a zászlóaljt velem együtt többen nyíltan és jogoson hibáztatták.

Megérkezvén a zászlóalj Szászfenesre, Jablonski ezredes többedmagával fogadta, és egy magasztaló beszéddel üdvözölte, melyet egy Kleiser nevű őrnagy oláh nyelven ismételt a többnyire szász és oláh legénység számára.

Kolosvárra visszaérkezvén Jablonszki ezredes, a főörségen indítványozta a helybeli tisztikarnak, hogy a gránátos tisztikart loyális magaviselete elismerésül ünnepélyesen vendégelje meg; elfogadtatott.

Nem lévén jelen, előttem ezen indítvány és határozat ismeretlen volt, de mennyire kelle bámulnom, a midőn szobámba lép a tisztikar egy századosból és egy hadnagyból álló küldöttsége, kijelentvén: hogy a helybeli tisztikar elhatározta a gránátos tisztikar ünnepélyes megvendéglését azon loyálisáért, melyet a báró Puchner rendelete teljesítése által

tanusított; de egyszersmind azt is elhatározta: hogy ezen ünnepélyen csak összbírodalmi hazafiak (patrioták) vehessenek részt.

Miután én számos alkalommal magyar érzelmiséget tanusítottam, sőt a gránátos zászlóalj loyaltitását is rosztaltam, kívánja a tisztikar, hogy a küldöttség előtt nyilatkoztassam ki, valjon összbírodalmi vagy csak magyar hazafinak tartom-e magamat?

Ezen érdekes kérdésre, válaszom a következő volt:

Bámulom, hogy százados ur, kit eszes embernek tartottam, ily küldetésre használtatta magát, mert százados ur minden bizonynnyal átlátja: hogy sem a tisztikarnak, sem más, bárminő földi hatalomnak nem áll jogában tőlem feleletet erőszakolhatni ki kérdésére, és önöket legfőlebb tetteim ellenörködése illeti; azonban én nem akarok érzéseimmel titkolózni és büszkén vallom magamat magyar hazafinak; de éppen a kérdés ez ágában rejlik a legnagyobb értelmetlenség, mert ugyan hol van még eddig kimondva: hogy a magyar hazafi ellensége az ugy nevezett összbírodalomnak? sőt nem éppen csak a magyar mentette-e meg legnagyobb áldozatkészséggel az összbírodalmat több ízben az öszeroskadástól? — midőn ezekben kérdésére a legőszintébben feleltem, legyen szives a tisztikarnak még kijelenteni, hogy legkevésbé sem vágyódom ünnepélyen megjelenhetni.

Ez időben a magyar ezredbeli tisztikar, bárha

esküjét a magyar alkotmányra letette, már pártokra szakadt; volt t. i. magyar és volt osztrák párt benne; — a magyar pártiak, megtudván a nálam történetet, hozzám siettek, és megígértették általam, hogy az időközben kapott meghívást az ünnepélyre elfogadván, azon megjelenek, mert különben ők sem jelennének meg, és így ki tudhatja, mi fog ott kóholtatni?

Megjelentünk tehát mind, és tömve volt már a nagy táncsterem, csak Jablonszki ezredet várták a többi törzsszisztekkel, a midőn ezek mintegy rohammal elfoglalták helyüket, és az első, dühtől kikelt képpel, következőleg szónokolt:

„Miután vannak, kik kételkednek abban, hogy valjon helyesen cselekedett-e a gránátos zászlóalj, midőn Karczagról visszatért, ime — mielőtt a vendéglést megkezdendők — felolvasom az e tárgyban ő excellentiájától, erdélyi katonai főparancsnok, báró Puchnertől épen most vett sürgőnyt, hogy ez által eloszlattassanak minden kételyek.“

Ezután fölolvassott egy magasztaló levelet, melyben Puchner a gránátos zászlóalj tisztikarának a legérzékenyebben megköszöni rendelete teljesítése által iránta tanúsított hajlamát és loyálitását; mire én a legszerényebben válaszoltam, hogy a felolvasott köszönő leirat kételyeinket legkevésbé sem oszlatta szét, sőt még megerősíté, miután a gránátos zászlóalj — ha csak kötelességét teljesíté, — nem érdemel oly magasztaló köszönetet, és Puchner ő

nagyméltóságától, saját rendelete teljesítéséért, nem is lehetne korholó levelet várni; de ha ezredes ur képes volna előmutatni: vagy a magyar ministeriumtól, vagy pedig csak báró Hrabovszki, Magyarország katonai főparancsnoka ő nagyméltóságától is egy hasonló köszönő leiratot, akkor valójában szétoszlának nagy örömünkre minden kételyeink.

Ezzel nagy csendben elkezdődött a vendégség, azonban csakhamar megélénkült a pohárköszöntések által.

Itt megjegyzendő, hogy azon néhány gránátos tiszt, kik Karczagon az út folytatására Pest felé szavaztak, együtt egy külön asztalkát foglaltak el s midőn Urbán alezredesért hallatlan magasztalások közt pohár emeltetett, többekkel együtt nem járultak az éltetéshez; mire mint egy megsebzett kan ugrott fel Jablonszkiezredes, dűhtől tajtékozva jelentvén ki megbotránykozását, hogy midőn egy oly érdemes oszlopáért a dinastiának és hadseregnek, mint a milyen Urbán alezredes, pohár emeltetett, ezek — s ezzel az asztalkára mutatott — nem vettek részt; hát tisztek e azok? nem, hanem disznók.

Az ezen esztelen dűhös kitörésre támadt s bmulatosan legtöbb részről helyeslő zaj lecsillapulása után, a sértett tisztek komolyan és szó nélkül odahagyták a teremtet, mire a pohárköszöntések folytattak mindenféle egyénekre és nemzetekre, az egy magyart kivéve.

Látván, hogy az ünnepély már végéhez köze-

ledik, és a köszöntő törzstisztek kifelejtik a magyart, felálltam és mondtam: hogy ezen ünnepélyen már nem csak a birodalom minden népeiért, de ismeretlen egyéniségekért is ürittetett pohár, azon egyetlen nemzet kivételével, mely, mind lovagiasságára, mind hősiességére nézve tagadhatlanul első a birodalomban és mely ezt a legnagyobb feláldozással menté meg többször a végveszélyből; fölszólítom tehát az egybegyűlt összes tisztikart, hogy velem együtt poharat emelve, fölkiáltson: „éljen a magyar nemzet!” melyre egy harsogó éljen, azután pedig az ülések odahagyása következett.

Jablonszki ezredes erre hozzám sietett és monda, hogy tanuja lévén az eltávozott tisztek magukviseletének, átláthatom, hogy elismerték hibájukat, miután eltávoztak; de ez tovább így nem mehet, azért rendeli, hogy (itt megnevezett minden magyar érzelmű tisztet rajtam kívül) őket Medgyesre, részben pedig a Károly-Fehérvárt állomásozott zászlóaljhoz teszi át, és meghagyá, hogy ezen rendeletét napi parancsban közöljem.

Miután végig hallgattam, azt válaszolám, hogy itt egyébről nem győződtem meg, mint arról, hogy az ezredes ur oly illetlenül és oly bántólag viselte magát az eltávozott bajtársak irányában, hogy — bárha ez úgy elintézése csupán őket illeti — kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, miszerint ezen ezred okvetlenül szét fog bomolni, ha oly szerencsétlen

volna még soká élén látni őt, mert kormányzatához nem ért, s ezért a rendeltekből sem leend semmi.

Általános zaj és fenyegetések következtek a merész szavaimra, de részemről egy pár szó a Kosuthhuszárokról, és egy ujmutatás az utcára, néma csendet eszközöltek, s az egész társaság széteszlott.

Még azon éjjel a megbántott tisztek s a bántalmazó ezredes közt egy pár komoly szó váltatott, melyeknek következése az lett, hogy az ezredes újból összekérlette az egész tisztkart s ennek jelenlétében a megbántott tisztektől bocsánatot kért, ki nyilatkoztatván, hogy felhevültségében szalasztá ki gondatlan bántó szavait.

Midőn az ezred a magyar ministerium rendelete következtében föl lett volna esketendő a magyar alkotmányra, Jablonszki ezredes mindaddig halasztotta azt, míg az osztrák ministerium is megrendelte, ekkor pedig egy összbirodalmi értelmű beszédet tartott. Valahányszor ezen ezredes egy csinos honvéddel találkozott, mindannyiszor mondá, hogy egy szakasz oláh katonával tizezer ilyen urfit verne szét; de nem váltá be szavát, mert később egy pár zászlóalj ilyen urfi úgy megugratá őt Deésről egy rendes dandár amolyan katonával, hogy egy második ilyforma találkozást bölcsen kikerült.

Ezen kitérések után folytatom a félbeszakasztott eseményeket. Az erdélyi kat. főparancsnok, báró Puchner Antal altábornagy, a keletkezett bujtoztatásokat nem csak elősegítette, de mondhatni:

hogy vezényelte is, még pedig oly jézsuitai tökéletességgel, hogy nemcsak a teljhatalmu királyi biztost, báró Vay Miklóst, de még legközelebbi pártjabelieit is, tehát mindkét oldalbelit tévedésbe hozta, a magyar bizván, az osztrák pedig kételkedvén benne; és valójában magyar részről nem is lehetne nem bizni benne, miután több alkalommal a teljhatalmu királyi biztos, báró Vay Miklósnál az egész tisztkarral tisztelkedett és mindannyiszor becsületére fogadta, hogy ennek rendeleteit híven teljesíteni; miután a nemzetőrség számára ő rendelte meg a károlyfehérvári várban lévő fegyverek kiosztását, és 6 ágyú felszerelését is, mely utóbbiak azonban soha sem kerültek rendeltetésük helyére; miután nemcsak megígérte, hanem Mihálcfalván és Lónán tettleg végre is hajtatta az oláhok fékezését cs. kir. katonaság által; miután a magyar hadügyministerium által megrendelt 11-dik és 12-dik honvédzászlóaljak szervezésére ő rendelte ki a szükséges toborzó tiszteket a cs. kir. seregből, Dobai cs. k. ezredes alatt; miután báró Vay Miklós rendeletére, ő rendelt ki két gyalog és egy huszár székely zászlóaljt a rácok ellen Verbászra; miután a cs. k. katonaság föleskettetését az alkotmányra ő rendelte meg, és a cs. k. katonatisztek áttételét a honvéd sereghez nyíltan pártolta; végre, a mint előbb Urbán alezredes kihágásánál láttuk, egyes kihágások ellen, látszólagosan erélyes lépett fel sat.

De mindezek, a mint azt a következők, sajnos,

igen későn mutatta meg, csak áltatásul történtek ; mert túlfelől ugyan ő volt az, ki az oláh fölkelést titkon szerveztette egy oláh comité által, melyet Szebenben alakíttatott a második balásfalvi oláh gyűlés által, hogy azzal mindig egyenes összeköttetésben lévén, annál sikeresebben működhessék titokban a reakció részére ; ő rendelt a szervezett, felkelő oláh tömegekhez cs. kir. katonatisztek vezérékül, ő készítetett a szász és oláh felkelőknek Szebenben és Vajda-Hunyadon lándzsákat, láttatta el azokat jó fegyverekkel és lőszerekkel, pénzzel és élelmiszerekkel ; ő mentette fel a szászokat és oláhokat a magyar ministerium rendeletei iránti engedelmesség alól, és a honvédszervezést illető nyílt rendeleteit oly titkos utasítással kísérte, hogy csak tiszteknek szabad átlépni a honvédekhez, miután azok nem katonakötelesek, és az illető tisztikar csak örvendhet, ha megmenekszik oly tisztektől, kik képesek fölcserélni állásukat a dicső cs. kir. hadseregéből a csöcselék honvédekével ; de katonaköteles átlépők a honvédekhez mint szökevények tekintendők és büntetendők ; sőt ha a felbőszített oláhok valamely barbár vezére, megelégtelve a patak számra ontott ártatlan polgári vért, jobbra akart térni, a mint azt később Dévánál fogjuk látni, ő volt az, ki azt nem engedte meg.

Általában ezen magyar születésű, hajdani magyar testőr aljassága túlhaladja Bastát és Caraffát, mert ezek idegen nemzetbeliek voltak ; Puchner bá-

rótól, működése kezdetén, a midőn egyedül rendelkezett mindennemű erő fölött, egy, bármily irányu ősziinte nyilatkozat elég lett volna arra, hogy ezerek ártatlanul ontott vére, vagyona megkiméltessék és virágzó magyar faluk és városok el ne pusztíttassanak; de ő ellenkezőleg nemzetét akkor, a mikor legyilkolására a legerélyesebben működött, mindenféle jó akaratot színlelő ármányos incselkedések által előbb kelepczébe csalta, hogy így készületlenül megrohanva, annál több vért onthasson.

És itt, ily előzmények után, akaratlanul is azon kérdés merül fel: hogy miként volt mégis képes a készületlen magyar nemzet föntartani magát, még pedig tekintve azt, hogy az ellenség kész, mindennel bőven ellátott hadsereggel bir és szövetekezett az általa felbűszített, fölfegyverzett, számban aránytalanul túlnyomó szász és oláh nemzetiségekkel; tekintve továbbá az ellen minden képzeletet felülmuló embertelenségét és bűszültségét, hogy — mondom — mikép volt képes a magyarság magát mégis fenntartani, még pedig aránylag csekély áldozattal?

E kérdésre megfelel e néhány szó: hazaszere-tete és igazságos ügyének átérzése által. — A midőn valamely igazságtalanság elfogadását józan fölfogásu embernél csak erőtetni lehet, az igazság akaratlanul is megfogamzik szívében és áthatja egész lelkületét. — Az igazságtalanság követőjét, ki szegyenli bevallani fölhasználtatását, erőszak, durvaság, tehát lovagiatlanság bélyegzi; az igazságost

pedig, ki el van telve szent ügyének érzetével, lovasgiasság jellemzi, ki vagy megveti fegyvertelen ellenét, vagy szívéből megbocsát neki. — Ezen különbség a legnagyobb mértékben mutatkozott 184⁸/₉-ben az osztrák és a honvédsereg közt; mert a midőn valamely honvédtiszt fegyvertelenül osztrák fogságba került, ezek példátlan brutalitással bántak vele, ellenben, ha valamely császári tiszt került fogságra, a honvéd előékenységgel és udvariasan fogadta azt, és szinte gondolkozni látszott a fölött, mi uton tessebbe annak fogságát bár tűrhetővé, és megosztá vele a mije volt. — E szerint az ügy igazságosságának érzete lovaggá és a hazaszeretet hőségévé tett minden egyes honvédet, kivel rettegve szállt csatába az önérzetlen vagy pusztán csak fegyelmezett cs. katona; míg a szervezett szász és oláh fölkelések a honvéd hírére is már megfutamodtak és mérföldekig szaladtak, soha, de egyetlen nyílt csatába sem bocsátkozván, még oly esetben sem, midőn százan voltak egy ellen; de annál inkább pusztíták a védtelen udvarokat, falvakat és városokat, rabolván és gyilkolván fegyvertelen polgárokat, asszonyokat és gyermekeket; sőt ily helyekre is csak álnok alkudozások után mentek, és miután meggyőződtek arról, hogy ellenszegülésre nem találhatnak, merészeltek berohanni s azután nagy hősiességgel oly hajmeresztő vandalizmust vittek véghez, a milyent a világ a druzok és maroniták közt is hiába keres.

Ha ezen szervezett vandalizmus nem történt

volna, áldozataink száma is nagyon csekély leendett, mert nyílt csatákban bizony keveset vesztettünk.

És mi lett volna könnyebb, mint a kölcsönt kamatostól dúsán megfizetni, miután az egész ország hatalmába került a hős honvédseregnek?

De a magyar hű maradt eredeti céljához, ő nem akart pusztítani, hanem boldogítani, ő nem akart venni, hanem adni, és egész bűne, a miért őt oly dühvel támadták meg, abban állott, hogy nem akart türni többé hazájában rabszolgákat és fölszabadítá azokat, és nem akará, hogy csak egy osztály élvezze a szabadságot, és kiterjeszté azt minden egyes polgárára, vallás és nemzetiségi különbség nélkül, nem kívánván érette egyebet, mint teljes élvezését ezen szabadságnak.

Ily, valóban példátlan nagylelkű igazságszeretet nem volt-e elég tanúság arra, hogy e nemzet bárminő más jogos követelést is megadni, vagy bárminő sérelmet orvosolni kész, kölcsönös, békés egyezkedés útján? sőt nem volt-e egyetlen szent kötelessége, valamint minden egyes polgárnak, úgy minden nemzetiségnek előbb megszilárdítani a nyert szabadságot és az új kormányt, s azután törvényes úton, az országgyűlésnél követelni a vélt vagy valódi sérelemnek orvoslását? — Vagy talán hiányzott erre az alkalom? hiszen együtt volt Pesten az országgyűlés! Vagy talán nem volt ki által? de hisz a népszáma szerint választandott képviselők arra valók

voltak; de bizonyára azok, kik az országgyűlésen csupán szabad akarujukból nem képviseltették magukat akkor, a mikor mind alkalmuk, mind szabadságuk, sőt kötelességük lett volna, azok nem akarták a békés kiegyenlítést, azok vagy csak bérenczei voltak egy sötétben működő pokoli hatalomnak, vagy csak zsákmányra leskelődtek, vagy végre nem értették meg az idő szellemét és saját hivatásukat és akaratlanul dolgoztak azon pokoli hatalom kezére, melynek tervébe közös szabadságunk semmiképen nem illett, és mely mindnyájunk megbuktatását tűzte ki feladatának, nehogy szabadságunk túlélése határainkon, megsemmisítse magát azon pokoli hatalmat.

Leküzdtek és vaslánczokba vertetek barbár északi népekkel és szövetkezve a pokol legsötétebb szülöttével, az árulással, egy nagylelkű, hős nemzetet, de ezzel együtt titeket is békóba vertek, és legyetek meggyőződve, hogy addig, míg ezen nemzet hordja bilincseit, mindnyájatoknál merő ábránd szabadságról csak álmodozni is; tudja ezt jól a hatalom, s azért szegül annyira ellene szabadságunknak.

Kitűzött célomhoz hiven, hogy csak saját tapasztalataimat vagy legalább csak a körülöttem történeteket írom le, itt kénytelen vagyok egy hosszú üreget hagyni, betöltendő a történészbuvár által, kinek feladata leendő eredeti forrásokból megtudni a képviselői választásoknál és a második balásfalvi oláh gyűlésnél előfordult nyílt erőszakoskodásokat

és titkos határozatokat; az agyagfalvi székely gyűlés és Berzenczei kormánybiztos működésének eredményeit; a székelyek hadjáratát Zsombori, Dorsner és Betzmann alatt Urbán és Gedeon ellen; az oláhok vérengző nyílt felkelését Alsó-Fehér-Zaránd-megyében és a mezőségen, Körösbánya, Brád, Halmágy, Zalathna, Magyar-Igen, Sárd, Krakkó, Szt-Benedek és Borbánd elpusztítását és magyar lakosok fölkonzultatását és a többi számtalan, hajmeresztő iszonyúságokat; én e töredékleírás fonalát gróf Lamberg Pesten történt szerencsétlen legyilkoltatásánál veszem fel, mint a mely esemény közös hazánkra oly vészjóslólag hatott, és valójában egy új, végzeteljes időszakot is hozott magával.

Gróf Lamberg megületése Pesten, valamint mindenütt, úgy Kolozsvárt is a legnagyobb rémtüetet idézte elő, annál is inkább, mert hire a ministerium lemondásával s a Jelachich ellen vívott pákozdi csatával szintén egyszerre érkezett, mit aztán az események rohamosan követtek.

Ugyanis gróf Lamberg megületése okozta, hogy báró Baldacci Manó ezredes lemondott a nemzetőri haditanács elnökségéről Pesten és lejött Kolosvárra, átvenni a számára fentartott főherczeg Károly Ferdinánd 51. számú, erdélyi magyar serezed parancsnokságát; ez october 5-kén történt. Megjegyzendő, hogy báró Puchner még ekkor nem veté le álarczát, sőt folytonosan hódolt báró Vay királyi biztosnak.

Báró Baldacci értesülvén a tisztikar hangulatáról, mely — a mint már említém — pártokra szakadt volt, ennek legelső, szokott tisztelkedése alkalomával erőlyesen rendreutasította azt, sajnálatát fejezván ki a fölött, hogy művelt egyéniségek — minőknek a katonatiszteknek lenni kell — eszélytelenül, de törvényellenesen is cselekesznek, a midőn, mint magyar ezredbeliek, egy magyar városban a fölött szakadnak pártokra, hogy magyarok legyenek-e, vagy nem? A ki ezen ezredben szolgál — ugymond — annak a magyar kormánynak föltétlenül kell engedelmeskednie, miután azt ő felsége, a király rendelte; és a kinek ez nincsen inyére, jelentse ki, igyekezni fogok számára arany hidat építtetni, hogy átmehessen rajta paradicsomába, Bécsbe; ekkor beleszólott Jablonszki másodezredes, hogy a tisztikar nem szakadt pártokra, csak egy kis töredék vált ki belőle, mely — de nem végezheté beszédét, mert báró Baldacci közbevágott, mondván: én ezredes urat nem kérdeztem, hogy kisebb vagy nagyobb pártra szakadt-e a tisztikar, sem pedig, hogy mely résznek van igaza, hanem egyszerűen megmondtam, mint felelős parancsnoka ezen ezrednek, mire kötelesek önök; most ezt tudják, tehát ahoz tartsák magukat; ön pedig ezredes ur mutassa be nekem a tisztikart egyenként.

Igy végződött az első tisztelkedés báró Baldacci ezredesnél, és a tisztikar kivétel nélkül még

az nap mellére tűzte a magyar háromszintű szalagot.

Értesülvén továbbá báró Baldacci a Jablonszki már említett titkos rendeletéről Urbánhoz, és ennek törvényellenes működéseiről, még az napon terjedelmesen följelentette azokat gyorsposta útján a hadi főparancsnokság elnökségének (báró Puchnernek) kimutatván, hogy ily álnok gazdálkodás mellett az ingerlékenység mindkétfelől csak neveltetik, s a csend és béke fentartása alig lészen lehető; ezért széles alapú és siető fölhatalmazást kér és biztosítja az elnökséget: hogy neki, mint magyar mágnásnak egyfelől, és mint ezredesnek másfelől, sikerülend az egyetértést helyreállítani, és ezáltal a hazában a békét fentartani.

Miután e fölterjesztésre és kérelemre a szükségesnél hosszabb idő lefolyta után is válasz nem érkezett, és az ingerültség már csaknem tetőpontját érte, báró Baldacci ugyanazon uton sürgette a választ, mire csakhamar egy következő tartalmu válasz érkezett:

„Báró Baldacci Manó, cs. k. ezredes urnak! A hadi főparancsnokság elnöksége mindkét fölterjesztését vette, és becsületénél fogva elvárja öntől, mint császár kir. ezredestől, hogy ezután őrizkedni fog politikai vizsgálódásoktól.“

Egy ilyen válasz egy olyan fölterjesztésre csak a pokolból, vagy az örültek házából vehette eredetét; báró Baldacci ez utóbbit volt hajlandó el-

hinni, s ezért rögtön felküldte Fackler Frigyes századost Szebenbe, szóbeli terjedelmes utasítással, hogy végére járván ez ügynek, ahhoz illő választ eszközöljön; de a százados hosszas kimaradás után eredménytelenül tért vissza, mi nagyon könnyen megmagyarázható az akkori szebeni hírlapból, melyben ez áll:

A Kolosvárt állomásozó Károly Ferdinánd ezredbeli 2-dik zászlóalj tisztikara felküldte ide Fackler Frigyes századost, hogy báró Puchuer főhadikormányzó ő nagyságát biztosítsa a zászlóalj hűsége- és loyálisáról. Ezen biztosítás kézbeadás által megtörténvén, ő nagyméltósága által elismerőleg és örömmel fogadtatott.

Igy esküdt össze kicsinyje, nagyja, hogy e szerencsétlen hazát is vad dölások színhelyévé téve, abból a tagadhatlanul nemes, lovagias magyar nemzetet kiirtsák, a kiirtott nemzetet egy másikkal pótolják és a földült haza romjain olyan bástyát építsenek, melyből a zsarnokság, a szabadság legkisebb moczanatát is vaskezekkel legyurva, önkényét mindenfelé terjeszthesse és századokra megszilárdítsa; de meghiusítá e pokoli tervet az állítólagosan maroknyi, de hős magyar nemzet; megmutatá, hogy nem a nép száma teszi annak erejét, és bebizonyult az előbbeni állítás igazsága is, hogy t. i. az igazság akaratlanul is megfogamzik az ember szívében, mert még azon éjszaki vad nép is, mely előtt a szabadság egy merőben ismeretlen valami volt, és melyet nem-

zetünk letiprására segítségül behoztak, elvivé magában a szabadság magvát, s ez már is csirázik, tehát megfogamzott.

Még báró Baldacci megérkezése előtt egy pár nappal, Jablonszki ezredes egy osztály sorgyalogságot rendelt Licudi Caitán százados vezénylete alatt, ki tudhatja minő szóbeli utasítással, Szilágy-Somlyóra, hogy az ottani élelmezési raktárból átszállítsa az élelmi czikkeket Kolosvárra. — Ezen osztály gyalogság szükségesnek tartá mellesleg önkénytlenség és csupán magánmulatságból fegyverek után is kutatni akkor, a mikor a nemzetörség a császári kir. raktárakból fegyvereztetett föl, és ezen mulatságában oly kihívólag s oly dühvel járt el, hogy még a templomot sem kimélve, az oltár alatt is fegyvereket keresett.

E böszült eljárás hírére a kolosvári nép oly düh közt várta vissza az osztályt, hogy bizonyára csak az azonközben megérkezett báró Baldacci esélyességének és befolyásának sikerült kikerültetni egy véres összetűzközést és megmenteni Licudi századost; ezen körülményt, t. i. báró Baldacci megérkezését, Jablonszki ezredes valószínűleg kifelejtette tervéből.

A magyar ministerium leköszönése után, és miután a nádor már előbb elhagyta az országot, nehogy ez kormány nélkül maradjon, a király távollétében és nevében ideiglenesen megalakult Budán a honvédelmi bizottmány. Kossuth Lajos elnöklete

alatt, mely a kormányzatot az együltt maradt törvényes képviselőházzal folytatta.

A honvédelmi bizottmány, a mint azt nevéből fogva várni lehetett, teljes erejét a haza megvédésére fordította, törvénytelen megtámadtatásai ellen s ebből kifolyólag a magyar seregekhez oly rendeletet küldött: hogy minden egyes tiszt sajátkezű írása és aláírása által becsületszavával kötelezze magát a honvédelmi bizottmány rendeleteinek föltétlen teljesítésére; ellenben minden kényszer kikötése végett egyszersmind megrendelte, hogy azon tiszteknek, kik az irt kötelezvényt saját és korlátlan szabad elhatározásuknál fogva nem adhatnák be, fiztessék ki három havi fokozatos illetményük és adassék szabadság kimehetni az országból bármely önválasztotta más országba, tehát elleneinkhez is; és hogy ezt bárki bántatlanul tehetné, bizonyítja azon körülmény, hogy Magyarországon többen s Erdélyben is — névszerint Jablonszki ezredes — éltek ezen szabadsággal; ez utóbbi Urbánhoz ment, de el nem fogadta a három havi fizetést.

Báró Baldacci ezredes a honvédelmi bizottmány ezen rendelete vételére magához rendelte ezredének Kolosvárt állomásozott 2-dik zászlóaljbeli tisztikarát; megmagyarázta azt és teljes szabadságot adott minden egyes tisztnek saját meggyőződése szerint cselekedhetni, sőt a tisztikar kérdésére, hogy ő maga mit teend, kinyilatkoztatta, hogy ez titok marad, nehogy ez által is valami nyomás gyakoroltas-

sék, vagy bárki megzavartassék elhatározása függetlenségében.

Egy ily értelmű rendelet kísérete mellett küldte el báró Baldacci a honvédelmi bizottmány rendeletét a többi zászlóaljnak is Károly-Fehérvárra és Medgyesre, a hol az, — mint később kiderült — nagy ingerültséget és dühös kifakadásokat okozott, sőt Medgyesen ürügyül szolgált egy tisztí küldöttség kinevezésére, mely báró Puchnert megkérte, hogy báró Baldaccit árulónak kikiáltva, ezt az ezred parancsnokságától foszssa meg, és azt Wieser őrnagyra ruházza, mi meg is történt; de a kolosvári zászlóalj tisztikarának minden egyes tagja, Fackler századost sem véve ki, még az napon beadta a kivánt kötelezvényt, sőt örömmel fogadta az ennek következtében utalványozott és kifizetett pótpénzt, az osztrák fizetés felemeltetvén a honvéd fizetésre, még pedig ez utóbbiak alakulása napjától fogva.

Miután ezen tényekre az előadottak szerint a legkisebb erőszak sem gyakoroltatott, sőt ellenkezőleg mindenkinek merő elhatározhatási szabadság biztosított, és a zászlóalj, kötelezvénye daczára legelső alkalommal az ellenséghez szegődött, láthatni, hogy a magyarelles árulás, a lovagiasság teljes kirekesztésével, már nagyban szervezve volt.

Ez időben báró Baldacci a honvédelmi bizottmány által, ő felsége a király utólagos jóváhagyása reményében, kineveztetett tábornokká, mit ez, napi

parancsban, oly hozzáadással tett közzé, hogy az ezred parancsnokságát is, további rendelkezésig, fönntartja magának.

De mit ért egy ily hazafias és üdvös rendelkezés báró Puchnerrel szemben, ki föloldozá az ezredet ezredesének tartozó engedelmessége alól, sőt árulási bűn terhe alatt megtiltá azt; erről ugyan b. Baldacci mit sem tudott, de valószínű, hogy Fackler százados gondoskodott róla, hogy a kolosvári tisztkar is megtudja azt.

Nem sokára ezután Dorsner, Zsombori és Betzmann székely vezérektől Radnotról egy folyamodás érkezett báró Baldaccihoz, hogy venné át a székely sereg fölötti főparancsnokságot, mert a székely sereg ő bennök nem bizik; ha pedig el nem mehetne, küldjön legalább, különösen vezérkarba alkalmazható tiszteket oda, mivel ezeknek nagy hijával vannak.

Báró Baldacci 4 tisztet küldött a székelyekhez, kik között az egyik alkalmas volt vezérkari szolgálatra, éssajnálkozását nyilvánította, hogy a jelen válságos időben, midőn egy perczre sem távozhatik el Kolosvárról, az őt megtisztelő ajánlatot el nem fogadhatja, de meg van győződve, hogy a folyamodók erélyes és sikeres működés által nem csak megnyerendik, de meg is szilárdítják jövőre a székelyek bizalmát.

Igy állottak a dolgok Erdélyben s illetőleg Kolosvárt, a mikor báró Puchner idején látta levetni ál-

arczát és egy körülbelől következő tartalmu fermánt bocsátani ki, kiáltvány formájában:

„Mintán Budán a honvédelmi bizottmány neve alatt önhatalmilag egy terroristicus kormány alakult, mely a népet és cs. k. hadsereget legnagyobb rémítés által a császár iránti hűségében igyekszik megtántorítani, ezennel rendelem, hogy mindazok, kik azon kormánynak engedelmeskedni merészelnének, mint felségárulók, haditörvényszékileg ítéltessenek el. — Egyszersmind, a midőn báró Vay Miklóst fűlségárulónak és eddigi rendeleteit semmiseknek nyilvánítom, hasonló büntetés terhe alatt rendelem, hogy ezentul senki mástól, mint tőlem, rendeleteket elfogadni ne merészeljen, ki is ezennel Erdélyországot ostromállapotba helyezem, sat.“

Valóban bajos elhatározni, mit kelljen e kiáltványban inkább bámolni, alaptalanságát-e vagy következtelenségét? mert, midőn a honvédelmi bizottmány megalakult, egy souverain hatalom, a törvényes országgyűlés székelt mellette Budán, és rendeleteit a távollévő király nevében bocsátá ki; de maga Puchner igazán önhatalmilag ragadta kezébe a kormányt Erdélyben akkor, a mikor báró Vay Miklós, mint magától a királytól kinevezett teljhatalmu királyi biztos fölötte állott, kinek ő még egy pár nap előtt egész alázattal hódolt; mert a midőn a honvédelmi bizottmány csak alkotmányos törvényeink értelmében rendelkezett, sőt, a mint az elébb láttuk, a cs. kir. sereg tiszteinek teljes

szabadságot adott kinyilatkoztatni, hogy akarnak-e engedelmeskedni vagy sem? s ez utóbbiak tisztességes utiköltséggel ellátva még a támadó ellenhez is átmehettek, tehát nem rémitett senkit; akkor Puchner önszabta törvények szerint követelt föltétlen engedelmességet, és nemcsak nem adott szabadságot választásra, hanem fölségárulási bűnnel, azaz kötéllel vagy golyóval rémitett; végre mert báró Vay Miklóst teljhatalmu királyi biztosi állomásától csak maga a király menthette föl, s őt csak maga a király tehetette fölségárulási vád alá; — ez nem történvén, mind azok voltak fölségárulók, kik ellenezegültek, s ezeknek elén maga Puchner, mit báró Vay Miklós egy kiáltványban ki is mutatván, teljhatalmánál fogva báró Puchner Antalt fölség- és hazaárulónak nyilatkoztatta és annak kiáltványát semmisnek rendelte.

Ezen zavarok, s a már felbujtogatott oláhok által az egész országban megkezdett gyilkolások, rablások és pusztítások a főváros körül, de legnagyobbára Oláh-Fenesnél és Bánfi-Hunyadnál csoportosuló nagyszámu oláh felkelők, a helybeli sorkatonaság iránti *) későbbben igazolt bizalmatlanság, és a

---

*) Midőn a vegyesen magyarokból és oláhokból álló Károly Ferdinánd seregredbeli zászlóaljából a magyarok önként átkezdték lépni a 11-dik honvéd zászlóaljhoz, báró Baldacci visszakövetelte azokat, igen helyesen állítván, hogy, ha a magyarelem kivételik azon zászlóaljából, egy ellen-

koholt rémhírek szakadatlan izgalomban tartották a lakosságot, és sok vagyonosabb család átment a Királyhágon, magának biztosságot és nyugalmat kereső, de általában véve nem volt a város elcsüggedve, bizott igazságában, ügye szentségében, gondoskodott önvédelméről, megalakíta egy fiókhonvédelmi bizottmányt, nagyobb erélylyel szerelte és gyakoroltatta a nemzetőrséget, bizott a hír szerint nagyszámu, jól begyakorolt és fegyelmezett székely seregben, és remélte, hogy annak megérkeztéig fön-tarthatja magát a nemzetőrséggel, az ott volt 11-dik honvéd zászlóaljjal, báró Bánfi János őrnagy, a menekült aranyos-székiekből alakult zászlóaljjal Tolnai Gábor őrnagy, az ujonnan alakult Kossuth-huszárok 2 századával gróf Mikcs Kelemen ezredes, és mindekfelett azon ütég 6 fontos ágyuval Czetz János őrnagy alatt, melyet a magyar kormány e végre beküldött Erdélybe.

De csakhamar megrémítette a várost azon hír, hogy a székely sereg, melytől leginkább remélte fön-szabadíttatását aggasztó helyzetéből, Maros-Vásárhelyt tökéletesen szétoszlott egy pár, Gedeon által reájok süttetett ágyulövés után, minden komoly csata nélkül, és hogy ennek következtében Urbán utban van Kolosvár felé, és már Szamosujvárt álló-

---

séges oláh zászlóalj válik belőle, holott a magyar elem által biztosítani lehetne azt számunkra; de követelése megtagadtatott és a zászlóalj ellenséges lett.

másoz seregével s ennek üstökével, az oláh tömegekkel.

Még lett volna ugyan a városnak támasza gróf Teleki Sándorban és Katona Miklósban, kik a kormány értesítése szerint nagyszámu sereget gyűjtöttek és 16 darab 6 fontos ágyu fölött rendelkeztek; de ezeknek hollétéről mit sem lehetett megtudni s a legtúlzottab fizetésért sem lehetett e rémületes időben kémet kapni, ki egy rendeletet vivén magával, azokat fölkeresse, és Kolosvár őrségével összeköttetésbe tegye.

Mit tehetett ily körülmények közt a fiók honvédelmi bizottmány czélszerűbbet, mint be nem várni Urbánt Kolosvárra, és megkísérteni visszanyomását Szamosujvárról Deésen át fészkébe, Naszódra.

Ez el is határozottatott, és végrehajtására báró Baldacci tábornok kéretett föl november 5-kén.

Báró Baldacci nov. 6-kára hadi tanácsra rendelte, gróf Mikes Kelemen ezredest, őrnagy Czetz Jánost, báró Bánfi Jánost, gróf Bethlen Gergelyt, Tolnai Gábort, gróf Mikes János kolosvári nemzetőri parancsnokot, Makrai Lászlót századost; végre őrnagy Czetz János fölszólítására magam is részt vettem benne.

A haditanácsban meghatározottatott a támadó sereg minő- és mennyisége, és a támadási terv, mely igen helyes és a sikert biztosító volt, és röviden következőből állott:

Miután csak valamennyire tapasztalt katonáról

is fel nem tehető, hogy egy város védelmét megkísértse, mely a támadó oldalról csaknem mindenfelől magaslatok által uraltatik, mint a milyen ez Szamosujvárnál az eset Szék és Kérő felől, akkor a mikor háta mögött egy a várost uraló elkülönzött hegy fekszik, mely egyfelől erdőre és a Szamosra támaszkodik és itt nagyon meredek, másfelől Széplak felé nyulik, szemben semmiféle ágyu által el nem érhető, és csak harczedzett sereg által szuronynyal vehető be, a visszavonulást azonban minden körülmények közt biztosítja; több mint valószínű, hogy Urban is ütközet nélkül elhagyja Szamosujvart és azon hegyen veendő állást seregünk közelédtére; — cnnélfogva a támadás leginkább a kérii magaslatok felől, a széplaki vonalra, t. i. az ellen jobb szárnyára irányzandó, és szemben az országuton csak akkor kezdendő meg rohammal, a mikor ott, t. i. Széplak fölött a csata már javában foly, s az ellenség kénytelenített seregének jobb részét és ágyuit arra fordítani; így még az is megtörténhetvén, hogy az ellenség makacs ellenállás és idővesztés esetében jobb szárnyán általunk tulszárnyaltatik, és Deés helyett Szt-Benedek felé vettetik vissza a nagy Szamos balpartján, s így egy csapással Deés városa is megmenekszik gyűlölt ellene sanyargatásaitól. — Ez időben a haditanácsban még ismeretlen volt, hogy Wardener tábornok egy Bukovinából hozott osztrák dandárral Deésen állomásoz.

Novem. 7-kén a támadásra kijelölt sereg fölött.

szemle tartatott, melynél nagy lelkesültség és harcvágy látszott uralkodni; a kijelölt sereg következő volt:

1. a még ki nem egészített 11. honvéd zászlóalj b. Bánfi János vezénylete alatt . . .	700 fő
2. 1 század kolosvári nemzetőr-vadász Minorits százados vezénylete alatt . . .	300 „
3. 1 zászlóalj kolosvári nemzetőrgyalogság	1200 „
4. Az aranyos-széki menekültekből alakult nemzetőri zászlóalj Tolnai Gábor őrnagy alatt mintegy	250 „
5. Kolosi és széki még szervezetlen, lándzsás nemzetőrök, nemzetőri őrnagy Houchárd vezénylete alatt, mintegy . . .	800 „
Ez utóbbiak Széken gyűlvén össze, a szemlén nem voltak jelen.	
6. 1 osztály Kossuth-(azután Mátyás) huszár, gróf Mikes Kelemen ezredes alatt . . .	300 „
7. egy fél század székely-huszár Csulak Dávid százados alatt	70 „
8. Nemzetőri lovasok mintegy . . .	50 „
9. Egy 6 darabból álló ütég 6 fontos ágyu.	

Összesen . . . 3670 fő

Nov. 8-dikán reggel ezen sereg báró Baldacci vezénylete alatt megindult, Kolosvárt hagyván őrsegül a Károly Ferdinánd serezed 2. zászlóalját, mintegy 2000 nemzetőrt és 10 darab 6 fontos ágyut. —

Apahidára érkezve a sereg számos női stb. kísérettel, Baldacci pihenést rendelt.

Mintegy két órai pihenés után folyt az út Válaszutig, melyet a sereg minden akadály nélkül, szerencsésen el is ért. — Válaszuton az előőrök kiállítottak, a főhadiszállás gróf Bánfi Dénes udvarában ültetett föl, és éjjeli pihenés rendeltetett. — Houchárd József őrnagy személyesen átjött ide Székről, átveendő azon rendeletet, hogy nemzetőreivel más napon, a sereggel irányt tartva mindig, a széki hegyormon közeledjék Szamosujvárhoz.

Eddig minden jól ment, de báró Baldacci nov. 9-kén reggel Válaszut előtt csatárlánczokat képeztetett és szükségtelenül így indította meg seregét a teljesen belátható téren Iklod s illetőleg Szamosujvár felé, sőt ezen rendelkezését még akkor sem változtatta meg, miután figyelmeztetett, hogy mennyire fárasztó egy ilyszertü hosszú menet; nagy kételyek kezdtek keletkezni hadvezéri képessége iránt s ezen kételyek sajnos csakhamar bizonyosságá vált.

Báró Baldacci a haditanács tervét merőben elfelejteni látszott és minden rendelkezés nélkül elhagyta seregével azon pontot, a honnan el kellett volna különbözni balszárnyunkat a széplaki hegy felé irányzandó támadás végett, s az eziránti figyelmeztetésre is hallgatólag folytatta a menetet, míg nagy későre a föld fekvéséből átlátta elkövetett hibáját; azonban ez még nem vala kijavíthatlan, mert még előbb volt egy hely, a melyről az elkülönzés, ugyan

az ellenség szemeláttára, mindazonáltal sikerrel megtörténhetett, csak hogy ott a főszereg álljon meg legalább fél órát, míg az elkülönzött balszárny fölérkezik az oromra és annyi előnyt nyerjen útjában, hogy az ütközetet ő kezdhesse meg.

Dengeleget elhagyva, megérkezett a sereg a szóban levő helyre és egy figyelmeztetés után báró Baldacci elkülönzé Makrai László századost, ki a haditanácsban részt vett, 1 század Mátyás-huszársággal, az aranyos-széki nemzetőrzászlóaljjal: és 2 hatfontos ágyuval, de azon kérésre: várná be a sereggel, míg Makrai csapatai az oromra érkeznek, azon rövid válasszal: „hisz elérkeznek“ — haladéktalanul folytatta a menetet.

Az ellenség könnyű-lovas előőrsei a Kérőre vezető uton innen állottak, de a székelő huszárok által irgalmatlanul megszalasztattak.

Urbán, látván közeledésünket, 2 oszlopban, a széki hegyormon s az országuton, a mint előre lehetett látni, elhagyta Szamosujvárt, és sietett elfoglalni állását az azt uraló, háta mögött fekvő hegyormon.

Ez alkalommal utóőrségére Czetz János őrnagy 2 ágyulövést sütött el, és ezek voltak részünkről egyedüli működései jó hatfontos ágyúinknak.

Sietséggel folytatva utunkat, csakhamar elérkeztünk az ellenséges ágyuk hordtávolába, és az meg is kezdte tüzelését.

Itt azonban oly látvány nyílt, mely páratlan a

maga nemében és fájdalommal tölti el a katona keblét; részünkről minden intézkedés megszűnt a szó legszigorubb értelmében; 4 ágyunk az országúton, mely ott egy kanyarodás által az ellen látkörén kívül fekszik, egymás után állott tétlenségben, mintha nem is miénk lett volna, a kolosvári nemzetőr-vadászok és két század 11. zászlóaljbeli honvéd, ösztönszerűleg fölmásztak ugyan a kőrői fogadók fölötti oromra, de nem közeledtek az ellenség felé, hanem 1000 lépésnél távolabbra vesztegették töltéseiket, a sereg többi része pedig meghuzva magát, az irt utkanyarodásnál áldogált, és mindez csak azért, mert idő előtt igen előre ment oly helyre, a honnan csak a legharczedettebbsereg működhetne sikerrel, de nagy áldozattal, t. i. szuronysegezten rohanván meg az ellenség állását.

Ezalatt az ellenség folytonosan tüzelt jó állásából 3 darab háromfontos ágyujával; báró Baldacci szótlanul ült lován, szinte szántsándékkal keresve a halált az országút egy oly helyén, melyen őt az ellenséges golyók a legjobban elérhették; Baumgarten József százados egymagára az erdőig lovagolt, hogy bár egy ágyu fölállítására találjon alkalmas helyet, Csulak Dávid százados a Székely-huszárokkal hasonlólag keresett egy lovas rohamra alkalmas helyet, mi közben gr. Teleki Oszkár hadfi alatt kilövetett lova egy ellenséges ágyugolyó által.

De mind hasztalan, a sereg — néma lévén vezére — ki nem jött tétlen, szenvedőleges merengésé-

ből, míg az ellenség, saját maga nem érthetvén, mi történik nálunk, egy könnyűlovases csapatot küldött le kémkedni, mely útjában egy, a fogadóból kijött Prohaszka nevű nemzetőrt megsabdalt, minek látára az egész sereg eszeveszett futásnak indult, úgy hogy csak a Csulak Dávid bátor megtámadásának székely huszáraival köszönhető, hogy azon könnyű lovas csapat fel nem tárta rendkívüli rémtületünket az ellenséges vezér előtt, ki azt bizonyára fölhasználta volna, és üldözve bennünket, voltunk együtt érkezett volna meg Kolosvárra.

Makrai százados különvált balszárnyunkkal csak akkor közeledett működhetése helyére, mikor a futás már általános volt, s ennél fogva igyekezni kellett, hogy mielőbb csatlakozhassék az országuton. — Báró Baldacci e közben, gróf Mikcs Kelemen ezredesre ruházván át a vezérséget futásnak indult serege fölött, Kolosvárra sietett.

Igy végződött egy támadásnak nevezett hadmenet, melyben azonban még a támadás legkisebb kísérlete sem fordult elő, nem azért, mintha talán az ellenség túlerővel bírt volna, vagy a támadókat hősie tartása által rettentette volna vissza, — korántsem; hanem azért, mert seregünk vezére nem bírt vezéri képességgel és erélylyel.

Más hadvezérrel is történhetett volna, hogy, nem ismervén a helyiségeket, ugyan oda nyomult volna elő seregével, ahol mi voltunk, de ez bizonyára, mihelyt észreveszi, hogy seregét és nevezetesen

ágyuit nem használhatja sikeresen, azonnal egész seregével jó rendben visszavonul annyira, míg czélszerű állásra és új előnyomulásra alkalmas helyre akad, az ellennel szemben ágyuhorderőn kívül legfőlebb lovasságot hagyván 2 ágyuval a végre, hogy annak idejében vágatva foglalja el az ellenség országuton fekvő állását, és a 2 ágyuval vagy oldalba vagy hátba lövöldözve ugraszsa szét vagy nyomban üldözhesse.

Ha ezen visszavonulás az ellenséget arra bírta volna, hogy állását elhagyva kövesse, azaz üldözze a visszavonuló sereget, annál jobb, mert akkor a sikszágon dönthette volna el utközetet, és a jelen esetben a Makrai alatt már elkülönzött bal szárny hátába kerülván az ellenségnek azt összetiporta volna, szemben, hátban és a Houchard széki nemzetőrei által oldalban is meglévén támadva; ha ellenben állását nem változtatja, mi sokkal valószínűbb, akkor egy alkalmas helyiségen állást véve és egész erővel előnyomulva, annál sikeresebb támadás történhetett volna, mivel 6 fontos ágyuink az ellen háromfontosait hamar elnémíthatták volna, és az ellenség különben sem lett volna előnyben állása által.

Báró Baldacci Manó igazságtalanul vádoltatott hazaárulással, mert hadvezéri képtelenség és hazaárulás kimondhatlanul különböznek egymástól.

Ha p. o. annyi jó hadvezére volna a házának, a hány buzgó hű hazafival bír, bizony nagy szerencse volna; de megfordítva, ha csak annyi hű fia

volna a hazának, a mennyi jó hadvezérrel bír, rég kitörölték volna elleneink nemzetünket az élők sorából, és volnánk ser- és rántottcsibe-emésztő üstökösök, mitől Isten mentsen örökre.

Báró Baldacci, a mint azt előbb leirt intézkedéseiből és nyilatkozataiból is láthatni, igaz, jó hazafi vala, személyes bátorsága, a mint azt a szerencsétlen szamosujvári támadásban tanusítja, oly vakmerő volt, hogy többször is fölszólított, ne tenné ki személyét a bizonyos veszélynek, de ő nem bírta a hadvezérnél föltétlenül szükséges rögtöni helyzetfelfogást és hirtelen határozási tulajdonokat. — Veszteségünk különben igen csekély volt; egy honvédet társai lőttek föbe, mivel hátrált; az ellenség ez alkalommal veszteség nélkül maradt.

Visszaérkezvén Kolosvárra, itt általános rémület uralkodott a fölött, hogy Urbán is nyomban követ; de miután cz több napokon át nem történt, az önbizalom is visszatért, sőt növekedett azon fogadtatás következtében, melyben részesültek a visszatértek az otthon maradtak által.

Ezek után egynéhány, a helyzethez képest háborítatlan nap folyt le, melyek alatt megérkezett a honvédelmi bizottmány azon rendelete, hogy báró Puchner az egész főhadiparancsnokság személyzetével együtt, áruló lévén, b. Baldacci kineveztetik altábornagygyá és erdélyi főhadi parancsnokká, oly meghagyással, hogy a hadi főhadiparancsnokságot Ko-

losvárt megalakítsa, s az abban alkalmazott személyzetet megerősítés végett följelentse.

De azon közben, míg b. Baldacci körültekintett, az ily fontos ügyre szükséges egyéniségek kiszemelésében, híre jött, hogy Urbán Kolosvár megtámadására Szamosujvárról megindult, és seregével Válaszuton állomásoz, mely hír az egész várost rémületes izgultságba hozta, és természetesen az említett rendelet végrehajtását is felfüggesztette.

Nov. 15-kén reggel fejetlen rémület uralkodott azon hír következtében, hogy Urbán Válaszutat el hagyva, Kolosvárra közeledik.

Ezen nap hű leírása csaknem lehetetlen; — az egész lakosság, nemzetőrség és katonaság összevissza futkosott, kisebb-nagyobb tömegekbe csoportosult; egyik azt állítá, hogy őrültség volna a város megvédhetéséről álmadozni is jelen erejével rendes sereg ellen; míg a másik árulóknak kiáltá kiazokat, kik a várost védelem nélkül akarnák feladni; itt fegyverletét, amott védelem utolsó csepp véréig, sat.

De a fejetlenség legnagyobb fokát érte el, a midőn dél felé báró Baldacci egy fölszólítást kapott Urbántól, hogy a kolosvári őrség fegyverét letéve, a császári sereget ellenszegülés nélkül fogadja, mert ha kénytelenítettnek Kolosvárt fegyveres erővel foglalni el, seregének és szövetséges oláhjainak öt órai szabad prédát enged.

Báró Baldacci ezen fölszólítást áttette a kolosvári tanácshoz, illetőleg a fiók honvédelmi bizott-

mányhoz tárgyalás végett, oly saját véleményezése mellett, hogy lehetetlennek tartja a várost, jelen fegyelmetlen, gyakorlatlan és nagyobbára szervezetlen erejével, a fegyelmezett, jól begyakorolt és felszerelt csász. sereg ellen sikeresen és tartósan megvédeni; nehogy tehát a város az utóvégre minden kétség nélkül bekövetkező fegyveres elfoglalás s illetőleg egy csata bizonytalansága által a fenyegetett és valószínűleg végrehajtandó hajmeresztő isszonynak áldozatává essék, ajánlja, hogy a honvédek, huszárok és mindazon nemzetőrök, kik magukat csataképeseknek hiszik, mindenmeglevő ágyúkkal és hadiszerekkel vonuljanak vissza Magyarországra felé s vigyék magukkal a kétes politikai színezett Károly Ferdinánd zászlóalj, és az itt maradni kívánó nemzetőrök által leteendő fegyvereket, hogy így erősítést nyerve a kormánytól és magukat is begyakorolván, még hasznára lehessenek hazánknak.

És valóban, tekintve az akkori körülményeket, tekintve, hogy a székely sereg szétbomlása által az egész erdélyi nagyszámu császári hadsereg, temérdek szász és oláh szövetségeseivel együtt, egyedül csak a kolosvári őrség ellen lett rendelkezhetővé, volt-e lehetőség vagy csak valószínűség is arra, hogy ezen város tartósan megvéddesse magát? és nem volt-e bizonyos, hogy, ha sikerülne is Urbánt visszaverni, a csász. sereg többoldalu megtámadásainak ellen nem állhat? végre tekintve a rettentő fenyegetést, melynek kétségtelen végrehajtása által

Erdély legszebb magyar városa kincseivel együtt elpusztítottatott és meggyaláztatott volna: nyújthatott-e báró Baldacci a tanácsnak hazafiasb és bölesebb ajánlatot az elébb leírtnál?

Azonban a tanács ugyan összetült, polgármestere Groisz Gusztáv elnöklete alatt, de semmi erélyt nem fejtett ki; rémítette a várost a vett fenyegetés közzététele által, de csillapítására mit sem tett; egy szóval merő semlegességben, merő szenvedőlegességben vesztegette az időt akkor, a mikor a hazafi köteleesség és a vészes körülmények legnagyobb erély kifejtésére szólíták, és alkalma nyílt a várost, sőt magát a hazát, üdvöshatározatok és intézkedések által örökre lekötölezni magának.

Ezen időveszteglés alatt a nemzetőrség nagyobb része lerakta fegyverét a tanácsháznál, báró Baldacci pedig számos kísérettel Szamosfalvára lovagolt, szemügy alá venni a közeledő ellenséget, mely épen akkor hagyta el Apahidát délutáni öt óra tájban, a mikor Baldacci Szamosfalváról nézte és melyet rendjénél fogva meg lehete számlálni. — Itt helyén van a kolosvári magyar és az összes erdélyi császári sereg kimutatása.

A magyar seregre nézve megjegyzendő, hogy ez időben Katona Miklós létezéséről nem szerzhetvén semmi áron tudomást, minden támasz nélkül volt; mert a magyar városokban netalán még létezett nemzetőrök alig védhették meg saját helységeket a fölbujtogatott szászok és oláhok ellen, ellen-

ben a cs. sereg, a székelyek szétbomlása és folyamatban lévő alkudozásaik által, egészen összpontosítható és rendelkezhető lett az ország bármely pontján.

A magyar sereg állott :

1. Az már egészen bomladozó kolosvári nemzetőrségből.	300 fő
2. Az aranyosszéki nemzetőrökből Tolnai Gábor alatt.	250 „
3. A tordai, n.-enyedi menekültek zászl. Kemény Farkas alatt.	400 „
4. A b. Vay Miklós rendeletére azon napokban megérkezett szabolcsmegyei lándzsás nemzetőrök Eötvös György őrnagy alatt.	1200 „
5. Az ugyanakkor és ugyanazon rendelet következtében megérkezett lándzsás nemzetőrök a Hajdu-városokból. . .	700 „
6. A 11. honvéd zászlóaljból b. Bánfi János őrnagy alatt.	700 „
7. Mátyás huszárosztály gróf Mikes Kelemen ezredes alatt.	300 „
8. Székely-husár 2 szakasz, Csulak Dávid százados alatt.	65 „
9. Kolosvári lovas nemzetőrök . .	60 „
10. Egy 6 dból álló ütég 6 fontos ágyu	

Összesen . . . 3975 fő

A kolosvári nemzetőrök által letett fegyverek ugyan kiosztattak a 4. és 5. pont alatt kimutatott

nemzetőröknek, de ezek nem voltak fegyverre gyakorolva, tehát nem használhatták. Még ott volt Kolosvárt a Károly Ferdinánd 51. gyalog serezedének 2-dik zászlóalja, de ettől legfőlebb semlegességet, ha nem támadást lehetne várni, a mint hogy a legelső alkalommal csakugyan a császáriakhoz is állott.

Ellenben az osztrák cs. sereg teljes, oláh és száz ujonezokkal kiegészített létszáma állott:

1. Párma-ezredbeli sorgyalogság 3 zászlóalj.	3600 fő
2. Báró Uracca gránátos zászlóalj magyar.	1000 „
3. Báró Leiningen magyar ezredbeli sorgyalogság 1 zászlóalj.	1200 „
4. Báró Sivkovich serezedb. három zászlóalj.	3600 „
5. Főherczeg Károly Ferdinánd magyar seregr. 3 zászl.	3600 „
6. Turszki magyar serezedbeli 1 zászlóalj.	1000 „
7. Báró Bianchi serezedbeli három zászlóalj.	3600 „
8. Határőri cordonista 1 zászlóalj	800 „
9. Szász vadászzászlóalj. . . .	800 „
10. Orláti határőri oláh ezredbeli 4 zászlóalj.	4000 „

11. Naszodi határőri oláh ezred. 3 zászlóalj.	3000 fő
12. Ferdinánd Miksa könnyűlovas-ezred tartal. 9 század	900 „
13. Savoyi dragonyos-ezred 6 század	600 „
14. Székely huszár ezred 2 század	200 „
Összesen	27,900 fő

rendes katona és 60 darab csatamezei ágyu, a károlyfehérvári ágyukon kívül.

Ezeken felül a magyar helységeket pusztító és 100,000-et haladó, részint fegyveres, részint lándzsás oláh csapatok mellett még volt 4—5000 jól fölfegyverzett állandó mozgó szász és oláh gyalog és 3 század lovas felkelő serege az osztráknak, melyet üstöként mindig magával hordozott.

Lehetett-e csak gondolni is, hogy a kolosvári őrség fentarthassa magát egy ilyen hatalmas sereg ellen, mely ez időben egészen szabadon működhetett?

Egészen más alakot váltott a dolog csak egy pár hét alatt is, miután Katona Miklós létezésének jelét adá, a székelyek félbenhagyván az alkudozásokat, fenyegető állást vettek Brassó és a szászok ellen, végre a magyar kormány is segítséget küldött Erdélynek s mindezek által a csász. sereg feldarabolása szükségeltetett számos részekre, u. m. Kolosvár, Deés, Marosvásárhely, Segesvár, Medgyes, Szeben, Károlyfehérvár, Fogaras, Déva, Brassó sat. megszállására.

Azért tehát nem kell összetéveszteni az időt, mert a mi most lehetetlen volt, az egy pár hét alatt lehetővé vált; a mit most a legkétségbeesettebb dühvel is örültség lett volna megkísérteni, azt egy pár hét múlva hősieb bátorsággal is végre lehetett hajtani, mint azt a következés bizonyítja. — Azonban kísérteni csak ott szabad, a hol csupán maga a kísérő eshetik áldozatul, de ott, a hol oly ár tűzetett ki, mint Kolosvárt, kísérteni bűn, ha szinte meg volna is a siker lehetősége, éshazaárulás, ha már előre meg van a sikertelenség bizonyossága, mint a hogy ez Kolosvárt megvolt.

Mialatt báró Baldacci egy Apahidáról kapott második, még fenyegetőbb fölszólítással visszalovagolt Kolosvárra, közlendő azt b. Vay Miklós királyi biztossal s a tanácssal, megérkezett Szamosfalvára a 11. honvédzászlóalj, a b. Kemény Farkas zászlóalj, az aranyosszéki zászlóalj, a Mátyás- és Székely huszárok és a 6 darab 6 fontos ágyu.

Fölállítván ezen seregecskét a falu Apahida felé eső végén álló házak háta mögött, a lovasságot pedig fedezetül rendelve az ottani tó háta mögé helyezett ágyuknak, miután a szabolcsi és hajdúvárosi nemzetőrök is elfoglalták a czukorgyárt, magam is visszalovagoltam Kolosvárra, és sietséggel napszamosokat rendeltettem ki Szamosfalvára a polgármester által, hogy az ágyuk és az országut közt lévő sánczot betöltsék, nehogy az ágyuk visszavonulás esetében oda rekedjenek.

B. Baldacci lejövén b. Vay Miklóstól, megrendelé, hogy siessek vele fölutazni Pestre, miután neki föltétlenül találkoznia kell a honvédelmi bizottság elnökével, hogy szóval előadva Erdély állását, vagy békét, vagy segítséget sürgessen, mert ez így tovább nem megy; — a főparancsnokságot gróf Mikes Kelemenre ezredes bízta s engem ismételve gyors készületre szólított föl.

Csak annyi időt kértem és nyertem, hogy lovaimat és podgyászomat utánunk rendeljem és visszasiettem; ezen utamban megszólított egy fiatal diák és fölfedezte, hogy intézkedés tétetett, miszerint a városhól senki, de névszerint báró Baldacci ne távozhassék, de ha még is elmennénk, vinnők magunkkal.

Utasítván őt e végre podgyászomhoz, a midőn b. Baldaccihoz értem, őt már utikocsijában ülve találtam, reám várakozva; — megjelentettem a diák fölfedezését, de ő csak betülést inte és indulást rendelt, röviden mondván: ah, mit értenek ezek a nemzetörök!

Azonban alig értünk ki a sétány felé vezető utcára, midőn egy ott fölállított nemzetőri vadászszázad megállítá szekerünket, és a százados, elfogván az altábornagyot, erős őrizettel a tanácsházhoz vezette.

Ide érkezve esteli 7 óra tájt, csakhamar ágyudörgés, s egyszersmind rendkívüli böszültség kitörése és futás hallatszott az utcáról, a városi nép és nemzetőrség árulást kiáltott, míg a szabolicsiak és

hajduságiak eszeveszetten szaladtak a városon keresztül Magyarország felé.

Nemsokára b. Vay Miklóst is fogva hozták a tanácssházhoz, állítólagosan azért, mert egyetért az ellennel, tehát áruló. — Báró Vay Miklóst szállásán fogták el némely bőszerűtek, és bárha kétszer volt is életveszélyben, még is megmenté magát tiszta öntudata által megerősödött bátorsága és szokott eszélyessége által. Valószínű, hogy némelyek azok közül, kik leghangosabban kiáltották az árulást, az ellen kezébe akarták juttatni egy keresztért vagy valami zsiros hivatalért b. Vay Miklóst és b. Baldacci Manót, de meghiusult keresztényi szép szándékuk, mert csakhamar megszűnt a képtelen láрма, hire jött, hogy az Urbán serege a 11. honvéd zászlóalj jól irányzott tüze elől megfutamodott és hátrál Apahida felé.

Ezalatt a tanácssházhoz gyűltek: gróf Mikes Kelemen ezredes, Czetz János őrnagy, és több törzstisztek, a Károly Ferdinánd zászlóalj részéről pedig Fackler Frigyes százados, haditanácsra és tekintetbe véve:

1. hogy a szabolcsi és hajduvárosi nemzetőrök ütközet nélkül hagyták el állásukat és eltűntek a városból;

2. hogy a helybeli nemzetőrök nagyobbára lerakták fegyverüket, azok pedig, kik megtartották, nem foglaltak állást az ellenség ellen, hanem a Ma-

gyarország felé vezető ellenkező irányu városrészen, utasok ellen ;

3. hogy a Károly Ferdinánd zászlóalj küldötte által kijelenteté, miszerint császári sereg ellen csatázni nem szándékozik és csak a rend fentartására működhetik közre ;

4. hogy az ezek után fönmaradó csekély sereggel merő badarság volna megkísérteni a város védelmét, elhatározott az általános visszavonulás Magyarország felé, annyival is inkább, mivel a város megtámadtatása a következő napokon kétségtelenül több oldalról fog megtörténni s ekkor a töredék sereg saját föláldozásával sem leend képes megmenteni a várost az ellenszegülés esetében reá mért isszonyu sorstól.

A haditanács széteszlott határozata végrehajtására, de báró Vay Miklós és báró Baldacci fogságban maradtak a tanács házánál, azonban nemsokára rendes léptetés közeledett, a 11-dik honvédzászlóalj föllállott a tanácsház előtt és gróf Mikes Kelemen ezredes megszólalt :

— Ki merészelé — ugymond — elfogni teljhatalmu báró Vay Miklós kir. biztos ő nagyméltóságát és vezértünket b. Baldacci altábornagy urat ? a sereg rögtöni szabadonbocsáttatásukat követeli, különben erővel is megszabadítandja, és jaj leend az ellenszegülőeknek, vagy azoknak, kik csak egy hajszálát is bántani merésznék a fogva tartottaknak.

Erre a foglyok eddigi öreik által kikísértetve

a 11. honvédszászlóalj által tisztelettel fogadtattak, és szállásukra kísértetve, netaláni bántalmak ellen őriztettek, míg végre éjjel felé a visszavonuló sereghoz csatlakoztak.

A visszavonulás Gyaluig a legnagyobb rendetlenségben történt; de mi okozta azt? könnyű átlátni. — A városban a legnagyobb fejtelenség uralkodott, a visszavonuló katonák utolsó pillanatban értesültek a haditanács határozatáról, mindenkinek volt még elintézendője, volt kitől elbucsuznia; a parancsnokok nem tarthatták együtt csapataikat, s így a katonák elvégzett dolgaik és bucsuzásai után egyenkint vagy kis csoportokban keltek utra elegyesen, a mint épen elvégzék dolgaikat, egyedül az ágyúuteg vonult vissza a székelv huszárok fedezete alatt rendesen.

Mindezen fejtelnen rendetlenség bizonyára nem történik, ha a b. Baldacci elébb megirt ajánlata a tanács erélyes és eszélyes közbevetése következtében a maga idejében elfogadtatik, és az általános visszavonulás jó előre megrendeltetik. — Ezen esetben ezt a legjobb rendben lehetett volna végrehajtani, és a sereg együtt maradvá, a Károly Ferdinánd zászlóaljt is vagy magával hozhatta, vagy lefegyverezhette volna, a midőnigv elleneinkhez csatlakozott; de valószínű, hogy ez szándékoltatott is, mire nagy gyanut ébreszt azon körülmény, hogy a b. Baldacci tábori irodáját és podgyászunkat tartalmazó podgyász-szekér a tanácsháznál tartóztatott le, és —

bárha erre még elég idő és alkalom lett volna, — nem küldetett a sereg után, hanem harmadnapra ünneptélyesen szolgáltatott az ellen kezeibe.

Gyaluba érkezve, pihenés rendeltetett, míg a visszavonuló sereg egy része megérkezett s ez rendbe hozatott; akkor a visszavonulás még az napon, azaz november 16-kán folytatott Bánfi-Hunyadig. — Itt találtattak már ekkor:

1. A 27-dik honvédzászlóalj Grubiczi Sándor őrnagy alatt . . . . . 700 fő
  2. Az 55-dik honvéczászlóalj egy osztálya Baróti százados alatt . . . . . 300 „
  3. Egy osztály székely huszár Kiss Sándor százados alatt . . . . . 250 „
  4. Egy csapat olasz Kresz könnyűlovas, Perczi Mihály százados alatt . . . . 75 „
  5. Az ezek által föltartóztatott és az elbocsátott szabolcsiaktól elvett fegyverekkel fölfegyverzett hajduvárosi nemzetőrök egy része, mintegy . . . . . 300 „
  6. Bihari szereletlen és fegyvertelen nemzetőrök Riczko őrnagy, gróf Haller Sándor, Dobozi István és Gyarmati alatt körülbelül . . . . . 4000 „
  7. Négy darab 6 fontos ágyu.
- Ezekkel egyesült a Kolosvárról visszavonult:
1. 11. honvédzászlóalj b. Bánfi János őrnagy alatt . . . . . 700 fő
  2. Aranyos-széki menekültekből álló

nemzetőri zászlóalj Tolnai Gábor őrnagy alatt	250 fő
3. Kemény Farkas némileg megsza- porodott zászlóalja	500 „
4. Mátyás-huszárr gr. Mikes Kelemen osztály-ezredes alatt	300 „
5. Székely huszárcsapat Csulak Dávid százados alatt	65 „
6. Hat darab 6 fontos ágyu.	

A Bánfi-Hunyadnál összpontosított magyar se-
reg állott:

1. Honvéd és ezekhez hasonló fegy- veres nemzetőrből	2750 fő
2. Lovasságból	690 „
3. Tíz darab 6 fontos ágyuból.	

A szereletlen és fegyvertelen 4000 ezer bihari
nemzetőröket, kik csak az oláhok fékentartására
voltak ide rendelve, nem lehetett rendes sereg, ellen
használni.

Könnyen átlátható, hogy még ezen lényegesen
megszaporodott sereggel sem lehetett valamit kezde-
ményezni, Katona Miklós seregéről pedig csak
akkor érkezett ide hír, miután az már szétveretett
Deésen.

Katona Miklós t. i. ez időben már Deés felé
közeledett mintegy 10—12 ezer, nagyobbára jól föl-
fegyverzett sereggel és 16 ágyuval. — Valószínű,
hogy Urban ennek hírére fordult meg Kolosvárról
oly sietséggel, nehogy két tűz közé kerüljön, azon-

ban egyfelől Kolosvárról küldöttség útján értesülvén a magyar sereg visszavonulásáról, másfelől kémjei által megtudván Katona Miklós török pasa módja szerinti veszteglését, előbb elfogadta a Kolosvárt Mikó Imre gróf, Groisz Gusztáv polgármester, Fackler Frigyes százados és Raab Sándr főhadnagy által aláírt capitulatiot, és november 18-kán bevonult 7000 rendes katonával, mintegy 3590 fegyveres oláh felkelővel és 10 darab ágyuval Kolosvárra, Warde-ner tábornagyalatt, ott megerősítendő állását. — November 20-kán ide csatlakozott még a Ferdinánd Miksa könnyű lovasezred. — Tudva van, hogy még egy osztrák dandár volt ekkor utban a mezőségen át Kolosvár felé Schrutter tábornok alatt, de báró Puchner azt a mozogni kezdett székelyek ellen viszszarendelte. — Az osztrák sereg előőrseit Gyalun állította ki.

Ezalatt Bánfi-Hunyadon a magyar sereg rendezésére és gyakorlatára fordított minden figyelmet. Gyerő-Vásárhelyt és Körösfőn a 11. honvédszászlóalj előrségben, a Mátyás-huszárok pedig Nagy-Almásan állomásoztak.

Egy Bánfi-Hunyadon november 21-kén tartott haditanácsban Riczkó őrnagy indítványozta Kolosvár visszafoglalását, és daczára a kimutatott lehetetlenségnek, elbizakodva ajánlkozott indítványa végrehajtására. — Ennek folytán november 22-kén megindult, s magával vivé:

a 27-dik honvédzászlóalj . .	700 fő
a 11-dik honvédzászlóalj . .	700 „
az 55. honv. z. 2 századát . .	300 „
az aranyosszéki zászlóalj . .	250 „
a székelyhuszár-osztályt . .	250 „
a Pereczi könnyűlovasokat . .	75 „
és 4 darab 6 fontos ágyut . .	

2275 fő.

Gyalu felé indult, és az ezen helyen talált osztrák előőrsökkel csatába is bocsátkozott, de a mint mutatkozott, egy az osztrák előőrsök részére Szász-Fenes felőlérkező segítség, azonnal félbe hagyta a csatát és visszasietett Bánfi-Hunyadra, hová még az napon veszteség és üldöztetés nélkül megérkezett.

Habár tagadhatlan, hogy az osztrák seregnek ez időben nagy érdekében állott, siettetni hadjáratát, hogy kivetvén a magyar sereget, magát Erdély urává tegye, és mindenfelől elzárván a közlekedést abban, egész erejével megrohanhassa és lefegyverezhesse a székelyeket, még is valószínű, hogy Riczkó előbb irt próbatéte siettette előnyomulását pár nappal, miután, mint már tudva van, ugyanazon időben már Deés felé is elindított egy dandárt Katona Miklós ellen, és nem volt helyes eljárás, erejét két ellenkező irány felé ugyanazon időben darabolni el, ha nem vala erre kénytelen; mert ha bármely oldalon megveretett volna, elvesztette volna a rá nézve oly becses állást Kolosvárt, sőt az ellenkező irányban igen előretolt sereg is, csak siető és álútakon való visszavonulás

Bauer őrnagy hagyományai.

által menthette volna meg magát a fogság vagy megsemmisítés veszélyéből.

Bizonyítja ezen nézet helyességét a későbbi hadjárat Bem tábornok alatt, ki, a midőn Deésnél diadalmaskodott az osztrák fölött, ezen egy csapással fölmenté Kolosvárt, és szinte fogságra keríté az Urbán alatti, Csucsánál Riczkó fölött győztes osztrák sereget.

De legyen ez bármint, az osztrák sereg már nov. 25-kén Bánfi-Hunyad felé indult; azonban egy itten nov. 24-kén tartott haditanács következtében ekkor már visszavonult az egész magyar sereg a csucsai szorosba, miután Bánfi-Hunyad megtarthatásáról csekély seregünkkel szó sem lehetett.

Csucsát mindazonáltal minden áron meg kellett és fekvésénél fogva meg is lehetett tartani; de itt azon nehézség volt, hogy sem a gyalogságot, sem a lovasságot el nem lehetett szállásolni, mi a már beállott hidegnél fogva igen érezhető baj volt ugyan, de még ennél is nagyobb az élelmezhetési lehetetlenség, nevezetesen a lovasságra nézve.

Aszálláshiány oly nagy volt, hogy b. Vay Miklós számára is csak alig tudtunk egy kunyhót találni; midőn tehát báró Baldacci a nemzetőröket és lovasságot visszafelé rendelte Feketetóra és Barótra, — Czetz János őrnagygyal és Baumgarten József századossal pedig az ágyuk és honvédek fölállítására alkalmas helyet keresett, a főhadiszállás illő elhelyeztetése végett engem Élesdre rendelt.

November 27-kén este odaérkezvén, ott találtam egy Tar Imre nevű, állítólagos kormánybiztost, ki azt mondá, ne fáradjak a főhadiszállás elhelyeztetésével, miután neki rendelete van b. Vay Miklóst és b. Baldacci Manót mint hazaárulókat elfogni, s a sereg fölötti vezérséget az egyszersmind ezredessé kinevezett Riczkóra ruházni át.

Épen e beszéd közben érkezett Élesdre és ugyanazon szobába b. Vay Miklós is, ki pár szócseré után visszaindult Csucsára; magam is kíséretéhez csatlakozám s b. Baldaccival a Királyhágó Erdély felőli alján találkoztunk.

B. Vay Miklós, miután egy pár szót váltott b. Baldaccival, folytatta útját Csucsá felé, b. Baldacci pedig velem N.-Barótra. — Ide érkeztek csaknem egy időben b. Bánfi János és b. Kemény Farkas is zászlóaljukkal együtt.

Báró Baldacci mély fájdalommal, de önérzete tisztaságában a megvetés egy nemével fogadta az ellene méltatlanul emelt hazaárulási vádat. N. Baróton egy igazoló iratot készített a honvédelmi bizottmányhoz, melyben reám hivatkozott, ki minden intézkedéseit, valamint az azokat eszközölt okokat ismerem, és kérte a honvédelmi bizottmányt, kérdezne ki engemet az ellene fölhozott vádak iránt; mert vallomásaimat előre is magáénak ismeri, végre készségét jelenti ki arra, hogy szeplőtlen hazafiságát mint közhonvéd is bebizonyítsa.

Ezen iratot november 29-dikén általam küldte

föl báró Baldacci Budára, én kézbesítettem, de egy pár napi várakoztatás után végre sikertülven az elnökhez jutni, tőle azon választ nyertem, hogy szükségtelen tovább várakoznom, miután b. Baldacci föl van már rendelve s ő majd személyesen igazolandja magát.

Visszaindultam tehát sietséggel, de bármint igyekeztem is, b. Baldaccival többé soha sem találkozhattam.

Megvallom, hogy ez akkor fájt nekem, és fáj ma is, miután talán bennem is kételkedve hagyta el-e sanyaru életet; de leginkább fájt annak tapasztalata, hogy azok is önként vissza vonultak tőle, kik a vád előtt mindig körülseregelték.

Mily csudálatos eset, hogy hazaárulással vádoltatott az, kihez engemet csupán és kizárólagosan csak szeplőtlen hazafiságának ismerete kötött; rövid volt ismeretségünk ideje, de első föllépésétől fogva elválásunk utolsó perczeig tiszteltem őt, és tisztelni fogom emlékét, mint egy tiszta, buzgó, jó hazafiét.

Csucsárai visszaérkeztemkor már ott találtam az új vezért, Bem József tábornokot.

Jelentvén magamat nála, egyszersmind beosztásomat is kértem, miután báró Baldacci elfogatása által, kinél segédfő voltam, alkalmazás nélkül valék.

A bajnok rendelé, hogy alkalmaztatásom végett más napon jelentsem magamat nála Sz.-Som-

lyón, mert nem ismer; a másnapi találkozás után igen udvariasan megkért, maradnék mellette is régi minőségemben; s ez óra óta, kevés kivétellel, szüntelen oldala mellett voltam.

Báró Baldacci elfogatása óta, visszaérkezésem idejeig az erdélyi seregnél lényeges változások történtek, melyeket elhallgatni nem lehet, miután különben a folytatás nem volna érthető.

Ezen változás két legnagyobbika: a fővezérség átruházása, Czetz János vezérkari őrnagyra, és az ez által rövid idő alatt végbevitt czélszerű seregszervezés volt.

Megkapván t. i. a honvédelmi bizottmány a b. Baldacci ellen emelt vádiratot, azonnal, Riezkó mellőzésével, kinevezte Czetz János őrnagyot ideiglenes fővezérré, oly meghagyással, hogy Kolosvárt nyolczadnapra visszafoglaja.

E választása a honvédelmi bizottmánynak az akkori körülmények között, midőn t. i. katonai egyéniségek és ezeknek tulajdonai még egészen ismeretlenek voltak, szerencsésnek mondható, mert tagadhatatlan, hogy Czetz János Riezkót minden tekintetben föltűlmulta. Azonban, bárha a hadi tudományokban elég ismerete is volt arra, hogy hadvezér legyen, gyakorlati képzettsége nem volt s épen nem volt erélyesnek és tevékenynek mondható.

Uj állásában nem tarthatta volna magát állandóan, mert hadvezérnél mindenek fölött fáradhatlan;

erély és áldozatkészség oly föltétlenül szükséges tulajdonok, melyeket tudomány nem pótolhat.

Igaz, hogy Czetz János rövid idő alatt czélszerűen felosztotta a sereget és czélszerű állásokba helyezte azt s ez tagadhatlanul érdemére válik, de őt ezen rendelkezésében nemcsak kormányrendeletek, hanem a körülötte lévő fáradhatlan Kiss Sándor és Baumgarten József századosok is a leghathatósabban támogatták, ez utóbbiak nem csak erélyökkel, hanem katonai tapasztalatukkal is, mit róla, sajnos, nem lehet elmondani, midőn báró Baldacci mellé volt rendelve vezérkari főnökül; ha tehát, a mint igaz is, Kiss és Baumgarten mellette csak hazafi kötelességüket teljesíték, akkor ő Baldacci mellett bűnös mulasztást követett el, mintán ezt legkevésbé sem támogatta, sőt szinte kárörömmel nézte, ha a zavar csomósodott. — De nem ideje részletezni Czetz János jellemét; lássuk minő seregerősítéseket nyerta kormánytól, hogyan osztotta és hol állította fel az összes, ilyenképen megerősített sereget.

A kormány az erdélyi sereg megerősítésére következő katonatesteket rendelt:

1. Az 55. honv. zászlóalj kiegészítésére 4 századot Fráter százados alatt . 400 fő
2. A 31. honv.-z. Tóth Ágoston őrnagy alatt. . . . . 850 „
3. Debreczeni gyalogságot . . . 500 „
4. Kraszna és Közép-Szolnok megyei nemzetőr: b. Eglofstein őrnagy alatt. 1000 „

5. A 4. honvéd zász. báró Meszena őrnagy alatt.	1000 fő
6. A Sándor sorgealozezred 3-dik zászl. Keller őrnagy alatt.	900 „
7. A bécsi legiót Auersperg vezény- lete alatt.	450 „
8. Szathmári önkénytes gyalogsá- got.	400 „
9. Vegyes nemzetőri gyalogságot.	500 „
10. Két század Koburghuszárt Su- lyok őrnagy alatt.	200 „
11. Egy század Vilmos huszárt, Zsur- mai őrnagy alatt. , ...	160 „
12. Egy század szathmári önkéntes lovast Maróti százados alatt.	100 „
13. Önkéntes debreczeni lovasságot.	200 „
14. Egy 8 darabból álló üteg 6 fon- tos debreczeni ágyut.	
15. Egy 6 darabból álló üteg 3 fon- tos ágyut; tehát összesen	
gyalogságot	6000 „
lovasságot.	660 fő
és 14 darab ágyut.	

Ily szaporodással könnyebb lett a felosztás és összehangzatos működés több oldalról és csak ez által lehetett biztosítani eredményt. Czetz János őrnagy fel is osztotta a sereget három részre és így képzé :

1. A jobb szárnyat Csucsán a 11-dik, 55-dik honvédzászlóaljból, 3000 bihari nemzetőrből, a Pe-

reczi könnyűlovasokból, összesen 4175 főből és egy 6 fontos ágyúütegből, Riczkó ezredes vezénylete alatt.

2. A középet Sz.-Somlyon a 31. honv. zászlóaljból, az akkor már utban volt és 850 főből állott székely-határőrzászlóaljból, a debreczeni gyalogokból, a krasznai és középszolnoki nemzetőrökből, a székely-, a Mátyáshuszárokból, a debreczeni önkéntes lovasokból, összesen 4500 főből 6 hatfontos ágyuból, saját és gróf Mikes Kelemen ezredes vezénylete alatt.

3. A bal szárnyat Zsibó, a többi osztályokból, összesen 4600 főből és 8 darab 6 fontos, 4 darab 3 fontos ágyuból.

A sereg ezen felállítására ideje alatt megérkezett Vetter tábornok a csucsai vonal megszemlélésére, kétségeskedett megtarthatásán és fölhagyását rendelte, de ekkor a honvédelmi bizottmánytól a következő tartalmu kiáltvány érkezett:

„Kiáltvány az erdélyi felső táborhoz.

„Katonák! A haza megvárja tőletek, hogy az oly gyalázatosan elvesztett Erdélyt vissza foglaljátok, és hogy vitézségeken megtörjék ereje az ellenségnek s elhittsége, mely az első győzelmek mámorában annyira növekedett, hogy Erdélyből már a határos magyarországi vidékek is fenyegettetnek. — Ti egy biztos, tapasztalt vezért kívántok, ki benneteket győzelemre vezessen? Elküldtük hozzátok Bem tábornokot, egy előharczosát a lengyel szabadságnak, az

osztrolenkai hőst, egy a harcban megedzett férfit, kit Európa ismer és kinek rendelkezésére már sereg az elegendő haderő, hogy a hazát pusztító ellenséget összezuzza. De bátorság egyedül nem vezet győzelemre, szükséges a fegyelem, mely nélkül a legbátrabb sereg is csak szégyent arat. — Azért legyen bizalmata és engedelmeskedjete új derék vezéreknek és ő győzelemre vezetend és újból feltüzendi Kolosvár tornyaira a háromszintű lobogót. Meg vagyunk győződve, hogy hű fiai vagyatok nagy őseiteknek és méltó testvérei vitéz bajtársaitoknak, kik a Kárpátoktól a Drávaig és a Marostól a Duna mentében mindenütt rettegtek a háromszoros ellenséget. — A kormány hathatósan és eredménnyel intézkedik, hogy számotok folytonosan szaporíttassék, nem azért, mintha segítségre volna szükségtök, hanem hogy többen osztozzanak babértok fölött. Budapest, 1848-ban, december 2-dikán.

A honvédelmi bizottmány nevében

K o s s u t h Lajos elnök.

Ezen kiáltvány nemcsak hatályon kívül tette Vetter tábornok rendeletét, de siettette a megkezdett felállítást is; azonban ez még alig végeztetett el, midőn Bem tábornoktól érkezett a következő kiáltvány:

„Az erdélyi felső tábor főparancsnokától.

„Az erdélyi felső tábor teljhatalmu főparancsnokságára hivatva, kötelességem Erdély és a hatá-

ros megyék lakóival tudatni a kormány határozatát. Minden lakó nemzetiség, vallás és fokozatkülönbség nélkül egyforma és egyenjogu minden hivatalra, ha a hazát hiven szolgálja és a szükséges képességgel bir. — Azok, kik a haza függetlensége és jogai védelmére hivatvák, megnyerhetik a legmagasabb állásokat, ha vitézségüket és az arra szükséges képességet bebizonyítják. — A haza gondoskodni fog a védelmében megcsonkulandókról és a csatákban elesendők özvegyei és árváiról. — Habár országgyűlési nyelvül a magyar jelöltetett ki, mindazonáltal minden nép faj megtartván nemzetiségét, belügyeiben a magyar mellett saját nyelvét is használhatja, és valláskülönbség nélkül ugyanazon oltalomban részesül. — Ha bárki ezen, a kormány által biztosított jogaiban sértetnék, folyamodjék hozzám s azonnal orvoslást nyerend.

„Erdély és a határos megyék minden papjai köteleztetnek ezen rendeletet több napokon a templomban olvasni fel. Nagyvárad, decz. 6-kán, 1848.

B e m. “

Miután Bem tábornok ugyanaz napon még egy második kiáltvány által elrendezte a sereg élelmezését, és Nagyváradon czélszerűten rendelkezett a sereg szerelése és egy tartalékhagyutelep fölállítására iránt, decz. 8-kán Csucsára és ennek megsejmlélése után 9-dikén Sz.Somlyón jelent meg gróf Almási, Szalbek György, Térei és más segédek kíséretében; fősegédül Forró Elek őrnagyot nevezte ki.

Bem tábornok nagy erélylyel lépett föl és se-beinek daczára éjjel-nappal fáradhatlan volt; a számos fegyvertelen nemzetőröket nem lehetvén csatában használni, asereg élelmezésének megkönnyítésére hazabocsájtotta, csak az Eglofstein alattiakat tartván meg, megszemlélte az egész vonalt, választását helyeselte, de a balszárnyat áttette Zsibóról Kis-Nyiresre és Nagy-Bányára, Zsibón csak a Kemény Farkas zászlóalját hagyta, hogy Somlyó és Kiss-Nyires közt a közlekedést fentartsa, egy szóval életet hozott és terjesztett, mindenütt maga jelenvén meg és mindent maga rendelve el.

Kiséretében volt egy sajtó, mely kiáltványait és rendeleteit volt terjesztendő, továbbá Christian és Muntyan nevű görög vallásu papok, kiáltványainak oláh nyelvre fordítására és hirdetésére. — Czetz János őrnagyot kinevezte alezredessé. — Sz.-Somlyón Bem csak addig tartózkodott, míg Csucsán és közelben mindent rendbe hozott, ekkor, decz. 15-kén gróf Andrásy, Szalbek György és Térei kíséretében eltávozott N.-Bányára; itt hasonló erélylyel szereltett és rendelkezett, de ekkor is, mint azután mindig, terveit titokban tartotta.

Tudva van, hogy ez időben Magyarországot az osztrák sereg minden oldalról megtámadta, az erdélyi osztrák seregnek pedig herczeg Windischgrätz által meg volt hagyva, hogy egész erejével Csucsán és Sz.-Somlyón keresztül törve, Nagy Várad és Debreczen felé működjék, hogy így, míg az ő seregei

elfoglalandják Budapestet, az országgyűlés összejövetele lehetetleníttessék, s az egész magyar önvédelem egyszerre elnyomassék.

Deczember 18-kán Bem tábornoktól azon rendelet érkezett Sz.-Somlyóra, hogy az egész ott lévő erő, a tábori irodával együtt Zsibón át rögtön Kis-Nyiresre induljon, vele egyesülendő; és ugyanaz napon Zsibóról is b. Kemény Farkastól azon jelentés érkezett Czetz János alezredeshez, hogy ott egy nagy vegyes, rendes katonaságból és felkelő oláhokból álló tábor mutatkozik támadó szándékkal, mely ellen alig leszen képes állását megtartani; ha pedig elvonul, Zsibó kétségen kívül felpredáltatik és elpusztíttatik.

Ily helyzet a legnagyobb sietségre készítetett, s ezért már 19-kén korán elindult Czetz alezredes a székely határőrzászlóaljal, a székely huszárosztálylyal, és 6 darab hatfontos ágyuval Somlyóról, és dacára a roszt utaknak ugyanaz napon délután épen azon perczben érkezett meg Zsibón, melyben Kemény Farkas, zászlóaljával és a már azelőtti napon történetesen gróf Bethlen Gergely őrnagy oda érkezett Mátyáshusár-osztályával visszaverte volt a támadó ellenség előcsapatait.

A nap már hanyatlóban volt, és miután az ellenség felhagyott támadásával, Czetz is a szükséges elővigyázati intézkedések megtétele után pihenést rendelt a fáradt seregnek.

Ekkor Csucsáról azon aggasztó hír érkezett,

hogy Riczkot megtámadta Wardener tábornok, egy osztrák dandárral és két üteg ágyúval erősítvén meg Urbán seregét, és kiverte állásából, mire Czetz alezredes engemet rendelt, hogy négy hatfontos ágyúval és a Csulak Dávid százados alatti székely huszárokkal rögtön visszasietve, a csucsá-szilágy-somlyói utat legalább addig zárjam el a netalán erre előnyomuló ellenség elől, míg sikerülend a zsidói ellenséget szétverni, megtámadtatásom esetében azonban csatázva vonuljak Zsibó felé.

Azonnal visszatértem tehát, még decz. 19-kén az alig hátrahagyott uton és egész éjjel át folytatva az utat, decz. 20-kán reggel megérkeztem Perecsenhez, a csucsai országútba.

A midőn itt alkalmas helyen fölállítottam a 4 ágyút és intézkedtem, hogy a fedezetül szolgáló csekély lovasság fölváltva étethessen, egy szekér közeledett utasokkal Csucsá felől; ezt megállítva, megtudtam az utasoktól, hogy ők Csucsán jöven keresztül, azt egészen üresen találták és hagyták el, miután Riczkó ugyan visszavonult onnan Feketetóra, de az osztrák nem szállotta meg. — Az utas zsidókat lefoglaltam állításaik igazolásáig, és azonnal 4 huszárt küldtem egy csupán rajzónnal egy ágyun irt levéllel Riczkóhoz, melyben fenyegettem őt, hogy ha megtudandja Bem tábornok, miszerint ő állását üldöztetés nélkül hagyta el, bizonyára életével lakol, tehát foglalja el csucsai állását rögtön még ak-

kor is, ha az ellen bele vonult volna, sőt ha utolsó emberébe kerülne is.

A huszárok ezen levelemmel az úres Csucsán keresztül fölkeresték Riczkót, ki is azonnal visszavezényelte seregét oda és elfoglalta régi állásait minden ütközet nélkül.

Erről tudósítást nyervén Perecsenben, 21-kén virradóra visszaindultam a négy ágyuval és Székelyhuszárokkal Zsibóra, a hol hozott jelentésem épen oly örömet okozott, mint a milyent magunk is élveztünk annak megértésén, hogy az ottani ellenséges tábor szétveretett.

Ezen tábor két zászlóalj rendes katonaságból és mintegy 15,000, katonatisztek által vezényelt oláh felkelőkből állott, Binder őrnagy főparancsnoksága alatt; — a támadást ők kezdték még deczember 20-kán; de kudarcot vallottak, mert oly erőlyesen verettek vissza, hogy eszeveszett futásban egészen szétbomlottak.

Valószínű, hogy Wardener és Urbán előbb a Zsibóról hallott ágyudörgés, később pedig az ezen szétvert tábor egyes egyéneitől vett rémitő hírek következtében nem merészték elfoglalni a csucsai, Riczkó által odahagyott állást, nehogy két tűz közé szoríttassanak.

Zsibót azonban a Csetz alezredes alattisereg Bem tábornok rendeletére még decz. 21-kén délután hagyta el, Kiss-Nyiresnek tartván és így a Bem alatt támadni indult balszárnynak tartalékul szolgálván.

Midőn ez 22-kén virradóra Kiss-Nyiresre érkezett, Bem már előrenyomult volt Kápolnánál és Galgónál, az osztrák sereg előcsapatait maga előtt hajtván. — Czetz alezredes csak este felé pihentette ugyan fáradt seregét, de Bemet még sem érhetette utól, mert ez is csak rövid pihenést engedve, előrenyomult Deés felé, a hol osztrák részről Jablonszki ezredes vezényelt egy dandárt.

Itt alkalma lett volna Jablonszkinak igazolni kolosvári kéréseit, hogy t. i. egy szakasz amolyan oláh katonával szétverne tizezer honvédrufit, mert nem csak egy szakaszból, hanem öt rendes zászlóaljból, tehát 5000 főből és egy ütég ágyuból állott dandárja, ellenben nem tizezer honvéddel, hanem csak a 27., 31. zászlóaljjal, a Sándor-gyalogság egy zászlóaljával, a szathmári-önkéntesek 2 századával, a Vilmos- és a szathmári-önkéntes huszárokkal, tehát összesen 3110 fővel és 14 darab ágyuval támadtatott meg erős és védelemre annyira előnyös állásában, hogy azt ő Bemtől bizonyára négyszeres erővel sem foglalta volna el, ő pedig tulerejével képtelen futásban hagyta el, szaladásban látván egyedüli menekülhetését az összezuzás vagy fegyverletétel elől.

Bem tábornok ugyanis önmaga vezényelvén ágyuit, a gyalogság vezényletét egészen Tóth Ágoston őrnagyra bízta.

Miután több órai összhangzatos ágyutüzelés és gyalogtámadás által az ellenség inogni kezdett, egész erővel rohamra indult a kicsiny, de hős ma-

gyar sereg, a Sándor-gyalogság zászlóalja pedig a Szamos vizén övigvizben szállott át, az ellent visszavetendő a bidnál elfoglalt védelmi állásából, s így egyszerre döntetett el a győzelem részünkre, az ellenség pedig eszeveszetten szaladt Besztercze felé, Sz.-Benedeken, Sz. Margitán át, csak huszárjaink által üldöztetve.

Bem tábornok meg sem állott Deesen, hanem oda rendelvén a tartalékot, még az napon Szamosújváron, december 24-dikén pedig Iklódon szállt táborba.

Czetz alezredes minden igyekezete daczára, csak december 25-kén érte el Bem tábornokot. Ez napon a csász. sereg állást vett Szamosfalván Wardenner tábornok alatt, de a kétes helyzet, midőn t. i. elől Bem által volt megtámadva, hátul pedig Riczkónak az osztrák sereg Bem győzelmes előnyomulása következtében történt vissza és félrevonulása által megnyílt útja Csucsáról Kolosvárra, annyival kevésbé engede választást, miután a város is segíthette volna összetiprását; ezeknél fogva tehát Wardenner egy rövid ágyucsata után Szamosfalváról, Kolosvár oldala mellett Feleken át visszavonult Tordára, sok fogoly, podgyászszekér és egynehány, zászlóalj pénztárának hátrahagyásával. — Az öt üldöző huszárok még több ily podgyász-, ágyu-, és fegyverrel megrakott szekeret fogtak el.

Ezalatt december 24-dikén a 4-dik honvédzászlóalj, a bécsi legio, a Koburg-huszár-osztály s

egy üteg ágyu Deésre érkezett. Itt decz. 25-kén azon rendeletet kaptam, hogy a Koburg huszárosztályt és az ágyuüteget rögtön küldjem Kolosvárra, a gyalogsággal pedig maradjak további rendeletig Deésen. — Elküldvén ezeket 25-kén délután, azok sötét este érkeztek Iklódra, a hol tábori tüzeket láttak; ezeknek meg szemlelésére Sulyok őrnagy küld egy portyázó csapatot. — Ezen portyázók közeledésük-nél puskatűzzel fogadtattak, de mire a helyszínére rohantak, azt elhagyatva találták, tehát a szükséges elővigyázat után megszállták Iklódot éjjeli pihe-nésre.

Ugyanazon éjjel egynehány debreczeni lovas lélekszakadtában érkezett Deésre és jelenté, hogy Bemtől Iklódon hagyatva, nagy számu ellenség által támadtattak meg, a jelentőkön kívül mindenki lekon-czoltatott, továbbá állíták, hogy a gyalogságból, lovasságból és ágyukból álló ellenség Szamosujvár felé vette útját, és valószínűleg jelenben már ott táboroz.

Bármennyire állítottam is ennek lehetetlenségét és annak valószínűségét, hogy a megrémült lovasok csak az imént említett Koburg-huszárokkal találkoztak, ők azt állíták, hogy ellenséggel tötödtek össze, mintán csehtül, lengyelül, németül és minden más nyelven beszéltek, csak magyarul nem.

Ily körülmények közt 26-kán reggel viradóra, egy rövid haditanácskozás után, melyen az épen megérkezett gróf Teleki Sándor kormánybiztos is

részt vett, a 4-dik honvédzászlóalj és bécsi legio megindult Szamosujvárra, de ide érkezve az ellenségről oly hirt vettünk, hogy az talán Széken állomásoz, de Szamosujvárnál nem járt.

Azon tanácskozás közben, hogy fölkeressük-e az ellent Széken Bem tábornok hire nélkül, ettől azon rendelet érkezett, hogy személyemet illetőleg rögtön induljak Kolosvárra, a gyalogság pedig induljon Szamosujvárra, ott bevárando további rendeleteit.

E szerint a 4. honvédzászlóaljt s a bécsi legiót Szamosujvárt hagyva Kolosvárra, siettem. — Ide érkezve Bem tábornokot fölindulva találtam egy halom jelentés és egyéb iratok közt, melyekre, nem értvén a nyelvet, nem intézkedhettem.

Forró Elek őrnagy a székelyek szervezésére alkalmaztatván, engemet nevezett ki segédfőjévé és irodája elnökévé, s meghagyá, hogy azon halom magyar iratról intézkedés végett mielőbb referáljak.

Ha történetesen közbe nem jö vala Szamosujvárt Bem tábornok rendelete, és a 4-dik honvédzászlóalj a bécsi legióval folytatják utjokat Székre, épen jökor érkeztek volna meg arra, hogy Urbánt, egész seregével elfogadják és elfogják, miután ez Riczkó és Bem elöl rejtőzve éjjel-nappal futva Almásról, M. Egredjen, Tartsán át, Apahidánál lopta keresztül magát, Zsuk Szék felé, és ott decemb. 26-án annyira fáradtan érkezett meg, hogy ember és ló összeroskadt, és kétségbeejtő éhségét és szomját csak több

órai pihenés után volt képes enyhíteni, így azonban megmenekült Vörösegyházán és Lekenczén át Beszterecére.

Azonban utócsapatát, mely két oláh határőrezredbeli századból, Petrizzevich Antal százados alatt és egy szakasz savoyai dragonyosból Nevte főhagynagy alatt állott, még sem menthette meg, mert ez meglepetett gróf Mikes Kelemen ezredes által, Papfalván, és fegyverletételre kényszerítettet.

Csucsán Riczkó, miután állását visszafoglalta, új támadásokat állott ki három oldalról, ugymint, Sebesnél Wardenner tábornok által, Börvénynél Urbán és oláh szövetségese Moga által, és Trunyisnál Jánku mőczvezér által, de minden oldalon győzött a tul-erőn.

Ezen csaták egyikében elesett gr. St. Quentin könnyűlovas őrnagy, és hullája Riczkó hatalmában maradt; ütközet után egy parlamentair által fölszólítottatott Riczkó, hogy ezen hullát cserében az elfogott Gy. .... nemzetőri őrnagyért adja ki, mire ő a hullát illő tisztelgés mellett a parlamentairnak átadta, és visszairván, hogy a magyar ellenségében is tisztelvén a hőst, a hullát csere nélkül is átadja. És valóban a hulla elfogadtatott, de az elfogott nemzetőri őrnagy fogva maradt, míg Szeben elfoglalásánál általunk szabadított meg.

Riczko serege decz. 27-kén érkezett meg Kolosvárra, minekutána Bem rendelete folytán Csetz alezredes három zászlóalj gyalogsággal, egy oszt. lovas

sággal és egy ütég ágyuval Kis-Kapusig elibe ment és a közöttük, azaz Riczkó és Csetz közé esett osztrák seregrész ez utóbbinak közeledésére Oláh Fenes felé Tordára ugrott meg.

Bem tábornok hősies és jól kiszámított előnyomulása négy nap alatt nemcsak megszabadította Kolosvárt és az egész Erdély- és Magyarországgal határos részt, hanem az ellent mindenütt túlereje daczára megszalasztván és kényszerítvén roszt, álatokon keresni menekülést az üldöztetés és megsemmisülés ellen, egyszersmind meg is remítette úgy, hogy további hadműködésének sikere biztosítva volt.

S itt helyén van leírni Bem tábornok általános rendeleteit és tábori szokásait, melyektől eltérni nem volt szabad senkinek.

Bem mindennekfelett föltétlen engedelmességet és ezzel járó fegyelmet követelt seregétől, elsőtől utolsóig.

Már Szilágy-Somlyón, a tisztikar első tisztelgése alkalmával e rövid, de sokat mondó beszéddel üdvözlé az előtte tisztelgőket: — A kormány ezen sereg teljhatalmu főparancsnokának nevezett ki; én önöktől föltétlen engedelmességet kérek; ki nem engedelmeskedik, föbbe fog lövetni, ellenben jutalmazni is tudok.

És nem csak mondta, de meg is tette ezt minden időben, ha szükség volt rá.

Nem kevésbé örködött Bem a sereg rendes és bő élelmezése fölött, és valóban ritkán is szenvedett

a sereg hiányt élelmiszerekben, s ekkor is nagyobbára csak maga magának tulajdoníthatta.

Bem t. i. megrendelte, hogy katonái minden időben két napi élelemmel legyenek ellátva, melyet mindenkinek magával kelle hordani.

Gyakran személyesen győződött meg ezen rendelethez teljesítése felől, de történt, hogy csaták közben tapasztalatlan katonák elhánták élelmöket s ekkor csata után, midőn az élelmezés épen legbajosabb volt, vagy éheztek, vagy gondosabb bajtársaikra voltak kénytelenek szorulni. Az öreg ur ilyenkor mindig haragudott s néha büntetett is.

Munitio volt harmadik szava a gondos vezérnek; munitiót rendelt vagy kért, a honnan csak remélte, hogy kaphat, és nem ezerivel vagy százezerivel, hanem millióival a töltéseknek, mert tudta, hogy munitio hiánya meglankasztja a legbátrabb sereget is; de sajnos, minden sürgetése daczára még is volt eset, hogy munitio hiánya miatt kénytelen volt döntetlen csatákat félben hagyni, vagy győzelmes csata után hátrálni.

Ezért soha öt nagyobb haragban nem lehetett látni, mint ha katonái hébe-hóba töltéseiket majorságra stb. vesztegették.

A jobb rend és csatakészség föntartására Bem naponta reggeli 7 órakor szemlét tartott egész serege fölött és megrendelte, hogy ekkor minden ember egészen fölszerelve, csatakészen, jóllakva álljon ki a megrendelt helyen. Ily szemlék alkalmával adta

ki Bem személyesen a napi, leglényegesebb rendeleteket (a parancsok vételére különben a segédtisztok mindennap déli 12 órakor jelentek meg nálam és beirták azokat a parancskönyvből tárczájukba), örkdöött élelmezési és ruházati rendeleteinek teljesítése fölött; ilyenkor dicsérte meg a csaták legvitézesebbjeit, jutalmazta meg őket rendkívüli előléptetés által; de ezen szemlék, daczára fontosságuknak, nem voltak fárasztók, hanem rövidek, tisztelegés és mindenfesz nélkülök, s épen ezért czélszerűek.

Ágyuit minden szemlén a legkisebb részletekig megnézte, mint egy gondos apa nézi gyermekeit, és a legkisebb sérelem orvoslását is szigoruan megrendelte; az ágyus szekereket, sőt azok töltésládáit is megnyitatta, megszemlélte és rendeztette; szóval, az ily szemlék őt serege állapotáról tökéletesen fölvilágosíták.

A sereg létszámáról is minden nap megkívánta és megkapta a kimutatást.

Jellemére nézve Bem szilárd, pénzvágy és hiúság nélküli, szigorú, hajthatlan, vakmerően bátor, körültekintő, a helyzetet rögtön fölfogó, minden körülmények közt megrendíthetetlen s azonnal határozó férfi volt; egy szóval: megtestesült képe egy valódi vezérnek.

Tántoríthatlan hívője volt a praedestinationnak, olyannyira, hogy még a bátortalant és gyávát is azzal mentegette. — Többször mondá egyikről vagy másról: „mit tehet ő gyávaságáról? ő bizonyára in-

kább szeretne bátor lenni, de gyávának született a szegény.“

Bem mindenki iránt, még ha pirogatott is, udvarias volt, és szinte mosolyra gerjesztett, midőn olykor-olykoralegnagyobb indulattal mondá: „uram én önt föbe lövetem, ha nem lesz szives ezt vagy amazt megtenni. Igen kérem, ne hozzon engem azon kellemetlen helyzetbe, hogy agyonlövéssem.“

De lesz még alkalmunk jellemével bővebben ismerkedni meg, itt még csak azt jegyezvén meg, hogy Bem sem maga fölött, sem maga mellett az egy elnökön, Kossuthon kívül mást el nem ismert, s így sem a hadügyminiszterium, sem kormánybiztosok rendeleteit nem teljesíté, sőt a kinevezéseket és csata-jelentéseket is csak ritkán lehete aláíratni általa, ha azok a hadügyministeriumhoz intéztettek. Ezen ellenszegülése megmagyarázhatlan, midőn ő föltétlen engedelmességet követelt; és bizonyára káros befolyást gyakorolt volna seregére is, ha mi, a kik környezetét képeztük, ezt annyira nem titkoltuk volna, hogy köztudomásra semmi nem jutott.

Természetére nézve Bem higgadt, mérsékelt-vérmes volt, már csak vakmerő bátorságánál fogva is; mindenki iránt őszinte, nyílt, bizalmas; csak két dolog volt, melyben e vonásait megtagadta.

Az egyik: haditerveinek titkon tartása volt még a hozzá legközelebb állók előtt is; ezt azonban oda is lehete magyarázni, hogy — ismeretlen

levén a helyiségekkel — haditerveit a hely színén rögtönözte és alkalmazta a körülményekhez.

A második: minden lengyel iránti bizalmatlansága volt, mely annyira uralkodott fölötte, hogy a midőn magyar tiszt éjjel-nappal bejelentetlenül is beléphetett hozzá, a lengyelekre nézve meghagyta, hogy bejelentetlenül egyet se bocsássak be, és akkor is, ha maga elébe rendeli, egyszer mint máskor, örökké személyesen kísérem be és legyek jelen eltávozásáig.

Testalkata közép szerű és teste egy 30 éves nyílt seb által elgyengült volt, de erős lelke elviseltette vele a legóriásabb fáradságokat; reggeltől éjfélig lovon ült a csatákban egy falat étel, egy korty ital nélkül; szokásai megedzették gyenge testét, mert azok egészen örökös harczra voltak számítva.

Bem egyik legsajátságosabb állítása az volt, hogy katonának akkor kell tudnia aludni és enni, mikor ideje van rá, tehát előre is; és valóban ő ezt tudta, mert ha biztos volt támadások ellen, s ő sem támadhatott löanyag vagy egyébnek hiánya miatt, annyit aludt és annyit evett, hogy három napra is beérhette vele.

Szerette a jó asztalt, de megelégedett a legegyszerűbb ételekkel is, sőt eleinte, Sz.-Somlyóra érkeztekor, még a reggeli kávézást is megtiltá, és megtartotta s emélyesen is a seregnél megrendelt szokást, hogy t. i. szemle előtt mindenkinek jól kellett lakni.

Későbbben azonban eltért ezen szokástól, egy

nagy pohár kávét reggelizett és esteli öt órakor, vagy csata után bármily késő ebédelt.

Ujja elvesztéséig mindig táborkarával és az irodai személyzettel együtt ebédelt; ebéd alatt — lassu étkü lévén — keveset beszélt; bort csak jót, s ebből is ritkán ivott meg ebéd alatt egy meszelynyt és csak egynehányszor történt, hogy ebéd után berendelt magának egy meszely bort szobájába, ekkor pedig szerette, hogy valakije legyen beszélgetésre; de ekkori társalgása is csupa harczias értelemben folyt.

A nők iránt, ha találkozásra kényszerült velők, tiszteletteljes és udvarias volt a szó legteljesebb értelmében, különben pedig kerülte őket, valamint minden tisztelkedést.

Ily végre ritkán és a zavarodottság egy nemével fogadta a jelentkezőket s ekkor is nagyon szótlan volt. Kötelességemnek tartottam az emberiség egy ily ritka tüneményét legbensőbb meggyőződése és tapasztalatom szerint körülményesen jellemezni, mert bizonyára Bemet nálamnál jobban az erdélyi seregben senki sem ismerhette, ki szüntelen oldala mellett lévén, csaknem gondolatit tudtam kitalálni. De a mint már elébb mondtam, lesz még alkalmunk ezen kitűnő vezér tetteiből megismerni jellemét, azért folytatom a hadjárat leírását.

Nagy-Bányán, mielőtt még elindult Kolosvárra, kinevezte b. Bánfi János őrnagyot alezredessé és vidéki parancsnokká, szervezésre, szerelésre és

töltések készítésére, utmutatás mellett, szigorú rendeleteket hagyván.

Kolosvárt hasonló rendelettel nevezte ki Tóth Ágoston őrnagyot alezredessé és Kolosvár valamint a meghódított részek tér- és vidékparancsnokává. Csucsán, Zsibón szathmári önkéntesek és bihari nemzetőrök maradtak fedezetül. Bánfi-Hunyadon, Koloson, Széken újra föllálítottak, illetőleg szerveztettek a nemzetőrök az oláhok fékentartására.

Minden nap megtartotta a szokott szemlét, megerősítette a fegyelmet és rendet s előkészíté seregét a hadjárat folytatására.

Deczember 28-dikán elrendelte Bem, Czetz alezredest a Perecz-i könnyűlovassokkal. . . . . 70 fő
 a 11-dik honvédszászlóaljjal Inczédi Sámuel őrnagy alatt. . . . .
 a 31-dik honvédszászlóaljjal Dobai József őrnagy alatt. . . . .
 egy zászlóalj közép-szolgák és bihari nemzetőrrel. . . . . 1000 fő
 egy kiegészítendő Mátyás-husár-osztálylyal Pálfi őrnagy alatt. . . . . 180 „
 és egy üteg 6 fontos ágyúval Tordára, részint Kolosvár fedezetére a fenyegető felkelő oláhok ellen, részint pedig Torda s az egész Aranyos-szék biztosítására.

A 32. honvédszászlóalj törzsét, a végre, hogy

magát a környéken kiegészítse, szintén Tordára küldé Bitó Elek őrnagy alatt.

Kolosvárott ezáltal szükségtelenné vált egy erős őrség tartása, tehát itt csak 2500 vegyes gyalog nemzetőr, egy tartalékszázad Mátyás-husár s a kolosvári nemzetőrlovaság maradt 4 darab hatfontos ágyuval.

Bem pedig decz. 29-kén a sereg többi részével, ugymint:

a székely határőrvidéki zászlóalj Szilágyi őrnagy alatt ;

a Sándor-sorgyalog-zászlóalj Koffler Bódog őrnagy alatt ;

a 27-dik honvédzászlóalj Grubiczi Sándor őrnagy alatt ;

a 4. honvédzászlóalj b. Mészéna őrnagy alatt (Szamosujvárról);

a bécsi legió, (Szamosujvárt csatlakozott);

a 55. honvéd zászlóalj Baroti százados alatt ;

aranyos-széki zászlóalj Tolnai Gábor őrnagy alatt ;

a tordai stb. menekültek zászl. báró Kemény Farkas őrnagy alatt, megindult Urbán és Jablonszki felkeresésére és megtámadására Besztercze felé; első napon Szamosujvárig hatolt, hol egy napot pihentetett. Itt, és más napon átmenőleg Deésen hagyta Bem őrségül

a debreczeni mozgó nemzetőröket.

a debreczeni lovasságot. . . . . 3000 fő

3 háromfontos ágyút s egyszersmind szervezteté a nemzetőrséget. Decz. 31-kén Bethlenbe érkezve, már sötét este volt.

A bethleni hidon és vámházban $\frac{1}{2}$ század háttörőrezredbeli oláh oly hirtelenséggel lepetett meg, hogy tiszttel együtt elfogatott.

Itt Bem Besztercze sikeresb megtámadása és az ellenség visszavonuló útja elzárása tekintetéből 3 részre osztotta fel seregét, a jobb szárnyat képező részt gr. Mikes Kelemen ezredes alatt Lekencze felé, a balszárnyat Riczkó ezredes alatt Naszód felé küldte el 1849. jan. 1-sején Besztercze ellen, ő pedig maga a középpel egyenes vonalban Somkerék, Sz. András, Magyaros és Király-Németi felé nyomult.

Riczkó ezredesnek szigoruan meg volt rendelve, hogy Naszód bevétele után rögtön és szakadatlanul üldözve az ellenséget, igyekezzék elfoglalni a borgói utat, mielőtt elhaladhatna a Beszterczéből hátráló ellenség, hogy ez így két tűz közé szorítva, fegyverletételre kényszeríttessék és hadifogságba jusson.

De Riczkó nem felelt meg föladatának, mert elvervén Naszódról az ellenséget, nem volt hatalmában feltartóztatni a sereget ezen hirhedt bujtogató fészek fölprédálásától, mialatt ő maga némely elfoglalt hadikészlet összeírásával és biztosításával foglalkozott.

Riczkó azonban valószínűleg akkor sem tér

volna czélt, ha mindezek nem történnek és ő szakadatlanul üldözi is a kipihent futó ellenséget, mert Bem ugyan Besenyő előtt találta a besztercei ellenséget fölállítva, de ez is rövid ágyuzás és megrohanatás után, valószínűleg a Naszódról vett hirre, pihent seregével oly eszeveszett futásnak indult, hogy őt kifáradt lovasságunk sem érhetette utol, és üldözésében nem tehetett neki nagy károkat; ennél fogva tehát a Beszterczéből kiűzött ellenség, futóképességénél fogva, kétségen kívül hamarabb érte el a borsói utat is, mint a hogy annak elzárása Riczkónak, szakadatlan menet által is, sikerült volna.

Mindazonáltal Bem Riczkót kemény feleletre vonta, melyben ez magát az ut járhatatlanságával védte, mit Bem azután Kiss Sándor Székely-huszárnagy vezénylete alatt, egy huszárszázad által vizsgáltatott meg és csak azután tudott megnyugodni, miután ez jelenté, hogy azon uton ágyuval csakugyan nagyon bajos, ha nem is lehetetlen járni; mire Riczkó csak egyszerű dorgálást kapott.

Bem Beszterczén csak más nap délig pihentetett, és délután a sereg egy részével elindult Urbán és Jablonszki kiűzésére az országból.

Január 3-kán érte utol őket Tihuczánál, csatarendben fölállítva.

Itten a helyiség nagy előnye s az ellenség tulereje daczára, győzelmünk biztosított Bem erélye és seregünk bátorsága által; csaknem minden állást szuronyszegezve, rohammal foglaltak el a Sándor-

gyalogok és honvédek ; az ellenség is sokáig erélyesen védte magát, de miután tántorodni kezdett, egy általános roham úgy szétverte, hogy egy részüket még Bukovinában is egyenként szedték össze fegyvertelenül, rongyosan, egy részük pedig, nagy számú fölszedett fegyverrel és egyéb hadikészletekkel kezünk közt maradt.

Január 4-dikén Bem még előrehatolt egynehány száz vállalkozó önkéntessel Vatra-Dornáig, de nem talált többé ellenszegülésre, tehát az elfáradt sereg kipihentetése után, január 7-dikén visszatért Beszterczére.

Mielőtt Bem ezen utóbb leírt támadásra elindult volna, Beszterczén 60,000 p. ft sarcot rendelt kifizettetni a tábori pénztárba 48 óra alatt, továbbá egy bizottmányt nevezett ki, mely gróf Mikes Kelemen ezredes elnöklete alatt kidolgozandó volt azon ideiglenes szabályokat, melyek szerint Naszód és Besztercze vidéke leendő politikailag igazgatandó ; ezen munkálat, melynek egy pontja szerint a nevezett vidékek politikailag Koncz kerületi biztos alá rendeltettek, egy kiáltvány által hirdettetett ki.

Egy más kiáltványban Bem a multakért bűnös szászoknak és oláhoknak közbocsánatot biztosított, és csak jövőre inté csendes magatartásra ; — egyáltalában Bem Beszterczén mind katonailag mind pedig közigazgatásilag a legnagyobb ismerettel és erélylyel működött, hogy saját szavai szerint: ne

csak fegyverrel hódítson, hanem meg is kedveltesse a szabadságot és boldogítsa a felbujtogatott népet.

A székelyektől Beszterczén egy küldöttség érkezett Bemhez azért, hogy — bár hírét hallották egy Erdélyben létező magyar seregnek — erről meggyőződjenek saját szemükkel.

Ezen küldöttség jelenté, hogy a köztük lévő számos bujtogatóknak sikerült a székelyeket rábirni, miszerint Gedeon osztrák altábornaggyal fegyverük letétele fölött alkudozásba lépjenek, és hogy a fegyverletétel határnapjául 1848. decz. 31-ke volt megállapítva. A föltételeket nem tudták ugyan megmondani mind, de azt tudták, hogy Gedeon saját föltételeit nem teljesítette. — Legtöbb bizalmuk volna a székelyeknek Gál Sándorba, ha, mint mondá a küldöttség, nem volna oly alárendelt állásban. — Végre kérte Bemet ezen küldöttség, hogy seregével sietve közeledne feléjük, de nevezetesen Maros-Vásárhelyre, miután ezen várost Roman Kostantin és Vladutz oláh vezérek, számos felkelőkkel fenyegetik, közeledésére azonban minden jól fog menni a székelyeknél.

Bem ezen küldöttséget megajándékozta egy-néhány száz forint ezüst ércpénzzel, melléjük rendelte Forró Elek alezredest, átadta a Gál Sándor ezredessé lett kineveztetéséről és korlátlan fölhatalmazásáról szóló oklevelet, végre egy kiáltványt bocsátott a székelyekhez, melyben fölvilágosítja őket, hogy Gedeon iránt semmiféle tartozásuk nincsen,

miután ez őket azon hamis állítás által birta alku-
dozásra, hogy Erdélyben magyar sereg nem létezik,
és miután ő maga kötelezettségcinek meg nem felelt,
a netalán kötött alku semmisnek tekintendő, minél-
fogva felszólítja a haza és győzelmes serege nevé-
ben, hogy seregelenek teljhatalommal kinevezett
Gál Sándor ezredes körül, ki őket szervezni, szerelni
és dicsőségre fogja vezetni. — Seregünk — mondá
kiáltványában — közeleg felétek, és távol tartandja
tőletek addig is, míg egyesülhetünk, a pusztító osz-
trák sereget; ha szervezve lesztek, csatlakozzatok
seregemhez, hogy együtt arathassuk a dicsőséget,
— s a többi.

Bem vezéri működése Beszterczén egyike volt
legüdvösebb és legeredménydusabb működéseinek,
mert nem csak az osztrák seregtől, hanem a számta-
lan szász és oláh felkelőktől is megszabadítá e vidé-
ket, kik látva az osztrák sereg örökös vereségét, ön-
ként szétoszoltak és lecsendesedtek e vidéken, mely
különben a bujtogatás tüzhelye volt.

Miután Bem a vidéken levő fegyvereket besze-
dette, Naszódon, Borgó-Prundon és Beszterczén az
állásokat kijelölte, az utóbbi helyen egy nagyobb-
szerű élelmezési igazgatóságot is alakított, seregét a
lehetőségig jól elláttatta ruházattal és lábbelivel és
a mi legfontosabb, megkapta Nagy-Bányáról egy új
lovas ágyúteget kíséretében Adorján százados alatt
a megrendelt löszert, egy szóval: miután mindent egy
vezér éles tekintetével elintézett, kinevezte Riezkó

ezredest beszterczei tér- és vidéki katonai parancsnokká és hátrahagyván rendelkezése alatt a Sándor- gyalogság zászlóalját, a Koburg-huszárosztályt és egy üteg ágyut, a sereg többi részével január 13-án, Tekén, Gernyeszegen, Saremberken át Marosvásárhelyre érkezett, hol a legnagyobb örömkifakadások közt fogadtatott, miután a felkelő szász és oláh bandák a közeledő osztrák sereg által fölbátorítva már körülrajongták a várost pusztító szándékkal, és ez időben érkezett ide hire Nagy-Enyed városának az oláhok által január 9-én megkezdett rettenetes felprédáltatásának hire, melynek párját a históriában, még az irtózatos vallásháborúk idejében sem találhatni.

Ezért Bem itt seregének csak a legszükségesebb pihenő időt engedte.

Már jan. 15-kén elküldte Kiss Sándor alezredest a Székely-huszárosztálylyal Balavásárra azon rendelettel, hogy a netalán föltalálendő ellenséges csapatokat Abosfalva felé igyekezzék szorítani mely uton más napon, január 16-kán gr. Mikes Kelemen ezredes nyomuland elő a sereg előcsapatáva Gálfalvára.

Kiss Sándor alezredes még az napon Zágonnál elfogott egy portyázó, jól fölfegyverzett szász nemzetőrcsapatot, melyet M.-Vásárhelyre küldött azon jelentéssel, hogy ezen vonalon más ellenséget nem talált.

Január 16-kán korán reggel gróf Mikes Kelemen ezre es a sereg előcsapatával:

auer őrnagy hagyományai.

a székelv zászlóaljjal,
 a bécsi legióval
 1 osztály Mátyás-huszárral,
 egy üteg ágyuval
 megindult Gálfalva felé, s ezen utjában Abosfalvánál hozzácsatlakozott Kiss Sándor alezredes a Székely-huszárokkal.

Bem tábornok pedig M.-Vásárhelyt hagyván az aranyos-széki menekültekből álló zászlóaljt, 2 századot a 27. honvédzászlóaljból, a Csulak százados alatti székelv-huszárokat és 4 ágyut, meghagyta Tolnai Gábor őrnagynak, hogy toborzás utján mind saját zászlóalját egy rendes honvédzászlóaljjá alakítsa, mind pedig a többi, törzsül szolgáló részeket a lehető legmagasabb létszámra emelje, és délután a fősereggel, gróf Mikes Kelemen ezredes után indult.

Ez már Abosfalván megtudta, hogy Gálfalva meg van szállva az ellenség által, de ezen hír csak siettette előnyomulását a legjobb rendben. Gálfalva előtt ágyutűzzel fogadtatván, általános támadást rendezett, és egy félórai kemény csata után kiverte az ellent Gálfalvából, azt maga, Szőkefalvát pedig előőrsei szállván meg, mi által az ellen kénytelenítettett, az akkori kemény hidegben szabad ég alatt éjjelezni, éhesen és fáradtan, míg saját seregünk kényelmesen, jólakva kipihente magát.

Mire Bem tábornok késő este Abosfalvára érkezett, az előbbeni győzelmi hirt vette, és ott ma-

radt éjjen át egy az oláhok és szászok által kirabolt és elpusztított udvarházban.

Január 17-kén reggel korán az ellenség megtámadta Szökefalvát, honnan előőrseink rendben visszavonultak Gálfalváig, hol őket fölvette gróf Mikes Kelemen ezredes-jó állásba és csatarendbe állított serege.

Itt kemény ütközet keletkezett, de gróf Mikesnek sikerült az ellent kemény támadásai által Borzásig visszanyomni, hol az osztrák sereg összpontosulva csataállást vett.

Gróf Mikes a legnagyobb hősiességgel és vezéritügyességgel elfoglalt egy dombtetőt, honnan nemcsak több ellenséges rohamat visszavert, hanem ágyuival sok veszteséget okozva, azt meg is ingatta, s ezen perczben érkezettmeg Bem tábornok a csatatérre oly hévvel, hogy állásainkat hátrahagyva saját ágyuink által tüzelgettünk, mire őt figyelmeztetve megállottunk, előre parancsolván erre megnémult ágyuinkat.

Bem tábornok a hely színét s az ellenség ingadozását egy pillanatalatt kizsákmányolta; gr. Bethlen Gergely őrnagyot a székely gyalogzászlóaljjal, a bécsi légióval, a Mátyáshusár-osztálylyal és a lovas üteggel azonnal a Küküllő jobb partján Dicső-Sz.-Márton felé küldte, hogy az ellen balszárnyát megke-rülve, igyekezzék ennek makacs ellenállása esetében Küküllővárnál, Darlochnál, a befagyott Küküllő vizén átkelve, vagy Medgyesnél hátába kerülni és útját el-

zárni; b. Kemény Farkast zászlóaljával és 2 ágyúval a bogácsi ut fedezetére Gálfalvánál hagyta, hogy ott egyszersmind a sebesülendők számára kórházatis alakítson, ő maga pedig a fönmaradt ágyukkal oly vakmerőséggel nyomult előre és üldözte az ellenséget (mely előbbeni intézkedéseit a gróf Bethlen Gergely által csakhamar megkezdett oldalagyuzás folytán észrevette), hogy csak lovasságunk kísérhette, gyalogságunk pedig messze hátra elmaradt.

Ezen vakmerő előnyomulásunk által a futásban elmaradt ellenséges gránátoszászlóalj szemben is, bal oldalában is ágyutűz közé kerülvén, sokat szenvedett, letette fegyverét és fehér kendők fölmutatása által kijelentette megadását; de Bem — bár figyelmeztetve volt reá, — nem küldött átvételükre senkit, mondván: ezek már ugyis foglyaink; hanem folytatta az üldözést; az üldözők élén Bem tábornokkal egymagamasárosítottokra érve, láttam, hogy a tulsó aljban a Ferdinánd Miksa könnyűlovasság egy része rohamra készül; kértem tehát a tábornokot, hogy rögtön siessen vissza, a lovasságot pedig sebes vágztatva előre rendeltem.

Azon perczen, melyben ez Zsurmai őrnagy vezénylete alatt a tetőre ért, az aljból egy egész zászlóalj sortűze fogadta, mire megfordult, és hátába termett az említett ellenséges lovasroham, melynek vezetője, Hepperger főhadnagy alkalmasint felismerte elkülönzött vezérünket és egész dühvel neki vágztatott, de vezérünk a gondolat sebességével kö-

rül volt véve általunk, Hepperger Kiss ezredes száján keresztül egy kemény vágással megsebesíté, gr. Teleki Sándor lerántá lováról, föleszmélt és megállott lovasságunk pedig a Ferd. Miksa könnyűlovas szárnyat dühösen szétverte és így végződött a kétségbeesés által parancsolt lovasroham, kezünkbe maradván Hepperger főhadnagy több sebesült könnyűlovassal, miután néhányan le is aprítottak; — de az ezen közben szakadatlanul eszeveszetten szaladó ellenség még is célját érte rohamának, mert annyi tért nyert, hogy ezután ágyuinkkal is alig érhetünk el.

Képzeltetni az ellenség rendetlen futását abból, hogy innen elkezdve Szebenig folytonosan szedtünk foglyokat, több százat.

Bem tábornok azonban az így félbeszakasztott üldözést azonnal folytatta, de már nem teheté nagy kárt a szakadatlanul és védelem nélkül futó ellenségnek.

Egy helyen a tátoronok oldalban megpillantván egy magaslatot, melyről az ellenséget sikeresen lehetett ágyuztatni, megparancsolta a tüzértisztnek hogy azonnal két ágyut állítson fel arra; a tiszt azt merészlé felelni, hogy ez lehetetlen; mire az öreg vezér hirtelen közbevágott: „mit, lehetetlen? ha ez öt percz múlva is lehetetlen lesz, föbe lövetem önt uram!” — és a két ágyu ott termett; tudta Bem, mit lehet és mit nem lehet az ágyuval eszközölni.

Egy más helyen Makrai László százados

megpillant egy magára elmaradt ellenséges gyalogot és neki vágta; a baka rá lő, nem talál, de szuronyával oly erélylyel és ügyességgel védi magát, hogy e párviadal kimenetele kétséges, ha a baka hátrafelé meg nem botlik, s elesvén, egy pár közbejött huszár által el nem fogatik.

A Hepperger főhadnagy s ezen közbaka hőstettei voltak az egyedüliek, melyeket osztrák részről az egész hadjárat alatt láthattunk.

Az osztrák sereget ez napon maga Puchner vezényelte és a had minden nemében kétszeres erővel birt; a gálfalvi csata tehát megtörte az osztrák fő-sereg erejét és önbizalmát s ennélfogva megmérhetlen előnyös volt reánk nézve.

Puchner seregét csak is eszeveszett futás által menthette meg; mert ha gróf Bethlen Gergely elzárhatta volna utját, az egész sereg vagy tökéletesen szétveretett, vagy fegyverletételre kényszerítettet volna, így azonban fáradt seregeink nem érhetvén el őt többé, Balástelkén túl összeszedhette magát, miután Bem itt felhagyott az üldözéssel és seregét kipihentette, hogy következő napon nyomban kövesse és, ha lehet, vagy vele együtt jusson Szebenbe, vagy legalább az ellenségénél uralkodott rémület első befolyásánál fogva könnyű móddal elfoglalhassa azt.

Balástelke, melyet a magyar sereg az napon délután megszállott, egészen el volt hagyatva oláh lakói által.

Bem ágyuinkat és előőrseinket egy a falu végén magaslaton álló, oláhok által kirabolt és összerontott uri ház kertjében állította fel; azután pedig csupán velem egy parasztházba vonult meg pihenni.

Innen Bem egy rendeletet küldött Czetz alezredesnek Tordára, hogy vételével azonnal elinduljon egész seregével Szeben felé, hogy azt föltétlenül január 21-dikén reggel Vizakna felől megtámadja; hogy pedig ezen megtámadás két oldalról és sikerrel történhessék, maga Bem, seregével Nagy-Selyken egy nyugnapot tartand, és szintén 21-kén reggel támadandja meg Szebent Nagy-Csűr felől.

Mig én ezen rendeletet irtam, és Bem egy kényelmes ágyon pihent, erős jajgatást halottunk a pitvarban.

Kisietve, a földön fetrengve találtunk egy Sivkovich ezredbeli, lengyel születésű katonát, ágyugolyó által összezuzott karral.

Bem, a mint meglátta, fájdalmas fölindulással mondá: „rendelkezzék, hogy e szegény szerencsétlen segítsenek, és ő maga is segíté azt lábra állítani.”

A szerencsétlent átvette maga törzsorvosunk, kitől későbbben még megkérdezte vezértünk hogylétét.

Ezen magában csekély fontossággal bíró eset tanúsítja, hogy Bem nemcsak nagy vezér, hanem nagy ember is volt, ki nem vad boszúból, hanem elvért harczolt, és ki előtt a sérült ellen, mint illik, fe-

lebarát, a fegyvertelen ellen pedig csak tévedő volt. Az ellenség 58 halottat és 190 hadifoglyot vesztett e napon; ezek közt Heppergert és Somogyi gránátos főhadnagyot, kit Makrai százados a midőn elfogott, a segítségére sietett gránátossal fejlődött ki az a párbaja, melyről főntebbemlítés volt; saját vesztésünket pedig állott 3 sebestülből és 2 lóból.

A hátrahagyott, magát megadott ellenséges gránátos zászlóalj, a mint magát őrizetlenül látta, fölszedte fegyverét és egy erdőbe vonulva, éjjelnappal menve, utolérte a Puchner seregét és csatlakozott hozzá.

Igy szalasztott el Bem tulbizalom által egy egész ellenséges zászlóaljt, melynek, fegyverén kívül, miután sok magyar is volt köztük, jó hasznát vehettük volna, ha kezünkre kerül; — de Bem nem becsülte annyira az ellenség számát, hogy apasztása által terve végrehajtását csak egy perczig is késleltette volna, mit későbbben Piskinél is látni fogunk másodszor.

Még egy különös esetet Balástelkéről.

Midőn gróf Teleki Sándor, ki itt megvendégelte Bemet, tábori szokás szerint átjött ennek szállítására, a parásztház hátulsó részében ráismert egy saját, koltói vagy remetei földult és a százszok s oláhok által kirabolt jószágából elhordott ősi nagy szekrényére és hogy állítását igazolja, utasítást adott egy titkos fiók megtalálására, és részletezte

az abban heverő iratokat; és valóban úgy volt. Tehát az oláhok és szászok 20—30 mértföldnyi távolságra is eljártak pusztítani és rabolni és a rablott portékát ily távolságra is elhordhatták bántatlanul, szekéren. — Ez csak az osztrák sereg oltalma alatt történhetett.

Jan. 18. reggel korán elindult seregünk Balástelkéről, az ezt Medgyestől elválasztó hegy aljáig, itt csatlakozván gróf Bethlen Gergely őrnagy seregéhez.

A portyázó Mátyáshuszárok itt elfogták báró Stutterheim osztrák ezredes podgyászos szekerét, melyet Bem, a benne talált 30 00 forinttal együtt, a portyázóknak ajándékozott.

Erdős lévén a hegy, gyalogok által is megvizsgáltatott, de miután nem volt benne elrejtett ellenség, az ut is könnyen folyt Medgyesre.

Már a tulsó hegy alján várta Bemet a város tanács egy küldöttséggel, a város hódolatát jelenté és bűnbánatot fogadva, kegyelmet esdekelt. Bem ugyan megdorgálta a város képviselőit, de senkit sem bántatott és tökéletes bűnbocsánatot hirdetett; azután seregét a város piacznál állíttatta fel s hogy kihágás ne történhessék, kinevezte Szilágyi, székely alezredest térparancsnokká, rendelkezése alá adta a Gálfalváról ide rendelt b. Kemény Farkas zászlóalját egy, nem tudom honnan szerzett 24 fontos ágyuval és egy szakasz szathmári önkénytes huszárral, báró Kemény Farkas megérkeztéig pedig Weér Sándor nemzetőri őrnagyot egy ujonnan alakított, vá-

logatott századdal, hogy egyszersmind a seregtől elmaradókat elfogja és magával hozza más napon N.-Selykre; végre egykiáltványtküldött három önkényt vállalkozó polgár által Szeben városához, oly fölszólítással, hogy csatlakozzék az igaz ügyhez, ellenkező esetben a bevétel áldozataihoz képest fog lakolni stb.

Ezen intézkedések után folytatta a sereg útját Nagy-Selykig, hová késő délután érkezett meg.

N.-Selyken az elébb érintett s Czetz alezredesnek küldött rendelet értelmében egy nyugnapot kelle tartani, tehát csak január 20-kán indult és érkezett seregünk Szelindeken át, hol az egészen elhagyatott helységben rövid ideig pihentünk, Nagy Csűrre, mely alig fekszik két ágyulövés távolságra Szebentől.

Itt egy igen nevetséges eset adta elő magát; t. i. egy osztrák, főző vasüstökkel megrakott podgyászló valahol eltévedt, és sötét este vágatva előreinkhez közeledett, kik az üstök összekocczanása által előidézett lármából egy osztrák vasas-lovascsapat közeledését gyaníták, s azt egy ágyulövéssel fogadták, míg végre a lovat elfogták és jót nevettek rajta. De nem úgy ám Szebenben, mert onnan az ágyulövésre dobpergés, trombitaszó, harangverés, egy szóval a föllármázás minden jelei hallatszottak.

Végre megvirradt január 21-kén Szeben megtámadtatása napja. A lég nedves és annyira ködös volt, hogy alig lehetett tíz lépésnyire látni, még is

már reggel 6 1/2 órakor jó reménynyel és kedvvel utban volt kiss táborunk N.-Csürről Szeben felé.

Vizakna felől pedig minden perczen vártuk Czetz alezredes megjelenését, kis, de harcedzett táborával u. m:

a 11-ik honvéd zászlóalj Inczédi Sámuel őrnagy alatt	1000 fő
a 31. honvéd zászl. 4 százada Dobai József őrnagy alatt	600 „
Egyosztály Mátyáshuszár Pálfi őrnagy alatt	200 „
a Perczi könnyűlovasság	75 „
6 darab 6 fontos és 6 darab 3 fontos ágyúval.	

Seregünk elén Kiss Sándor alezredes vezényelt 12 székelyhuszárt, utána mintegy 80—100 lépésre Bem maga, vezérkarával, baloldala mellett gróf Miksa Kelemen ezredes, jobbról magam foglaltván helyet; utánunk nagy távolságra a sereg.

A köd elzárta a látkört, s így már beérkezve egy faszor közé, Szebentől alig voltunk kis ágyulós távolságra; ekkor Kiss Sándor alezredes jelentette, hogy már nagyon közel van az ellenhez, mert beszédét is hallja, és kérdezte Bemtől mit tegyen? csak előre! volt a rövid válasz, de egyszersmind mondá: „még is bámulatos, hogy oly közel bocsát magához és se nem tüzel, se deputációt nem küld!”

„Lovagoljon vissza ezredes ur, — szólott gróf Miksa — szedje össze az egész lovasságot,

és vágatasson be a városba, hogy lássuk, mi történik ott?

Ezalatt vágatva érkezett meg Térei Károly százados azon jelentéssel, hogy a sereg nagyonhátra maradt, jó volna bevárni.

„Utolér“ — volt Bem válasza.

Mikes eltávozása után ennek helyét magam, az enyimet pedig Térei százados foglalta el, de alig haladtunk még 10—15 lépést, négy ágyu tüztét láttuk egyszerre Szeben felől, mire figyelmeztetve Bemet mondtam: „ott jön a deputatio“, de alig ejtem ki szavaimat, midőn félrepillantva, Téreit lovával együtt a földön heverve láttam.

Kiss alezredes a 12 Székelyhuszárral mellettünk visszavágtatott, Bem pedig lépésben lovagolt hátra, mintegy 150 lépésre, a hol gróf Mikes Kelemen holt teste hevert egy hidon, melynek láttára Bem fejéhez kapott, mondván: „oh mon Dieu!“ — de ugyan azon pillanatban felém fordulva rendelé: „állítsa föl itt a lovas üteget!“

Ezalatt az ellenség nagy hévvel folytatta tüzelését számos ágyuiból, és mire megérkezett a lovas üteg s azt fölállítottam, egy ágyuját össze is rombolta.

Visszasietve vezéremhez, őt a seregfölállítással elfoglalva találtam; az országuton a bécsi légiót rendelte előre, ettől jobbról a 4-dik honv.-zászlóalj, ezen túl a 27-dik zászlóalj és a szathmári-önkéntes-osztályt, az ágyukat mind a lovasüteg sorába ren-

delte, fedezetére a székely és 55. zászlóaljat, az összes lovasságot pedig a sereg két szárnya felé állította, hogy bármely ponton hirtelen megjelenhessen.

Alig volt így fölállítva egész seregünk, a midőn Szebenből kirohant a gránátos zászlóalj, egyenesen a bécsi legiónak, és egy savoyi dragonyos-osztály jobb szárnyunk megkerülésére rohanva; de az elsőt állásra birta a bécsi legió bátorsága, az utóbbit pedig gróf Bethlen Gergely őrnagy Mátyás-husár-osztálya jobb oldalában dühvel támadván meg, nem csak veszteséggel vissza verte Szebenbe, de három tisztet is, köztük egy Pappnevű századost elfogott.

Ezután körültekintvén, mintán a lég az ágyudörgés által megtisztult a ködtől, észrevettem, hogy az ellen Disznód felől a nagycsüri szőlők felé egy, gyalogságból, lovasságból és ágyukból álló kerülő-osztályt igyekezett hátunkba irányozni, mire figyelmeztetve vezértünket, Bem megrendelte, hogy küldjem ezen kerülő-osztály ellen Kiss Sándor alezredest, az 55 honvédzászlóaljjal, a Székelyhusár-osztállyal és négy ágyuval, mit sietséggel megtéve láttam, hogy ezeknek közeledtére az ellenség felhagyott kerülő szándékával és visszavonul; erre Kiss Sándor is visszaindult, elfoglaltatni az illető állásokat.

Azonban ezalatt a csata perczről perczre tüzesedett, miután az ellenség rendre mind kihozta számos seregét Szebenből, de a mieink, bár sokat szenvedtek és bár felire sem érték fel az ellen számát, mint a szikla állottak, egy hajszálnyit sem hátrálva.

Ha Czetz alezredes a neki adott rendelet folytán, és az általa már egy egész óra óta folyvást hallható ágyudörgés által buzdítva, Vizaknáról — hová már éjfél tájt érkezett meg — ez időben előnyomul, és támadásunkat segíti harczedzett kis dandárjával és ágyuink csaknem felével, igen valószínű, hogy siker koronázza véres munkánkat; de ő nem jelent meg. Seregünk sohajtva pillant Vizakna felé, de oroszlánbátorsággal küzd, nem engedve az ellenség több mint kétszeres tulerejének egy talpalatnyi tért, vezérünk nyugtalankodik, de Czetz még nem érkezik; foly a véres csata, hullanak az áldozatok tömegesen, viszik sebestült törzs- és főtiszteinket és sérült ágyuinkat hátra felé, csaknem egész seregünk csatárokba feloszolva harczol tömegek ellen, csak egy ágyu szót vár Vizakna felől, a kétségbeesés dühével tartja meg állását, de Vizakna felől némaság uralkodik. Végre közeleg a dél, három órai szakadatlan harcz lankasztani kezdi az erőt, a bécsi légiónagyobb része elhullott, a honvédek ingadozni kezdenek, megszorodott ősz vezérünk mindentütt személyesen bátorít, lovasságunk az ellenséges lovasrohamokat visszaveri, és e szinte már személyessé vált dühös és irtóztos harcz közepette egy „Éljen!” harsog el, mert e perczben mutatkozik Czetz serege Vizakna felől, új erőt nyer minden honvéd, elrepült a lankadság, megdöbbenve áll meg az ellenség; most töltést kiáltanak a zászlóaljok, töltést a tüzérség, száguldoznak a segédtisztek a töltésszekerek-

hez, megnyittatják, de üresentalálják ; késő minden, mert nincsen töltés. Nem hiszi az öreg vezér, személyesen győződik meg felőle, de töltés nincs, későre érkezett Czetz, mert alig van annyi töltéstünk, hogy visszavonulásunkat fedezhessük, melyet Bem e szomorú perczben megrendel. Czetznek ezen rendeletet Damaszkín őrnagy viszi meg, zászlóaljaink hátrálnak, az ellenséges lovasság megrohanja, zavarba hozza, futásra kényszeríti, de megáll az 55-dik zászlóalj, tömeget képez és 30 lépésről süti el fegyvereit a lovasságra, ez azonban neki vágat, de ekkor megfordul a székelyszászlóalj és visszaszorítja ; gyalogságunk most sebesen hátrál, öreg vezérünk összegyűjti ágyuit és velök állást foglal N.-Csűrnél a lovasság fedezete alatt, hogy a gyalogság és podgyászszekerek, melyekre a sebesültek tétettek, üldözetlenül vissza mehessenek és rendezhessék magukat. Azonban 3 század lovasságból, 16 század gyalogból és 6 ágyuból álló új támadó ellenség érkezik Nependorf felől oldalba sfélő, hogy ez elzárja a hátrálót vonalt ; de megtámadtatik Zsurmai őrnagy által a Vilmoshuszárokkal s ezen támadás, kapcsolatban egy pár jól irányzott ágyulövessel megállítja, sőt még hátrálni kényszeríti, és meg van mentve az út hátrafelé ; ekkor elhagyja Bem is állását ágyuival és lovasságával, sietve csatlakozik a hátráló sereghöz, de N.-Csűrön túl védelemre alkalmas helyet talál, új állást vesz, és mire az üldöző ellen megérkezik, ágyutűzzel fogadja, feltartóztatja míg csak le-

het, és csak akkor hátrál újból, ha az ellen oldal-
küldések által kényszeríti, saját seregét pedig jól
kifárasztotta.

Ezen hadműtételt Bem annyiszor és oly ered-
ménynyel ismételte, hogy midőn Szelindekre érkez-
tünk, mely Csütről alig van másfél órai távolságra,
már esteledni kezdett, és itt elhatározta magát egy
lépést sem hátrálni tovább.

Mig tehát Szelindek előtt állást vett ágyuival,
addig egy lovasosztály által elzáratta az utat, hogy
Szelindekből el ne távozhassék többé senki, szemé-
lyesen vizsgált meg minden töltés-szekeret, az egyik-
ben-másikban talált töltést összerakatta és kiosztatta,
a 27-dik zászlóalj és a szatmári önkéntesosztályt
egy Szelindek előtt hosszában elnyúló szakadásnál
felállította csatárlánczba, ágyuit hirtelen átrendelte
a szakadás fölötti hidon, ezt eltorlaszoltatta, hogy az
ellenséges lovasság át ne rohanhasson rajta, ágyuit
fölállította a postaház előtti, a hidtől mintegy 80 lé-
pésre hátrább álló dombra, és így csatarendben ké-
szen üdvözölte egy egész sor jól irányzott ágyulő-
véssel az előnyomuló ellent, mely hihetetlennek tart-
ván részünkről minden komoly védelmet, tört előre.
De nagyon csalódott, mert bármennyire is erő-
ködött új állásunkból kiszorítani, az nem sikerült
neki; hiába küldte agránátos- és a Turszki-zászlóalja-
kat ismételve rohamra, mindannyiszor nagy vesz-
teséggel visszaverettek újból hőökké vált honvédeink
és ágyutüzünk által, úgy, hogy az ellenség, mikor

beesteledett és még csak egy talpalatnyi tért sem nyerhetett minden áldozatai daczára, kénytelen volt kifáradt seregét visszavezetni Szebenbe, nehogy a talán valahonnan segítséget váró s ezért oly makacsul küzdő Bem, ennek megjövetelével hirtelen védelemből támadásba menjen át, és a nap ugy sem igen fényes eredményét a kifárasztott, éhes sereggel együtt egy csapással megsemmisítse.

Előőrseit az ellenség e napon Nagy-Cstürön hagyta hátra.

Megm. nekülve az ellenségtől, Bem az előőrök kiállítására után elszállásolta magát a postaházban, mely, a mint tudva van, az ellenség felé eső utolsó ház.

Belépván ide, jobbját nyujtá nekem és mondá:

— Köszönöm ön nagy ur mai támogatását, — ez által tudtul adá előléptetésemet és folytatá:

-- Heves napunk volt ma, és eredmény nélkül, mert Czetz alezredes nem teljesítette rendeletemet, de mégis erőnk tiszteletére tanítottuk az ellenséget; most pedig ön rögtön lovagoljon vissza Nagy-Selykre, igyekezzék ott megtudni Czetz alezredes hollétét s küldje el neki ezen rendeletemet tüstént biztos lovasok által.

Erre leült és sajátkezűleg azon rendeletet írta Czetz alezredesnek, hogy seregével rögtön csatlakozzék Szelindekre, mihelyt az kiphente magát, de a töltéses szekereket legelőbb küldje el, mert egé-

szen kifogytunk a töltésekből; ha pedig megtámadtatnák, mielőtt csatlakozunk, foglaljon jó állást, hogy az ellent együtt visszaverhessük.

Továbbá utasított engemet, szedjem össze a Nagy-Selykre visszavonultakat, az egészségeseket rendeljem vissza ide, a sérülteket pedig Medgyesre és Maros-Vásárhelyre, és ha Czetz alezredestől választ kapok, ezen intézkedések után siessek vissza hozzá.

Nagy-Selyken megtudván, hogy Czetz alezrederes seregével, miután egy útjában feküdt oláh helységet felgyújtatott, mert oláh-szász fegyveres felkelők ellenszegülésére talált, Ladamoson éjjelez, elküldtem neki az előbb idézett rendeletet, melyre éjfél után azou választ kaptam, hogy seregének pihenésre levén szüksége (mintba bizony a miénk aludt volna), csak 23-kán csatlakozhatik Szelindekhez.

Reggel korán összedoboltattam az itt levőket, és Bem rendelete szerint intézkedve, visszasiettem Szelindekre.

Megérkeztemkor Bem rögtön Kolosvárra, N.-Banyára és Maros-Vásárhelyre íratott munitio, de sok munitio után, N.-Banyára plane megrendelte, hogy a legnagyobb sietséggel másfél millió fegyver-, 30,000 pisztoly- és 10,000 ágyutöltést készítsenek és küldjenek haladéktalanul koronként seregéhez, a mint készül belőle egy szállítmányra való. — De még ezen rendeletein sem nyugodott meg, hanem biztos tiszteket küldött mindenüvé, hogy rendelete végrehajtását személyes felelősség terhe alatt sürges-

sék, és az eredményről — rögtön visszaindulván — személyes jelentést tegyenek, s arról, hogy mikorra számíthat biztosan munitióra. — Szelindekre rendelte továbbá Kemény Farkas zászlóalját sietséggel, és mert ez minden várakozás fölött hamar érkezett meg, kinevezte b. Kemény Farkas őrnagyot alezrederessé és helyébe Juhász századost őrnagygyá. Szemlét tartott, betöltötte az üresedésbe jött tisztí állomásokat előléptetés által, egy szóval: szervezte, rendezte egész seregét és új életet öntött belé.

Ideje már, hogy szebeni veszteségünkről és azon valószínű eredményről is említés tétessék, mely bekövetkezik, ha Bem, be nem várva Czetz alezrederes seregét, egy nappal előbb támadja meg az osztrák sereget Szebennél.

Veszteségünk Szebennél, daczára az ellenség aránytalan tulerejének, mesterileg elsánczolt állásának, nehéz, messzehordó és számos csataágyuinak, röviden az ellenség mindennemű előnyei daczára, nem volt nagy, de tekintve kis seregünket, igen is érezhető volt. — A bécsi légió szinte csak egy harmadára apadt, elesett gróf Mikes Kelemen ezreder, kit vitézei bálványoztak, elesett a jeles Térei és Kesselborn százados, Grubiczi Sándor őrnagy sebe következtében halt meg, megsebesült báró Meszéna őrnagy, gróf Eszterházi Kálmán főhadnagy és számos más tiszt, kikre névszerint nem emlékezem többé; egész veszteségünk azonban állott: 90 halottból, 190 sebesültből, 5 ösz-

szerombolt ágyuból, 4 türes ágyuszekérből és 37 darab többnyire ágyus lőből; az ellenség vesztesége halottban és sérültekben felülmulta a 380-at.

A mint a gálfalvi csata leírásánál hiven előadtam, az osztrák sereg onnan eszeveszett rendetlen futásban kereste menekülését, és ezen rendetlen futás meg nem szűnt Szebenig, hol oly elrémülve érkezett meg január 19-kén és 20-kán csoportonként, hogy a fegyelem egészen megbomlott és csak a legsziveltebb fő-főtiszteknek sikerült egy katonai zendülés kitörését meggátolni. — Báró Puchnert árulónak kiáltották ki egy január 20-dikán tartott tiszti gyűlésben, és nem akartak többé alatta, hanem csak saját választott vezérük alatt harcolni; ezenfelül az egész sereg a hosszú futástól és éhségtől annyira ki volt fáradva, hogy képtelen volt még a helybeli szolgálatot is megtenni, melyet ennél fogva a szebeni nemzetőrség látott el; a város még nem is álmodván megjelenésünket, biztossága hitelében nyitva állott, nem volt védve sem torlaszok vagy gerendálások, sem sánczolások és nehéz ágyuk által, és ezen védelmi intézkedések mind csak közeledésünk hírére vitettek végbe, január 20-án; az egész városi nép és az ott és környékében tanyázott temérdek oláh által, osztrák mérnöki tisztek felügyelete és vezénylete alatt.

Ha tehát, így ismerve a dolgok akkori állását, Bem a gálfalvi csata napján, azaz január 17-dikén nem határozza el magát Csetz alezredest seregével

bevárni, hanem üldözi az ellenséget nyomban Medgyesig, jan. 18-kán előnyomul Nagy Selykig, 19-én Nagy Cstüreg, mely utak túl nem fárasztották volna seregét, eltekintve attól, hogy ez utban mily számos ellenség esett volna fogságunkba, nem valószínű, sőt bizonyos, hogy az ily zavarban, ily rémületben volt nyílt várost jan. 20-án vagy kardcsapás nélkül, vagy csak egyetlen szokott erélyes rohammal áldozat nélkül elfoglalta volna.

De Bem a Szebenben uralkodott zavart és fégyelmet bontó rémületet nem tudta, nem tudhatta, tehát terve kivitelét Csetz alezredes megrendelése által a közreműködés biztos alapjára fektette, és mit tehetett ő róla, hogy Csetz alezredes, rendeletét nem hajtá végre híven? Erre Bem bizonyára nem számított; de Csetz Szelindekre érkeztekor feleletre vonta, ki magát előcsapata vezetőjének, Pálfi őrnagynak úttévedésével védte, mintha utmutatóra volna szükség ott, hol 60—70 ágyu dörgése rázza a földet, és hirdeti a véres csatát sok mértföldnyi távolságra.

Hogy azonban e bűnös hanyagság egészen bűntetlen ne maradjon, Bem egyszerűleg elbocsátotta Pálfi őrnagyot.

Az elesett törzstisztek helyébe következők nevezettek ki:

Gróf Mikes Kelemen helyébe gróf Bethlen Gergely alezredessé.

Gróf Bethlen Gergely helyébe Makrai László százados őrnaggyá.

A 27. zászl. Grubiczi Sándor helyébe Csutak százados.

A 4. zászl. báró Meszena helyébe Csepi százados.

Ezeket a következő hadfolytatás könnyebb megértésére említettem meg.

Szelindek, megérkeztünk egy pár ház kivételével oda volt hagyatva lakói által, miután az osztrákok bennünket valóságos emberfalóknak rajzoltak mindenütt, hová jutottak, rovásunkra irván mindazon hajmeresztő irtózatosságokat és gyalázatosságokat, melyeket ők kedves szövetségeseikkel, a zász és oláh felkelőkkel valóban végrehajtottak; de látván az elvonultak, hogy honnmaradt társaikat senki se bántja, sőt, hogy azoknak mindent készpénzben fizetnek meg honvédeink, lassan-lassan népesedni kezdett a helység, és csak azok maradtak el, kik a felkelőtáborban voltak, de ezek számosan voltak.

A helység nagyon hosszú és egy tistben fekszik, mindenfelől hegyek által övezve, csak Szeben felé nyílt, ennél fogva védelemre tulerő ellen merőben alkalmatlan, mert ha túl-, tehát több részekre osztható erővel támadtatik meg több oldalról, és a támadónak sikerül bármely oldalon benyomulni a helységbe, a védelmi seregnek nincsen menekülése és más választása, mint vagy utolsó emberig elvégezni a csatában, vagy letenni a fegyvert, mi reánk nézve még sokkal rosszabb lett volna, miután az

osztrák alig fejtett volna ki annyi jóakaratot irántunk, hogy csak meg is kísérelje megmentését bár egyikünknek az őt hiven kísérő, vandal szász-oláh felkelők ezrei vérszomjától; ezek pedig fegyvertelekkel szemben határtalan bátrak és a kínzás minden nemei feltalálásában megközelíthetlenség voltak.

Ily körülmények közt Bemet csak oroszláni bátorsága és rettenhetlensége marasztalhatta ily állásban akkor, a mikor egy egyszerű oldalmozdulat által Vizaknán a legegyszerűbb védelmi állást foglalhatta volna el minden ütközet nélkül, s ez által biztosíthatta volna magának egyszersmind minden eshetőségek közt a visszavonulást Magyarország felé, míg találkozik már megígért, Beke ezredes vezénylete alatt Déva felé útban volt hadosztálylyal, melylyel egyesülve újból támadólag léphetett volna föl, és visszanyerhette volna az elhagyott állásokat.

De, a mint már annyiszor említtem, Bem nem ismerte a félelmet, ő hadi terveiben minden katonát magához hasonló bátornak föltételezett és többnyire sikerrel, ezen hősiességre fektette azokat; — ezen fölül Bem kényszerítlenül egy talpalatnyi tért sem akart távozni a székelyföldről, honnan oly sokat várt, eddig azonban még mit sem nyert.

Bem rettenhetlenségének új bizonyítványát adta Szelindeken az által is, hogy, a midőn más vezér az ő helyzetében igyekezett volna magához vonni a lehető legnagyobb haderőt, ő e helyett Csetz alezredes csatlakozása után jan. 25-kén hazabocsátotta

Kiss Sándor alezredes vezénylete alatt a székelygyalogzászlóalj s a székelyhuszár-osztályt 2 ágyuval, többfényes előléptetés után s oly meghagyással, hogy hazaérkezve, gyakorolják be és szervezzék az ifjúságot minél több zászlóaljba, és legyenek azoknak vezetői, midőn begyakorlásuk után vele majd újra csatlakozni fognak, mert, ugymond, még sok teendőnk van hátra.

Bem egész seregét Kolosvár bevételéért egy havi, Besztercze bevételéért egy havi, a Tihuczánál és Vátra-Dornánál részt vett seregrészeket különösen még egy félhavi, a szebeni ütközetben résztvetteket szintén egy havi ingyenfizetéssel rendelte megjutalmazni; de pénz nem léte miatt sok követelni valója maradt minden zászlóaljnak.

Szelindeken már mindenkinek elfogyott utolsó fillérje, tehát a parancsnokok jelentkeztek nálam pénz megrendeléseért.

A pénztár utolsó fillérjét is odaadta Bem a székelyeknek útra, mit lehetett e szerint tenni? Bejelentettem az öreg vezérnek, s ime e bajon is tudott segíteni; ez egyszer volt t. i. uti tárczájában 12 ezer pengő forintja osztrák százas bankjegyekben és utolsó fillérig ide adá kiosztás végett egy sor írás nélkül.

Ezt megtudva az illető parancsnokok, utolsó krajczárig kivették a pénzt nyugták mellett.

Ez időben érkezett közénk hazánk legdicsebb költője, Petőfi Sándor, kit Bem a legbensőbb szí-

vélyességgel, táborunk összes értelmisége, sőt a népből származó honvédek is, a legrajongóbb örömmel üdvözöltek.

Petőfi még megérkezte estéjén összeállított egy rögtönzött dalárdát és elénekelteté általa Bem ablakai alatt a „Busul a lengyelt” — mi az öreg vezért nagyon elérzékenyíté.

Petőfi Sándor egészen el volt ragadtatva kis seregünk hősies szelleme által, irigyelte magasztalt dicsőségét, mely a történelemben aranybetűkkel léssen följegyezve az utókor lelkesülésére; — ő irigyelt tőlünk egy véres, mulandó dicsőséget, melyet csak barbár mesterségünkkel tudtunk kivívni magunknak; midőn ő halhatatlan dicső nevét, szellemi magasságából, nemesért lángoló szívébe mártott tollal már rég a napba és a csillagok közé helyezte, hogy világítva ragyogjon örök időnkig; — szegény, csupán szegény hazáért merengő Sándor! ki hazád szorongatott és földült helyzetében magasságodból a durva harczosok közé is leszálltál, hogy védelmében is osztozzál és ki ezen ritka föláldozásodban nemzedet kárára el is vérzettél; mennyit társologtunk együtt, mindig csak hazánkról és — nődről beszélgetve.

Petőfi Sándor társalgása búskomoly volt közöttünk mindig; a haza után nejét és fiát szerette legjobban; nejéről — kinek arczképét szíven hordta és ezt mindig nézegette — mindig a bálványimádással határos ábránddal beszélt, és leveleit nem csak magában, hanem előttünk hangosan is gyakran ol-

vasta föl, mindannyiszor irigylvén azt magamagától, miután — mint mondá — emberi lény méltatlan hozzá.

Szelindekre számos lengyel szökevényérkezett az osztrák táborból, s itt alakítottak ezekből *Zariczki* százados alatt Bem táborában az első lengyel század.

Ezen szökevények állításai szerint az osztrák lengyel gyalog- és lovasezredekben számosan átvántak jönni, de féltek, hogy csoportos fegyveres megjelenésük alkalmával puskatűzzel fogadtatnak.

Hogy e félelem eloszlattassék, Bem e szökevények közül kettőt jól megajándékozva visszaküldött az ellenséges táborba, oly titkon terjesztendő tüzenettel, hogy az átjönni szándékozók kössenek vagy fegyvertük vagy kardjuk végére kendőt, s így barátságosan fogadtatnak, tüzelés nélkül, még csata közben is.

Ezen intézkedés napi parancsban közhirrre tettett seregünkben is, ahoztartás végett. — Meglátjuk majd Szász-Sebesnél és Piskinél, mit eredményezett ezen intézkedés s illetőleg napi parancs.

Végre még megemlíteném, hogy Bem a többször történt, egy vagy más osztály hátrálása következtében tartott puhatolásokból soha sem igazodhatott el: mert a hátráló parancsnok egy előtte ismeretlen, vágató tiszt rendeletére hivatkozott. — Ennek megszüntetése végett Bem szigorúan megrendelte, hogy ezután a legkeményebb büntetés terhe alatt

senki sajátkezű írásbeli rendelete nélkül hátrálni ne merészeljen, s e célra számos, harminczkettedívnyi papírt készíttetett előre, és hordott magával tárczájában, következő formát nyervén a csatában Bem által rajzónnal kiegészített papírszelet:

Az erdélyi felső tábor főparancsnokától.

4-te Baon zurtück vagy

27-t. Baon Hügel links zurtück

J. Bem.

Lássuk már most, mi történt ezalatt az ellenséges táborban.

Alig hangzottak el N.-Csürről hátrált ágyuink, midőn Szebenbe vonult a vöröstorony felől egy teméntelen sokasságu oláh felkelő had, és fölállott tömegbe a piacon praefecturákba, tribunátákra és centuriókra fölosztva. — Vezérei lóháton pisztolyal, karddal és korbáccsal, a közfelkelők fegyverrel, de nagyobbára csak lándsával ellátva. — Sokasága oly kiterjedő volt, hogy a tömeg éle már a Retranchement piaczn állott, míg vége a katonai nagy laktanyánál botorkázott előre.

Nem igen nagy kedvök volt maguknak, a nekik örök testvériséget esküdt szászoknak, ezen plebe-

jus vendégeket városukban tartani, miért is azok túltént rettegtesükre Szelindek körülrajongására indítottak; nekünk azonban soha sem jutott szerencsénk látásukra, nem mintha mi kerültük volna őket, hanem azért, mert náluk egy bizonyos neme az isszonyoknak uralkodott, mely a honvéd megpillantására legmagasabb fokát érve oly görcsös rángatózásba hozta a lábakat, hogy futáshoz hasonló mozgulatba jöttek, s ezen görcs többnyire csak 6—7 órai ilyen futóforma rángatózás után múlt el, maga után hagyván egy nemét a borzadálynak, mely több napokig tartott.

Az oláhok eltávozása utáni napon bevonult Szebenbe a gálfalvi csatatérről futár által Brassóból oda rendelt Gedeon altábornagy 5—6000-nyi osztrák hadosztályával és 19 ágyuval, Brassó védelmére határőrezredbeli oláhokat hagyván.

Igy megerősödve az ellenség, miután még megtudta apadásunkat Kiss Sándor alezredes eltávozása által, rendezni kezdte megtámadtatásunkat. Szelindeken Bem táborra ekkor állott:

A 4. honv. zászl. Csepi őrnagy alatt.

A 11. honvéd zászl. Inczédi Sámuel
őrnagy alatt. . . . .

A 27-dik honv. zászl. Csutak őrnagy
alatt. . . . .

A 31. honv. zászl. Dobai József őrnagy
alatt (2 század Balásfalván). . . .

A 55. honv. zászl. Baróti százados
 alatt. . . . .
 A szathmári önkéntes osztályból. .
 A bécsi légió maradványaiból. . .
 A tordai, n.-enyedi zászlóaljából Ju-
 hász őrnagy alatt. . . . .
 A lengyel századból Zarziczki száza-
 dos alatt . . . . .
 A Mátyás huszár-ezred 3 századából
 gróf Bethlen Gergely alezredes alatt . .
 A Vilmos huszárezred 1 századából
 Zsurmai Ignác őrnagy alatt . . . . .
 A Pereczi Mihály alezredes könnyű
 lovasaiból. . . . .
 A szathmári önkénytes huszárszázad-
 ból Maróthi százados alatt . . . . .
 és 24 darab ágyuból, legfőlebb 3 csatára való lösz-
 rel az egész tábor számára.

Kis seregünk ellen január 28-kán Puchner 3
 hadoszlopot indított el; az egyiket, mely mintegy
 4000 főből és 30 darab ágyuból állt, egyenes vonal-
 ban N.-Cstűrön át szembe; a másodikat, mely mint-
 egy 2500 főből és 12 ágyuból volt összeállítva, La-
 damos és Kakasfalva felé jobb oldalunkba; végre a
 harmadikat, mely a másodikkal hasonló erejű volt,
 Rűzs felé hátunk mögé indította. — Ha ezekhez
 számláljuk az oláhokat, tehát négyszeres, ezek nél-

kül pedig kétszeres erő ellen kelle Bemnek újból egy rosz állásból küzdeni.

Ezen napon reggel, a szemle alkalmával, pár perczre elhagyván Bemet, ő ezalatt a 4-dik honvéd-zászlóaljt rendelte az előőrsök fölváltására; mire visszatértem, nem tudván ezen intézkedését, én a 27-dik zászlóaljt rendeltem ki ugyanazon célra.

Igy történt, hogy 11 órakor, midőn a fölváltás ideje volt, vétségből egyszerre két zászlóalj állott föl Bem szállása előtt, és két törzs tiszt jelenté magát előőrsi szolgálatra, s ugyanazon perczben a portyászatból visszatért parancsnok is jelenté, hogy az ellenség közelg.

Néhány percz múlva a többi oldalokról visszatérő portyászok is hasonlót jelentének, mire Bem karon fogott, mondván:

— Saját szememmel kell látnom, mielőtt elhiszem.

A ház előtt egy dombon fölállított kilencz darab ágyuhoz érve, csakugyan láttuk közeledni az ellenséget, mire Bem, ily látványra mindig nyilvánult örömmel mondá:

— Igenis, jön!

S ezzel hirtelen Adorján tüzér századoshoz fordulva kérdé:

— Látja, százados ur, azon bokrocskát ott elöl?

— Igenis — volt a felelet.

— Legyen szives százados ur megmagya-

rázni, melyik bokrot érti? — kérdé tovább az öreg gondos vezér.

És miután a százados a kittizött bokrot helyesen megmagyarázta, megrendelé Bem, hogy addig, míg az ellenség azon bokorhoz nem érkezik, egyetlen lövés se történjék, de akkor csak löni, löni, löni sebesen; ha erre hátrálni talál, újra el kell hallgatni, és csak akkor löni, ha azon vonalba jön.

— Értette százados ur? No most mehetünk.

Az említett vétség most jól esett ki, mert el lehetett fogadni az ellenséget csatakésszen.

Bem a szóban levő két zászlóaljt a szebeni hátrálásnál leirt sánczba helyezte Szelindek előtt, lóra ült és az e közben minden dobszó nélkül, az ellenség közelgésének hírére maguktól kiállott zászlóaljakat a többi oldalokra vezette.

Az 55-dik honvéd zászlóaljt és a Juhász őrnagy zászlóalját 6 ágyuval Kemény Farkas alezre-des vezénylete alatt Ladamos felé; a 11. és 31-dik honvéd zászlóaljat s egy század Mátyás huszárt Czetz alezre-des vezénylete alatt pedig 6 ágyuval Rüzs felé rendelé, de azon meghagyással, hogy védelmi állásukból most az egyszer támadásba át ne menjenek.

A Mátyás huszárok két századát s a Pereczi féle lovasságot a templom előtti utczában, a Vilmos és szathmári huszárokat a nagy-selyki utczába helyezte el tartaléknul úgy, hogy a házak által az ellenség ágyuitól teljesen védve voltak.

A bécsi légió maradványai és a szathmári önkényes osztály a Bem szállása udvarán állottak, a szemben jött ellenség ellen működő 12 ágyu fedezetére; a lengyel század pedig balról a 4. zászlóalj mellett.

Mig ezen fölállítás eszközöltetett, azalatt a szemben jövő ellenség, melynek 12 fontos ágyui is voltak, rég megkezdte és folytatta az ágyuzást; de a mieink szinte egy fél óráig némán hallgatták azt, mi az ellenséget nagy zavarba hozta, látván ágyuinkat és nem érthetvén okát némaságuknak.

Neki bátorodik tehát és közeleg, s ime a bokor irányában oly rettenetes tüzzel fogadtatik, hogy egy percz alatt kénytelen két összerombolt ágyuját elhordani, a második perczben pedig a mint jött, hátrálni a bokortól, s ekkor ágyuink újra elnémultak.

De foly már a véres harc mindenütt, azonban az ellenség mindenütt tisztességes távolságban maradt.

Az öreg vezér az első oldalról, látván, hogy a szebeni részen jól megy, elmegy a többi oldalak megsejmlélésére, látja, hogy mindenütt jól megy, visszatér. — Hiába erőködik az ellenség, hiába küldi zászlóaljait rohamra, az ifju oroszának és őrci, az ágyuk, irtóztatóan vissza verik mindannyiszor nagy veszteséggel; már 5 órája, hogy foly a véres játék és még egy lábnyit sem közeledhetett az ellen; újra megindul vezértünk látogatóba az oldalállásokba, a 11-dik honvéd zászlóalj csudákat mivel

bátorságában, elfoglalja egy ágyuját az ellenségnek, de nem bírja azt megtartani az ellenséges lovasroham ellen; de ezzel meg is elégteli az ellenség és visszavonul, a merről jött.

Czetz alezredes első volt e napon, ki visszaverte ellenét.

Az állására újra visszainduló Bem a Vilmos és szathmári huszárokhoz érkezik s azt mondja Zsurmai őrnagynak, hogy az ellenség már mindenütt fut, csak Ladamos felé tartja még magát, kísértse meg, hátha elkergetheti.

Megszólal a trombita rohamra, egy pár ágyúszó még az ellenség részéről, és követi általános taktikája itt is.

Még csak a szebeni vonalon nem akar a főhad takarodni.

Már szinte kezdi veszteni béketűrését öreg oroszánunk, midőn megpillantja a szász vadász-zászlóaljt valamigörcsős lábrángatózásban hurrát ordítva, de egy késfoknyira sem haladva előre és akaratlanul elkaczagja magát.

E perczben oda érkezik báró Kemény Farkas alezredes a Juhász őrnagy zászlóaljával, mire Bem azt mondja neki:

„Kergesse el nekem azon ordító kutyákat amonnan.“

Kemény Farkas kérdi: „tartalék nélkül?“

Mire Bem, ágyúira mutatva felel, itt a tartalék!

Még egy percz és az előbb se előre, se hátra nem mozduló, hanem ugrálva hurrázó vadászok eszeveszettül szaladni kezdtek; rajtuk is maradt seregünkben örökre a „hurráhvadászok“ csufnevezet.

Ezután csakhamar vége volt ezen vonalon is a véres játéknak, s az ellenség minden vonalon futott Szeben felé, mint Bem az előbb mondá Zsurmainak.

Veszteségünk 6 sebesült és 2 halott volt, az ellenség pedig 60 halottat hagyott a csatatéren, és legalább kétannyi sebesültet vitt magával. — Sérült és összerombolt ágyuja is legalább 10 volt.

Szebenbe érkezve, valójában veszedelmes szelindeki állásunkat, bevehetetlennek kürtölte.

Más nap, a reggeli szemle után Bem az összes gyalogságot egy üteg ágyúval b. Kemény Farkas alvezredes vezénylete alatt az országuton Szeben felé vizsgára küldte, míg maga az összes lovassággal és többi ágyúinkkal ugyan ily célból Ladamos és Vizakna felé indult s ezen hadicsel által kényszeríté a n.-csüri erdőkben éjjelezett ellenséget szándékolt új támadásáról lomondani és Szebenbe visszavonulni, mielőtt utjuk elzáratnék; — mire Bem egész táborát Szelindekre rendelte pihenni.

Most egy, a maga nemében példátlan esetet hozok föl, annak kimutatására, hogy hová fajulhat el az ember bujtogatás által előidézett vak fanatismusában, és minő elenséges ellemek közt kelle a magyar seregnek védelmezní, a düh mindennemű undok kinövéseivel megtámadott szabadságát.

Említve volt, hogy Szeledek lakóinak csak kisebb része került vissza ottlétünk alatt; szintén említve volt, hogy utolsó megtámadtatásunk alkalmával zászlóaljaink önkényt dobszó, tehát láрма nélkül állottak ki, és a legnagyobb csendességben vezették állásukba.

Igy történt, hogy némely honvéd félrevonultan alva elmaradt, de midőn őt fölébreszté az ellenséges ágyuzás, sietett zászlóalját elérni.

Egy ilyen elkésett honvédet, midőn kereszte zászlóalját, egy otthon maradt vén szász háza ablakából megkínál egy pohár borral, azt kimutatván ablakából a honvédnek s mondván: „jól fog csata előtt esni.”

A honvéd nem állhat ellen ily kísértésnek, be-megy, lábhoz veszi fegyverét, szájához viszi a poharat, és midőn kortyantja az erős italt, a vén szász mellben keresztül dőfi konyhakésével; de egyetlen jaj fölkiáltás s ott terem egy másik elmaradt honvéd.

Azt gondolják, hogy ezen utóbbi honvéd leszurja vagy agyonlövi a vén szászt? korán sem, ő csak elfogja, segítséget hi, s miután belép egy másik honvéd, kikérdezi haldokló bajtársát, és megtudva a fönnebb irt ördögi cselt, elvezeti a foglyot az öreg vezérhez, ki roppant fölindulásában, ágyutelepe előtt, az egész ellenséges tábor színe előtt azonnal föbe löveti.

Lehet-e párját találni egy ily kebelrázó, undok

tettnek, végrehajtva egy agg, közönséges szántóvető ember által, ki maga is családapa, kinek a meggyilkolt honvédhez hasonló koru unokafiai voltak? nem csupa felsőbb bujtogatás és ily gyalázatos tettekért ígért nagy nyeresmény bírhatta-e ezen, fél lábával már sirjában álló aggot arra, hogy ismeretlen, fiatal, benne bizó felebarátját oly ördögiesen legyilkolja?

De ő lehetetlennek tartotta, hogy maroknyi seregünket szét ne verje a hozzá képest óriási ellenséges tábor, ő megjöttek hitte az alkalmat arra, hogy magának érdemet és jutalmat biztosítson, ő egy dicső tettet akart bemutatni bujtogató vezérének, midőn ez diadalmasan bevonul.

Lehet-e bámulni, hogy, miután táborunkban ezen gyalázatos tett híre elterjedt, a honvédek földúlták a tettes házát és leskelődtek rokonai után?

Ezek azonban egész bátorsággal térhettek haza, mert a helybeli szász pap személyesen folyamodván könyörületességért Bemhez, ez egy főhadnagyot egy szakasz honvéddel rendelt biztosító őrtül az undok házhoz, a főhadnagynak személyes felelősség terhe alatt rendelvén meg, hogy, miután a bűnös meglakolt ocsmány tetteért, senkinek többé bántódása ne legyen; a főhadnagy pedig honvédekkel együtt jól tudta, mit ért öreg vezérünk a személyes felelősség terhe alatt.

De Bem nem volt egy századok óta fönnálló, fegyelmezett sereg vezére, ő csak egy, már előre bi-

tőfára ítelt rebellis volt, ki lázadókkal hajtá végre egy terroristicus kormány rendeleteit. — És mégis mily ellentét, hogy, a midőn az ugynevezett legitim kormány a legiszonyatosb bűnöket követteté el fölbujtogatott elemei által, a terroristicusnak keresztelt kormány mindenütt csak nagylelkűségének s elvmagasztosságából kifolyó humanitásának emlékét mutatja föl az utóvilágnak. Szelindeken még találtatott egy késsel meggyilkolt Mátyáshuszár hullája egy ganéjdombban eltemetve, de a gyilkost a legerélyesebb kutatással sem leheté föltalálni.

Ámde forduljunk el e fájdalmas esetektől, és tekintsünk egy Bemet jellemző esetre.

Gróf Teleki Sándor egy ezüst pohárral, melyen egy golyó által okozott horpadás volt látható, belép vezérünkhez és bemutatva azt, elbeszéli, hogy ezen poharat egy anya adá honvéd fiának emlékül, midőn megáldá és táborunkba küldte, megkérvén őt, hogy ezen poharat mindig magával hordja.

A tegnapi csatában, ugymond, kétségen kívül csak ezen pohár menté meg a megáldott honvéd életét, mert azon golyó, mely azt meghorpasztá, ha a pohár ott nincs, bizonynyára megölte volna.

Átszellemült, magasztos mosoly lebegte körül buskomoly képét vezérünknek, midőn felelé:

— Mily szép hit az, hogy az anyai áldás ereje még az ellenséges golyók irányát is szabályozza, vétek volna ezen hitet megingatni, de önnek — folytatá Teleki Sándorhoz fordulva — megmondha-

tom, hogy én azt hiszem, miszerint még nem ütött utolsó órája azon honvédnek, és azért találta a golyó csak poharát.

— Hát ha, — kérdé gróf Teleki Sándor, — a pohár nem lett volna nála?

— Akkor, — felele Bem, — valószínűleg vagy nem találta volna a golyó, vagy egyéb akadályba ütközött volna és még sem volna semmi baja honvédeknek.

— Hisz e szerint, tábornok ur, a praedestinációt hiszi — mond gróf Teleki Sándor elbámulva.

— Erre Bemmél nagy vitatkozást kezdtek, de eredményét nem tudhatom, mintán hivatalos foglaltságom másfelé szólított.

Szelindekről még egy, seregünk hangulatát jellemző esetet beszélek el, mielőtt innen eltávoznánk.

Egy reggel jelentésmagát nálam a portyászatra induló Rácz Koburg-huszárhadnagy, ki a főhadiszálláson tett szolgálatot, és kérdezé, szabad é föllármáznia Szebent?

Igen komoly, sőt veszélyes következményei is lehetvén szándéka végrehajtásának, megkérdeztem az öreg vezért, de ő azonnal beleegyezett.

Rácz hadnagy tehát utnak indul egy kis szakasszal a vizaknai vonalon, s ime alig telik el másfél óra, 2 ágyulövés hallatszik, mire Bem kezeit dörzsölve jót nevet, Rácz által pedig visszatértekor elbeszéli magának eljárását és hogy Szeben tüké-

letesen föl van lármázva dob, trombita és ágyu által, s ekkor kinevezi Ráczot főhadnagygyá.

A Beke ezredes alatt Déva felől várt segítség meg nem érkezése nagyon nyugtalanította Bemét, annyival is inkább, mivel Bekétől és hollétéről jelentést sem kapott.

Ezért elhatározta magát, hogy kerestesse föl és tegye magát vele egyenes összeköttetésbe, mely czélból január 30-kán elküldte b. Kemény Farkas alezredest a 11-dik honvéd zászlóaljjal, s ha nem csal emlékem, a Juhász őrnagy zászlóaljával, egy század Mátyás huszárral Horváth százados alatt és 6 ágyuval azon rendelettel, hogy a lehető legnagyobb sietséggel Vizaknán, Szerdahelyen, Szász-Sebesen és Szászvároson át Déváig nyomuljon, s ott Beke ezredes hollétét megtudva, azt siető menetekre hívja fel, megérkeztével pedig egyesülve haladéktalanul seregünkhöz csatlakozzanak, mely ez időben Vizaknán leend.

Báró Kemény Farkastól jan. 31-kén már jelentés érkezett, hogy Vizaknán elfogta az osztrák sóvárdát, különben minden akadály nélkül érte el Szerdahelyt; s egyszersmind küldi az ottani postán lefoglalt leveleket. Ezek közt volt egynehány, magyar egyént compromittáló is.

Ugyanekkor a 27-dik honvédzászlóaljból is elküldött Bem két századot Medgyes felé Maros-Vársárhelyre, hogy ottan kiegészítsék magukat toborzás által egy új zászlóaljba. Miután Bem az utolsó csa-

tában állásunknak veszélyességét fölismerte, azonkívül seregét a fennemlitett küldések által lényegesen apasztotta, oroszláni bátorsága mellett sem tartotta tanácsosnak továbbra is Szelindeken maradni; de a medgyes-maros-vásárhelyi vonal biztosítására szükséges volt, az ellenséget még tévedésben tartani, bár egy néhány napig, míg a várt segítség megérkezése lehetővé teendi a támadást, s ez által minden vonalaink biztosítva lesznek.

Ezen terv kivitelére Bem jan. 31-kén Czetz alezredest elküldte a 4. honvédszászlóaljjal, a Perczi alezredes könnyű lovasaival és 6 ágyúval az osztrák tábor előőrsei megtámadására Nagy-Csűrre, míg maga a sereg többi részével Ladamos felé indult Vizaknára.

Czetz alezredes az osztrák előőrseket, kik megtámadtatástól merőben nem tartva, a biztosság álmába ringatták magukat, úgy meglepte, hogy közülök, többek leapritása után, 40 százsz hurrá-vadászt, s egy Glasz nevű főorvost elfogott, az előőrsi parancsnok Binder Károly százados pedig egy ágyú golyó által mindkét lábát vesztette el.

Ezen hadicsinynek az lett következése, hogy az osztrák sereg Nagy-Csűr felé rohant, míg Bem Vizaknán telepedett le, hová délután Czetz is megérkezett; mit az ellenség meglepetéssel tudott meg.

A nevezett fogoly főorvos oly sértőleg szólt az osztrák seregről, hogy füleinket sértette, kívált midőn sebesült századosát kutyának nevezte; de

egyszersmind szegénységét oly szánalmat gerjesztő modorban adta elő, állítván, hogy az egész osztrák sereg tisztei már két hó óta egy fillér fizetést sem kapnak, hogy gyűjtöttek részére adakozás útján egy pár száz forintot, melyet hálálkodások közt zsebre tett, de mind a mellett azzal köszönt meg, hogy a legelső csatában viasszökött az osztrákokhoz.

Ezen esetet csak azért említettem meg, hogy válaszon az olvasó: mit kelljen jobban bámulni, saját könnyenhiőségünket-e, vagy azon orvos gázságát.

Vizaknán első teendője volt Bemnek felkeresni a védelemre legalkalmasb helyet, melyet azonnal e célra készen, mintha csak meglett volna rendelkezve, föltalált a sóaknák fölötti dombon.

Itt t. i. egy, Vizaknát Szebenből keresztben elválasztó tér egész hosszában el volt sánezolva egy 3 lábnyi árok által, az árokból kiemelt föld vastagon föl volt hánva a szebeni oldalra és sziklakeménységre volt fagyva; ezek háta mögött oly lejtős egész hosszában a hely, hogy 15—20 lépésnyire lovasság és gyalogság fedezve állhatott. Szeben felé, ellenben az alig emelkedő lapály mintha csak ágyuink számára czéllövő helyül volna teremtvé; a lapály szebeni végén egy hegy vonul el, de az oly távol van, hogy tetejéről még nehéz ágyuval sem érhető el az árok.

Igy tehát csak löréseket kelle vágatni az árkon túl fölhányt fagyos földbe, az árkot pedig szé-

lesbíteni, hogy az ágyu oda állíttathassék, mit Bem még ugyanaz napon megtétetett seregével, — s ágyuit azonnal föl is állította, illő fedezettel ott hagyván azokat éjjel-nappal.

Igy elkészülve, daczára annyira leapadt seregének, Bem alig várhatta az ellenséges támadást, és hogy őt erkölcsileg gyengítse, saját seregét pedig erősítse, mindenféle kihívó mozdulatokat tett.

Vizaknára áthozott egész táborunk következő részekből állott:

A 4. honv. zászl. Csepi őrnagy alatt.

A 27. honv. zászlóalj 4 százada Csutak őrnagy alatt.

A 31. honv. zászl. 4 százada Dobai József őrnagy alatt.

Az 55. honv. zászl. Baróti százados alatt.

A bécsi légió maradványai.

A lengyel légió 1 százada Zarziczki százados alatt.

Szathmári önkéntesosztály

Vilmos- és szathmári-huszárok együtt Zsurmai őrnagy alatt

Mátyáshuszárosztály gróf Bethlen Gergely alezredes alatt.

Perezi alezredeskönnyű lovassága.

18 darabágyu, köztük egy lovas ütég.

Ezen kis seregnek bekövetkező támadás esetére előre ki volt Bem által jelölve védelmi állása, ugymint:

A balszárny Zsurmai őrnagy alatt Ladamos felé, a szathmári önkénytes osztály, 17. zászlóalj 2 század, Vilmos- és szathmári huszár 2 század, Perecz-i lovasság és 3 ágyu.

A jobbszárny gróf Bethlen Gergely alezredes alatt Kis-Csűr felé, a 31-dik honvéd zászlóalj, Mátyásbuszár-osztály és 4 ágyu.

A többi részszel és ágyukkal maga tartotta fennállását az elébb leirt árokban, középtül.

A vizaknai tanács panaszt emelt Bemnél, hogy minden tekintetben alája rendeltetett egy ottani nyugalmazott Wagner cs. k. őrnagynak, ki a magyarokat mindenképen nyomja, sőt a tanácsba is csupá oláhokat igyekszik alkalmazni (az oláh tanácsosok megszöktek volt ekkor) és félő, hogy még oláh felkelőkkel is megtömi a helységet.

Bem a nevezett őrnagyot maga elé rendelve, meghagyta neki szigoruan, hogy ovakodjék a tanács dolgaiba elegyedni; ez alkalommal — ugymond — szabadon mehet, de őrizkedjék jövőre; a tanácsnak pedig meghagyta, hogy törvényszabta uton töltesse be a megürtült tanácsosi állomásokat és szabadon intézkedjék a törvények értelmében, mint a legnagyobb béke idején.

Február 2-kán elküldte Bem Csetz alezredest 2 zászlóaljjal, 1 osztály huszárral és 6 ágyuval Kis-Csűrre, hogy élelmi czikkeket requiráljon. — Csetz délután egy egész sor szénával, zabbal és gabonával megrakott szekérrel tért vissza.

Február 3-kán, s reggeli szemle után Bem maga egész kis seregét Szeben felé vezette, mintha támadni akarna, de miután az ellenséges előőrseket megijesztette, visszatért Vizaknára.

Ily vakmerő játékkal edzette Bem katonáit.

E nap estéjén Bem szobájában párbeszédbe keveredtünk, melyet megemlítendőnek tartok, részint mivel az jellemére és tűzéri ismeretére világot vet, részint mivel ezen párbeséd a másnapon bekövetkezett csatára nagy befolyást gyakorolt.

Többek közt előhozván, hogy Beke ezredes megérkezte után hamar vége leend az erdélyi hadjáratnak, s hogy azután kimegyünk Magyarországra, megjegyzém, hogy hadseregünkben nagyon kíváncsok volnának 12 fontos ágyúütegek, miután az ellenség azokkal bírván, tüzelését az ottani síkságokon nagy távolságra kezdheti meg, mi pedig nem felelhetünk, és fiatal honvédségünkre nyomasztólag hatna az, hogy tűzben előnyomuljon, a nélkül, hogy előbb viszonzhassa azt.

— Nem! — mond az öreg oroszán, — nem, mert minden ember bolond, a ki magára lövet.

— Hogy érti ezt tábornok ur? — kérdém, — hisz mi katonák vagyunk, s e szerint tartozunk magunkra lövetni!

— Nem! — mond az öreg újra, — csak előre kell menni, és mindig csak előre, akkor az ellenségnek hátrálnia kell és nem marad ideje löni; aztán lássa, a nehéz ágyus tűzerek annyira megszokták

már nagy távolságra löni, hogy egy bizonyos távolságon belől soha sem találják, harmadszor — mond — a 12 fontos ágyu a homokba annyira elmerül s általában oly nehezen mozgatható, hogy könnyen utól lehet érni; 4-szer: mennyiségben csak félszázezer munitióval bir, mint a 6 fontos ágyu, végre 5-ször biztosítom önt, hogy a hol a 6 fontos talál, épen úgy ront, mint a 12 fontos; már a 3 fontos — mond az osztrolenkai hős — csak hegyi háborúra való, de nincs jobb ágyu csatára a 6 fontosnál, kivált a lovasütegnél.

Végre hosszasb ily szellemű beszélgetés után el akarván távozni, megállított vezértünk és mondá: holnap valószínűleg meg fognak támadni; ezen esetben ön itt marad és a legnagyobb szigorral örökös Szelindeken kiadott rendeletem teljes megtartása fölött, hogy t. i. saját írásbeli rendeletem nélkül hátrálni senkinek sem szabad, és különösen itt helyben ne engedje, hogy bárkinek podgyász-szekere csak az utczára is álljon, mert ezek igen meg szoktak ug-rani és minden szekér elviszen egy-két katonát; meg tudom én tartani állásomat, de ha mégis hátrálni kellene, jó előre értesítem önt! értette? tehát vigyázzon, hogy rendeletem szigoruan teljesedjék!

Február 4-kén reggel a portyászok jelentik, hogy az ellenség közeleg, Bem ilyenkor szokott vidámsággal még egész kényelemmel reggeliz, azután lovára ül, emlékeztet esti rendeletére, és Petőfi Sándor s mások kíséretében eltávozik a csataterre.

Az ellenség legalább 12 ezerre menő seregével és 30 ágyuval közeledett egy hosszú, N.-Csütről Kis-Csütrig nyúló, mértföldet elfoglaló sorban; kis seregünk védelmi állásában készen várta.

Elkezdődik az ágyuzás, legelőbb balszárnnyunkon, de csakhamar átalánossá válik, és miután az ellenség már egy fertilityórányi ideig haszontalanul vesztegette löszerét, beér a kittüzött helyre, s oly heves tüzzel fogadtatik, hogy clnémul és hátrál, de ujra előnyomul és megkezdődik a csata a had minden nemében. — Az ellenség egy talpalatnyi tért sem nyerhet.

Ezalatt Vizaknán kórházat alakítottam a sebesülendők számára, kiadtam a rendeletet, melyet este Bemtől kaptam, azonban rendet is szabtam, hogy egy netaláni visszavonulás esetében zavar ne legyen.

Már 4 órája, hogy tart a véres harc, sebesült is már érkezett, de ellenséges is, mi bizonyítja, hogy a miénk a tér s ekkor kilovaglok a csatatérre és örömmel látom, hogy balszárnnyunkon egészen hátrált az ellenség, közepe kevés ingadozás után szintén hátrálni kezd és még csak jobbszárnnyunkon makacsodik, mire csendesen vissza lovagoltam és vigasztaltam a kétségbeesett polgárokat a látottak elbeszélése által; — azonban alig telt el egynehány percz, és vágztatva közeleg a lovas üteg Adorján százados vezénylete alatt, elébe vágatok s kérdem, mi ez? jelenti, hogy a tábornok rendeletére hátrál!

hol az írásbeli rendelet? nem volt ideje írni; elváljalja százados ur ezen jelentéseért a felelősséget? el; tehát induljon.

Csak annyi ideig tartóztattam fel a lovas üteget, a mennyi szükségeltetett az előbbeni pár szó sietős váltására; de már ezalatt is minden oldalról nyomult az ellenség a helységbe, ezen felül a lovas üteg a piacz felé iramlott, honnan egy kis fahidon kellett egy árkon keresztül az országutra jutni; a sok podgyászszekér, üres ágyu- és társzekér be nem várva indulási rendeletemet, még párbeszédem ideje alatt vágatva rohant a hidnak, ez pedig össze roskadt az üres pénztár-szekér alatt, mely felfordult és elzárta az utat; hátrább már a gránátosok a piacra érkeztek, s így minden, a mi a piacon volt, oda rekedt s az ellenség martaléka lett, s midőn az árkon keresztül ugratva kiérkeztem a helységből, már ott találtam elszomorodott vezéremet hátráló 4 ágyuval, s össze-vissza futó seregének töredékével; jelentésemre a szerencsétlenségről egyetlen e szót mondá: láttam; azután szótlánul lovagoltunk Szerdahelyig, hova, Toporesáig egy lovascsapat által üldöztetve, de azon túl üldözetlenül még azon nap értünk szürkület előtt.

Szerdahely helységében egy hidnál a Mátyás-huszárok elzárták az utat, s így szedték össze és rendezték magukat zászlóaljaink töredékei.

Bemmel egy fogadóban szálltunk meg; szomorú és szótlán volt, mint mindenki; még az is köz-

bejött, hogy e tiszta szász helységben minden ház el volt zárva, és honvédeink csak erőszak útján csikarhattak ki egy-egy falat eledelt vagy egy korty bort; — honvédeink az utcán heverve vagy ülve szunyókáltak, kipihenendők fáradságukat; alig lehetett sebesülteinket s köztük törzsorvosunkat, Kálozdi őrnagyot elhelyeztetni.

Tagadhatlanul ez volt táborunk legszomorubb napja a fegyverletételig.

De mi okozhatta Vizaknán e hirtelen változást?

Im elmondom.

Az ellenség csak egy részével támadta meg állásunkat, nagyobb részét seregének tartalékul a Vizaknától Szeben felé eső hegyormon állította fel úgy, hogy azt állásunkból látni nem lehetett.

Ott állott még 4000 főnyi muszka sereg a szebeni térségen, mely az napon jött a Vöröstorony felől Szebenbe, de ez nem csatázni, csak hallgatónijöt oda, és bele nem keveredtek volna a csatába, ha szinte utolsó emberig lekoczottuk volna az osztrákokat szemök láttára.

Midőn a csatázó rész hátrálni kezdett, Bem, több tisztje kérelme daczára, elhagyta csaknem bevezetetlen védelmi állását, és üldözni kezdé az ellenséget azon reményben, hogy most sikerülend maroknyi seregét a futó ellenséggel egyszerre bevezetelni Szebenbe, de ezen számításból kimaradt még azon igen fontos körülmény is, hogy jobb szárnyunk

nem mozdulhatott előre, tehát az ellenséges balszárny hátrább maradt Bem seregénél, melyet, amint felért a hegy ormára, az ellenség eltakart tömegei egy perc alatt körülkaroltak és szétrepesztettek, bal szárnya pedig egész dühvel neki veté magát, elfoglalta ott állott 4 ágyunkat, — és futva hátráló seregünkkel egyszerre ért előbbeni védelmi állásunkba, melyet tehát bár ágyukkal is elfoglalni, már lehetetlen volt.

Bem e szerint rászédette magát egy tetszviszszavonulás által, mit ha nem teszen, biztosan bevárhatta volna Beke ezredet Vizaknán, mert valószínűleg az ellenség nem egyhamar kísérelte volna meg erős állásunk újbóli megtámadását.

Veszteségünk igen nagy volt, miután egész balszárnyunkat elveszítettnek hittük, mely azonban rendbe Medgyesen át M.-Vásárhelyre hátrált, Medgyesről Haidte repülő seregét kiverte, és a várostól, annak tiszteletére történt kivilágításaért, 2 órai pihenő alatt 2000 ft hadisarczot vett föl.

De ezen megkerült szárny nélkül is elvesztettük egész podgyászunkat, 11 ágyut, 87 halottat és mintegy 150 sebesültet és foglyot. Az ellenség vesztett 3 tisztet 40 halottat és mintegy 150 sebesültet.

Ha ezen veszteségünk igen is érezhető volt, mégis csupán annak köszönhattuk megmaradásunkat, mert az ellenség katonáit nem lehetett a podgyászszekerek kikutatásától és kiüritésétől visszatartóztatni és rendbe hozni, sa mig ez megtörtént, az-

Bauer őrnagy hagyományai.

alatt mi annyi tért nyertünk, hogy az ellenség jobbnak látta azonnali üldözésünkről lemondani, és azt másnapra hagyva, futár által Szász-Sebesre előnkbe rendelni a fehérvári várórség egy részét, két tűz közé keritendő bennünket ez által.

Kétséget sem szenved, hogy utolsó emberig elvesztünk volna egy vagy más uton, ha a hozzánk mérve óriási ellenség Vizaknáról nyomban üldöz s így kerit bennünket két tűz közé; de jelen intézkedései és lenézetésünk által, a mint a következőkből látni fogjuk, meg voltunk mentve.

Szerdahelyt meg volt rendelve, hogy seregecskénk éjjélkor folytatni fogja hátrálását Szász-Sebes felé.

Voltak egyes podgyászszekerek, melyek mindig elillantak csata előtt, és biztos távolságban varták be a csata eredményét.

Egynehány ily szekérnek sikerült Vizaknáról is menekülni, s ezek, a mint megtudták, hogy a hátrálás Szász-Sebesre történik, egy néhány könnyebb sérülttel, tiszti szolgával stb. megrakodva előre indultak Szász-Sebesre.

Itt őket azon hirre, hogy Bem táborá nyomban követi, a legelözékenyebben fogadták, étellel, borral bőven megvendégelték, mire a szerencsétlenek pihenni fektüdtek, azonban alig kezdtek elszunnyadni, midőn megérkezik a fehérvári várórség, mintegy éjjél után 1 órakor, a bezárt kaput, egy ágyulövessel megnyitja, az ott álló néhány őrt lekonzolja és diadal-

mas bemenetet tart a városba, mire a városi nemzetőrök előszedik eldugott fegyveröket és lemészárolják a nagy részben mélyen alvókat és holt testüket az utczára vetik disznójuknak eledeltül.

Csak egynehány, ily előre jött, maradt megkímélve ezen irtózatosságtól, s köztük Kurovski nevű főszámvevőnk kocsisával együtt, kiket, — örök emlékére és tiszteletére legyen itten fölemlítve — gazdájok, a helybeli szász pap, becsületes nevét, sajnós, elfelejtettem, Istenre kért, hogy hirtelen vetközzenek ki magyar öltönyeikből, és saját ruhájába öltöztetve, magas tetejű kalappal ellátva, kérte, hogy jól elrejtőzzenek, mert ha megkapják, velök együtt ő is veszve van, papi tiszte daczára.

Lehet képzelni azon vérszomjas dühöt, mely Szász-Sebesen uralkodott, midőn papjuk is halálos félelem közt és csak maga föláldozása koczkaztatásával merészelhette teljesíteni felebaráti kötelességét.

E közben Bem töredékseregével Szeredahelyről éjjel után indulva el, már utban tudta meg a szászsebesi mészárlást, viradtkor megérkezett ide.

A fehérvári őrség csatarendben a kapu előtti téren ágyutűzzel fogadta, de első lövéseink egy tüzer tiszte terítették le, egy ágyus szekér kerekeit rombolták össze, felbőszült 55 zászlóaljbeli honvédek pedig tüzelés nélkül szuronyszegezve oly hévvel rohantak az ellenségre, hogy az az ágyuszekér hátrahagyásával sietve hagyta el a tért, és Fehérvár felé szaladt; — s mind ez oly hirtelenséggel történt,

hogy mondhatni, csata nélkül sem értünk volna be a városba elébb.

Szászsebesi bevonlásunkkor, az utcán és piacon heverő, többnyire disznók által eltorzított hullák láttára, honvédeink annyira felbőszültek, hogy a várost föl akarták duni és kirabolni, de elszomorodott oroslánunk, Bem megtiltott minden kihágást, a bűnnek büntetését magának tartva fenn.

Midőn megjelent a város tanácsa hódolni, Bem a bűnösök kiadására határidőt szabott, melynek eredménytelen eltelte után a várost körülvéteti ágyukkal és összeromboltatja, hogy kő kövön nem marad. — A tanács esedezett és erősíté, hogy a bűnösök elvonultak a fehérvári őrséggel, de Bem nem tágitott fenyegetésétől.

Első dolga azonban az volt, hogy a kapukat és falakat, a hol omladoztak, erősen eltorlaszoltatta, saját utasításai szerint és felügyelete alatt, és csak miután ez megtörtént, ment szállására, az elébb említett szász paphoz, pihenni.

Rövid volt e pihenés, mert ugyanaz nap, azaz febr. 5-ke délutánján mintegy 2 órakor, már jelentték a kapuőrök az ellenség közeledését.

Bem a szeredahelyi kapuhoz maga ment, Czetz alezredest pedig két ágyuval s egy honvédzászlóalj-jal ellenkező oldalra küldte, miután az ellenség arra is küldött kerülő oszlopokat.

Csakhamar el is kezdődik az ellenséges ágyuzás, a mieink hallgatnak, mert kimélni kell a fo-

gyatékán levő töltéseket; az ellenség meggyújtja a Bem szállásán tuleső városrészt gránátjaival, a mi ágyunk csak ritkán lönek, de akkor bizonyosra találunk, ég a város, foly a csata míg elsötétedik, s ekkor elhuzódik az ellenség egynehány halott hátrahagyásával, seregecskénk pedig a szükséges elővigyázat mellett pihenni megy.

Igy folyt le egy vésteljes nap, örökös tevékenységben és csatában észrevehetlenül; de ideje is volt már pihenni, mert többen 36 óra óta nem hunytuk be szemünket.

Daczára a Szász-Sebesen már tapasztalásból ismert mészárlásnak, még is megtámadtatásunk alkalmával számosan tanácsosabbnak látták Szászváros felé hátrálni, mint bevárni a csata kimenetelét; ezek közt voltak Adorján tüzérszázados atyjával, egy agg emberrel, Popescul százados, több kisebb tisztel, görög papjaink: Christián és Muntyán és egynehány fegyveres honvéd; de azok részünkre bizony mind elvesztek, egy részének irtóztatóan eltorzított, megismerhetlen hulláját másnap hátrálásunk alkalmával utunkban találtuk, a többi sorsát pedig Brassó bevétele után tudtuk meg.

Mintegy 9 óra tájt Makrai László őrnagy, ki a Mátyáshuszár-osztálylyal a szászvárosi ut biztosítására volt fölállítva, kérdést tesz Bemnél, mi tevő legyen, miután egy Ferdinánd Miksa-féle könnyűlovasszázad (lengyelek) kardjuk hegyére fehér kendőt kötve szüntelen kiabálnak valami érthetlent,

de nem közelednek, sőt az osztályt látszanak oda inteni.

— Nem kell közeledni — mond az öreg vezér, — kinek jelentém, hogy parancsola! könyvünk is, melyben a tudva levő parancs be van írva, Vizaknán maradt podgyászunkkal, — nem kell közeledni, ha pedig ők közelednek, ellenségesen kell fogadni.

E szerint a Szelindeken említett rendeletnek első ellenséges kizsákmányolási kísérlete megghiúsult.

Bem által a csata után a kapuőrök megsemmisítésére levén küldve, midőn szállásunkra érkeztem, már ott találtam töredék seregünk főbb tisztai nagyobb részét vacsorálva; az eléb érintett mécszárlás következtében nem látták tanácsosnak magukat ezen vandal ellenséges városban egyenként elszállásolni s így a fővezért is — bár szállása az említett tisztek papnál biztos volt — fanatizált szászok ellen személyesen őrizhették.

Felöltözködve, kardosan lenyugodtam ugyanazon teremben és mélyen elaludtam, de midőn mintegy reggeli négy óra tájt fölébredtem, oly beszédet halottam az említett tisztek közt, hogy nem hihettem füleimnek, tehát mozdulatlanul figyelemmel kísértem; valóban, ők Bemét árulónak tarták, mert ily töredék sereggel oly huzamos ideig nyugodni egy bőséges ellenséges városban és dacolni akarni egy tizszeres ellenséggel, nemcsak a legnagyobb vakmerőség, hanem határos az árulással. — Erre már fölkel-

tem, s im ekkor is nyilvánosan folytaták, hogy nincs-e igazuk? jelen körülményeink közt — mondák — nincs más választás, mint vagy szakadatlanul hátrálni a meddig csak győzzük, vagy alkudozni az ellenséggel.

S ez Bem előszobájában történt.

— Hallám, válaszolék, — előbbeni beszédüket és fájdalommal kértem, mit várhatunk szegény értelmetlen közhonvédeinktől, midőn önök, táborunk főbb tisztei ilyképen merészelnék nyilatkozni? Vezérünk kétségen kívül tudja, miért rendelkezik így és nem másként, azonban kötelességemnek tartom őt nyilatkozataikról értesíteni, és nehogy denuntiációval vádoltassam, im önök előtt teszem meg, — és benyitottam Bem szobájába.

Bem éppen öltözködött, és miután kimélettel elbeszéltem az esetet, egy köpenyeget vett vállára és kért, szólítsam be az illető tiszteket, mire kinyitván az ajtót, azok beléptek.

— A mint jelenti fősegédem, — mond Bem — önök aggodalmaskodnak eljárásom miatt, bárha tudják, hogy minden perczen segítséget várunk, s ennélfogva kötelességünk azon tért megtartani, melyet birunk és melynek minden lépését vérrel kellene visszaszerezni, ha egyszer elhagynók, mert hasonlíthatatlanul könnyebb megtartani, mint megszerezni a tért; azonban én seregemben senkit erővel megtartani nem kívánok; azok tehát, kik bennem nem bízhatnak, szabadon elmehetnek a hová tetszik, sőt, ha szebb

jövendőt remélnék az ellenségénél, nyilatkoztassák ki, és átküldöm őket parlamentairrel oda is; de ovakodjék mindenki, ki nálam marad, az elébb folytatott vitatkozástól, nehogy az átharapodzék honvédeim közé is, mert fájna szívemnek, de bizony főbe lövetném az illetőt.

Néhány percznyi néma csend után kérdé Bem :
nincsen, senki, ki el akarna hagyni?

Senki sem szólt. Ünnepestes csend.

— Tehát együtt maradunk, de tartsák esztükbe, mit mondtam s én elfelejtem a történetet.

Ezzel eltávozott mindenki, csak ketten maradtunk, de egy szóval sem lön érintve többé ez eset, mintha nem is történt volna.

E nap, február 6-ka reggelén jelenték, hogy az ellenség mindenfelől roppant erővel közeleg.

Bem egész nyugodtan megtartá reggeli szemlét, s azután a torlaszolt kapukhoz vezeté töredék seregét, mely már csak a következő részekből állott :

4. honv. zászl. Csepi őrnagy alatt ;

27. honv. zászlóalj 2 százada Csutak őrnagy alatt ;

31. honv. zászl. 4 százada Dobai József őrnagy alatt ;

55. honv. zászl. Baróti százados alatt ;

bécsi légió maradványai ;

Mátyáshuszár osztály gróf Bethlen Gergely alvezredes alatt ;

4 ágyu, köztük egy vetágyu. — Töltés alig

volt 40 egy-egy ágyura és ugyanannyi minden honvéd számára.

Alig telt el egy fél óra, és Makrai László őrnagy, lova kantárát kezében tartva, bevezet egy Truszkolaszki nevű, Ferd. Miksa könnyűlovas-főhadnagyot bekötött szemmel Bem szállására, ki akkor a torlaszoknál volt, és azon jelentésre, hogy parlamentaire érkezett, annak elébe vezetését rendelte.

A parlamentaire oda érkezvén, Bem röviden kérdi: — mit kíván ön?

Parl. — Puchner altábornagy ő excel. kérdezeti tábornok urat, nem kíván-e parlamentírozni, miután . . . .

Bem: — Nem! mondja meg ön Puchnernek, Bem csak ágyukkal parlamentíroz.

Erre a főhadnagy lengyelül szólalt meg, de alig ejte ki egy pár szót, midőn Bem közbevágott németül, mondván: tehát ön lengyel és nem szegyenli a szabadság ellen küzdeni? Önnel nincs mit többé beszélnem; elmehet!

Mihelyt eltávozott a parlamentaire, Bem azonnal megrendelte a hátrálást Szászvárosra; míg ez rendeztetett, azalatt főtiszteink megvendégelték a parlamentairet, ki elbeszélte, hogy minden oldalról körül vagyunk véve 15 ezer ember és 50 ágyu által, tehát menekülésről még álmodni is nevetséges.

Elvégeztetvén a hátrálási készülétek, élünkön a parlamentairekkel, a legnagyobb csendességben kivonultunk a városból, a kaput kívülről torlaszoltuk

el, és mire a parlamentair oda ért, hol Makraihoz csatlakozott, elbocsáttatott, de ekkormi is az ország-
uton haladtunk előre, mert egy század könnyűlovas-
ság, közeledésünkre félre vonult, a fehérvári várőrség
pedig, mely ide volt rendelve, elkésett, s így minden
akadály nélkül menekültünk a kelepczéből.

Már jól előre haladtunk s az ellenség a torla-
szok miatt még nem volt látható, midőn egy tizedes
a leghátulsó, 31-dik zászlóaljából, soron kívül menve,
főnhangon rettenetesen szitkozódott és káromkodott.

Hirtelen oda lovagoltam és hallgatásra intet-
tem, mert ha meghallja az öreg, főbe löveti; de
hasztalan, mert utolért Bem, hallja a büszült károm-
kodást és kérdi, mit csinál ezen ember? mire Dobai
őrnagy feleli, hogy fegyelmetlenkedik.

Mit? — mond Bem — fegyelmetlenkedik? lö-
vesse főbe helyben.

Erre a zászlóalyjat megállíttatják, a tizedest színe
elébe vezetik mintegy 30 lépésre az uttól, megszólal
a 3 fegyver, de ugyan azon perczen az első ellen-
séges 12 fontos ágyu is; tehát hátunkon volt az el-
lenség; a zászok a torlaszok elhárítása által segí-
tették siető előmenetét, az előbbeni végrehajtás pe-
dig föltartóztatott bennünket, s így utolért, mielőtt
képzeltük volna.

Valószínű, hogy Bemet ezen rendkívüli szí-
gorra csak az elbeszélt reggeli esemény birta, mert,
habár kétséget nem szenved, hogy e fegyelmetlensé-
get máskor is szigoruan fenytette volna, arra még

sincs példa, hogy valakit kérdezetlenül és vizsgálatlanul büntetett volna meg, s ez volt egyáltalában az első halálos büntetés, melyet honvéden végrehajtattott.

Üldöztetésünk tehát megkezdett és szakadatlanul tartott; de Bem 4 ágyujával és a Mátyás-huszárokkal oly erélyesen védte seregünket és minden előnyös állást végveszélyig oly jól fölhasznált, hogy honvédeink minden akadályoztatás nélkül rendben hátrálhattak és csak este felé érkeztünk egy Balamér nevű helységhez, melyet, midőn keresztül vonultunk, az ellenség föltartoztatására fölgyűjtöttek honvédeink, s ez által valóban meg is szűnt üldöztetésünk.

Ellenben jelentés érkezett, hogy több ezer felkelő oláh Szászváros előtt egynéhány faágyuval utunkat akarja állani; de ez nevetséges volt, mert midőn oda értünk, honvédeink lövésre se méltatták azokat, hanem szuronynyal reájok rohantak, 50—60-at vagyleszurta vagy puskaaggyal agyaltak le, a többi pedig úgy elszóródott, mint polyva a szélvészben, mit a szászvárosi magyarok megtudva, kivilágították a várost és töredék kis seregünk világitás mellett vonult be a városba, illetőleg a piacra, hol Bem megtiltotta az elszállásolást, és megrendelte, hogy egész kis táborunk együtt maradva várja be további rendeleteit.

A fegyverek gulyákba rakattak, s honvédeink

a piaczi házak kapui alá huzzák meg magukat pihenni.

Szászvárosvegyes, magyar, szász és oláh lakókkal bir; nehogy tehát valamely fanaticus belop-hassa magát Bemhez, egy félszázad honvédet szállásoltam előszobáiba oly rendeléssel, hogy senkit oda bebocsátani ne merészeljenek. — Szállásunk egy szegletház felső emeletében volt egy magyar özvegynél.

Ketten maradva, Bem úgy nyilatkozott, hogy reggeli 3 órakor folytatandjuk hátrálásunkat Dévára, hol — ha egyebet nem, — de b. Kemény Farkast minden bizonnyal föltaláljuk, bár Szász-Sebesen azon hirt hozta a parlamentair, hogy mind Kemény Farkast, mind Beke ezredest, gróf Leiningen osztrák tábornok szétverte s elfogta utolsó emberig.

Még alig lévén ekkor 9. óra, mondám, hogy reggeli 3 óráig biztos tudósítást lehetne nyerni Déváról, ha valakit átküldene a tábornok, jó lovas fedezet alatt, onnan pedig b. Kemény Farkas, ennek megérkeztével, jelentését rögtön visszaküldené pihent huszáraival.

Bem csak belepillantott mappájába s mondá: igaza van, küldjön gr. Bethlen Gergely alezredes után.

Ez rögtön megjelent, mire Bem kérdé:

— Van biztos, derék tisztje?

— Mi célra? — viszonzá gróf Bethlen.

Erre Bem elbeszélte szándékát.

— Magam elmegyek — ajánlkozott gr. Bethlen.

— Derék, — örvende Bem — vegyen magához akárhány huszárt, hogy szükség esetében oláh táboron is keresztül vág hassa magát és tüstént jelentse, de írásban, hogy megérkezett-e Beke ezredes? hol van? mennyi gyalogot, lovast, ágyut és munitiót hozott? ha rögtön megindul, hány órákor lehet itten? de mindezekre írásban és határozottan feleljen. Kemény Farkas pedig mindenesetre azonnal siesen ide.

Gróf Bethlen ezzel elment.

Alig mult el éjfél után 1 óra, és már megérkezett jelentése, rajzonnal volt írva, és a főntebbi kérdéseket mellőzve, egész átalánosságában csak ezt tartalmazta: Kemény Farkassal találkoztam Déván, előőrsei Piskinél állanak, Beke ezredes is megérkezett, reggel 5 órákor Szászvároson vagyunk.

Bem ezen átalánosságért ugyan neheztelt, de még is örvedetesen volt hangolva s fennhangon kezdé számolni az esélyeket: öt óra, — ugymond — fél hat előtt nem támadhatnak meg, 6—7, de legyen 8 óra, mikor megérkeznek, 8 óráig fűntartom magamat, tehát nem hátrálunk többé; adja ki a rendeletet, hogy a honvédek pihenjék ki magukat, és csak 5 órákor álljanak rendbe a piacon; egyszersmind küldjön Czetz alezredes után.

Minden megtörtént; Czetz megjelent és Bem megíjadottan számította elő tervét reggelre, és végre, mond egész hévvel, vége az ellenség előnyo-

mulásának, reggelre oly váratlan leczkét fog kapni, hogy még Szebenben is lesz mit gondolkozni rajta.

Czetz távozása után Bem huzamos idő óta először szunyadt el győzelmi biztossággal és 4 óra után ébredt fel vidoran, várva dévai segítő seregünket, de ez nem érkezett.

Febr. 7-én, a mint számítá Bem, félhatra jelentették az ellenség jöttét, felállittatá kis seregünket, és 6 órakor már folyt a harc; honvédeink a segítség reményében oroszlanbátorságot tanusítottak, ágyunk 40 és több ellen tartotta magát, elűtötte a 7 órát, el a 8-at, és az ellenség még egy lépést sem nyert.

E perczben Bemnek egy ágyuját egy csapat ellenség rohammal foglalja el, Bem közékük lovagol, egyet ostorával arcza csap mondván: nem látjátok hogy ez az én ágyum, takarodjatok kutyák! — s úgy megrémíti, hogy ezek Bemet osztrák tábornoknak, a fekete-sárgára festett ágyut pedig osztrák ágyunak tartván, visszafutnak, azonban vagy 100 lépésnyire feleszmélődnek és Bemre sütik fegyvereiket.

Tovább küzdünk, de minden erőlködés hasztalan, Déváról nem érkezik a segítség, óriási ellenségünk pedig annyira kiterjeszkedik, hogy jobb szárnya bátran és csata nélkül elfoglalhatja a dévai utat, és csak ekkor és miután csaknem minden töltéseinkből kifogytunk, rendeli meg Bem a hátrálást.

Midőn 4 ágyunkkal Szászvárosnak dévai ré-

szére érkezünk, csak puskalövésnyi távolságban van itt is az ellenség.

Bem kérdi a tüzértisztet, van-e kartácsa; van — mondá a tiszt — 4 lövésünk; adjon egyet ezeknek; megtörténik és az ellenség ingadozik, adjon még egyet — mond Bem, s miután ez is megtörtént, hátráltunk.

Az ellenség kísért ugyan, de nem oly hévvel mint ezelőtt. — Már közeledtünk Pádhoz, midőn Bem, ki ostorát folytonosan kezébe tartá, hozzám és a közel álló Makrayhoz fordulva keserűséggel mutatja jobb kezét és mondja: ezek a kutyák ellőtték egy ujjamat. Makray rögtön saját köpenyét levette magáról s a sebestült tábornoknak, ki könnyen volt öltözve, nyakába akasztá.

Én pedig rögtön orvos után vágtattam s feltalálva Szigeti tanárt, Bemhez küldtem, magam pedig Pádra lovagoltam, és egy otthon talált oláh gazda által vizet töltettem egy nagy tálba, eczetet tétettem mellé, és visszalovagoltam Bemhez.

Bevezetvén őt a paraszt házhoz, leemeltük lováról és bementünk a szobába.

Itt Bem legelőször is elkérte az orvostól kezében tartott ollóját, sajátkezűleg levagdalta kezéhez ragadt véres kesztyűjét, s ekkor hajtogatva jobb keze középujját előre és hátra, mondá: — ez nem jó, el vele; aztán gyűrű-ujját is hajtogatta, mely szintén meg volt sértve, és mondá: — ez megmaradhat.

Szigeti orvos hosszasan nézegette a sebet, leül-

tette Bemet, aztán megkért engemet, hogy tartsam szorosan az ujját törése alatt, és ollójával egy percz alatt levágta azt.

Soha el nem felejttem ezen perczet, melyben szívem görcsösen összeszorult, és könnyes szemekkel néztem az öreg hőst.

S ő? — ugytartotta oda kezét, mintha csak simitgatnák, s azon perczben, melyben az orvos lecsipte ujját, félig mosolyogva fordult felém s azt mondta: — nézze, már nem leszek képes írni! — ez volt egész panasza.

Miután az orvos beköté a sebet, megrendelte, hogy folytonosan eczetes vízbe mártott ruhával borogassák.

— Ez lehetetlen, — monda Bem.

— Miért? — kérdi az orvos, hiszen az őrnagy megteszi.

— Igen, de én nem ülhetek szekérbe, mikor seregemet üldözik; a vezérnek ilyenkor lovon a helye.

És merőben nem tágitott, lóra tétette magát.

Ekkor több főtiszt is megjelent és részvétét nyilvánította.

— Mennyi láрма, — mond Bem, — egy semmiségért, egy haszontalan tagot vesztettem el, s ezzel vége. — Menjenek az urak illető osztályukhoz, és nehány percz múlva szabadabban lélekezhetünk.

Az ellenség Pádon innen csak gyöngén követett az ut azon kanyarodásáig, mely a piski hidhoz vezet, a hol meglátván megérkezett segítő seregünk

egy részét előnyös állásban, megállott és visszatért, előőrseit Pádon hagyva.

Midőn Bem a piski hidhoz érkezett, elébe lovagolt gr. Bethlen Gergely alezredes, kihez Bem csak ezen pár szót mondá:

— Önnek köszönhetem egy ujjam elvesztét.

Gróf Bethlen szólani akart, de Bem hallgatást intett, és ennyiben maradt a gróf Bethlen hézagos jelentése.

A piski hidnál állott b. Kemény Farkas alezredes a 11. honvédzászlóaljjal, a Juhász őrnagy zászlóaljával, a Mátyáshuszárok századával és 11 ágyuval.

Miután Bem az állást megszemlélte, a felállítást rendezte és meghagyta b. Kemény Farkasnak, hogy ezen állását utolsó emberig védje, szekérbe ülünk és Dévára siettünk; utban voltak még a híd felé a székelyek és a Mariássi 3-dik zászlóalja, melyek fölött Bem, bár a fáradság és seb által gyengén érezte magát, karonfogva szemlét tartott, és visszarendelte pihenni Dévára.

Ide érkezve Bem, a postához szállott, hová csakhamar számos zaránd- és hunyadmegyei menekült magyar család küldöttei érkeztek üdvözlétére, kik védelmét kérték, miután a környékben tanyázó oláh felkelők egy Salamon nevű vezér alatt naponta növekedő vakmerőséggel fenyegetik őket, annál inkább, mert a dévai váracs osztrák őrsgel van

megszállva, és a helybeli tanács is oláhokból áll, s ezek kétségen kívül Salamonnal egyetértének.

Már az elébb b. Kemény Farkas jelentéséből megtudta Bem, hogy ezen felkelők 6-dikán éjféiben annyira fölbátorodtak, hogy megrohanták alvó seregét, és hogy csak gr. Bethlen Gergely véletlen és hirtelen megérkezének köszönhető, hogy ezen sereg hamar föllármáztatva, a felkelőket áldozat nélkül nagy veszteséggel visszaverte.

Ily vészes körülmények közt Bem szükségesnek látta, a menekült családokat és eddigi sebesülteinket, illő fedezet alatt Magyarországra, névszerint Ardra biztosságba küldeni, nehogy a temérdek menekült és podgyászszekér őt követve, hadműködéseiben akadályozza, — mi már ezelőtt is gyakrabban megtörtént, miután hátrálási utunkban Vizaknáról Déváig egyes magyar családok a kiirtás félelmében, daczára a 20—24 foknyi hidegnek gyermekes-től, még gyalog is seregünkhez csatlakoztak, és vezérünk nem tartozott azon egyeniségek közé, kik csak saját céljukat tartva szem előtt, minden egyebet mellőznek; hanem oly valódi bajnoka volt elveinek, hogy ellenségét is, saját kárával segítette, ha az bizalommal fordult hozzá, annál inkább tehát ily szerencsétlen menekülőket, kiket — ha már a szokatlan gyaloglásban kifáradva elmaradni kezdtek seregünktől s így azon veszélybe jutottak, hogy az irtózatlan ellenség kezébe jussanak — nem egyszer vétetett föl ágyus szekerekbe, mi alatt ő maga, ágyui-

val oroszlaní merészséggel tartóztatta fel az ellenség előnyomulását.

Ennélfogva tehát a Déván összegyűlt számos menekült magyar család fedezetére rendelte Bem a 27. honvédszászlóalj 2 századát Csutak őrnagy vezénylete alatt, mellé adván 2 szakasz Magyarországból ide érkezett Lehel-huszárt és 2 ágyut, hogy ily fedezet alatt, biztosságban keresztüljuthassanak a felkelő oláhok netalán utjokban levő táborán Aradra.

Egyszersmind értekezett Petőfi Sándor nagy költőnkkel is és rábirta, hogy gr. Andrássival ezen fedezethez csatlakozzék, miután vétek volna életét, csatákban kockáztatni, és neki inkább kötelessége hazáját arany tollával, mintsem durva vassal szolgálni.

Ugyanekkor, midőn hódolatát jelenté a csupán oláhokból álló dévai tanács, szivreható beszédet tartott ennek: hogy a tüzhelyőkön maradt magyar polgár családokat nemcsak ne bántsa, sőt védje minden bántalom ellen, mert bárha a bujtogató reactionnak sikertült is, a nemzetek közt ideiglenesen létesíteni a szakadást, a most csupa képzelődéseken alapuló visszázkodások megoldása kirekesztőleg csak az egymással szemben álló seregek dolga lévén, ne örökölték meg a gyűlöletet oly nemzetek közt, melyek évszázadok óta egymás mellett jó és balsorsban osztottak, és arra hivatvák, hogy évezredek át egymás támogatásával élvezzék az ujjonnan megalaki-

tott és mindnyájukra egyformán kiterjesztett szabadságot, ne örökítsék meg a gyűlölséget oly tettek által, melyek a tettesre nem csak örök foltot vetnek, de utóvégre az érdemelt büntetést is háritani fogják.

Tagadhatlanul vannak hazánkban, úgy mond az öreg szabadság-apostol, megyék és helységek, melyekben az oláh és szász nemzet szemben a magyarral kisebbségben áll, de daczára az önök által adott irtóztató példának, nem mutathatnak föl egyetlen hasonló adatot arra, hogy t. i. ez tulerejét csendes polgárok, asszonyok és gyermekek legyilkolására vagy helységek földulására, kirablására és elpusztítására használta volna föl. — Im seregemmel hány oláh és szász helységen jöttem keresztül, melyeknek lakói részint a felkelő táborból, sőt még sebesülten is tértek haza, tehát magukon hordták a felkelési bűnnek bizonyítványát, részint pedig házuk, ban bírták a kirabolt magyar uriházak ékességeit, tehát megérdemelték volna a legszigorubb büntetést, és még sem bántatott senkinek egy hajaszála is ; holott az ellenség minden magyar helységben, melybe fegyelmezettnek nevezett katonáival hatolhatott, örök bélyegét hagyá a polgárokon elkövetett valamely gyalázatos tettének ; ámdé a magyar a törvényességgel és igazságszeretettel szívében, nyílt csatában, büszke homlokkal keresi föl elnyomóját, s még ezt is csak addig tekinti ellenének, míg fegyveresen ellene küzd ; de ha leküzdte vagy fegyverét kiragadta kezéből, még annak is barátságosan nyújtja

jobbát, és megosztja vele legdrágább kincsét — szabadságát. — Ezeket tekintve, nyujtsanak önök nekem alkalmat, hogy a kibékítésre valamit tehessek, mondják meg: mit kívánnak azért, hogy seregem távollétében az elszórt magyar családokat ne bántalmazzák, sőt bántalmak ellen megvédjék?

A tanács ezen oláh nyelven megmagyarázott beszédet a dacz egy nemével hallgatta, és a végkérdésre felelé, hogy forduljon a tábornok kívánságával a környékben tanyázó felkelő vezérhez, Salamonhoz, ki egymagára rendelkezik számos tábora fölött, és talán hajlandó leszen elfogadni egy okszerű ajánlatot; a tanácsnak azonban ő ellenében sem hatalma sem ereje nincsen, bárminő fogadást érvényesíthetni.

Ezen tanács következtében, jó sikert remélve fővezérünk, még arra is megaláztamagát, hogy Salamon oláh vezértírásban fölkérte, szervezné táborát alvezérek és tisztek kinevezése által, melyeknek állandó fizethetésére 12 ezer pengőforintot küld levelében olyformán, hogy a rend és fegyelem abban bár anynyira behozassék, miszerint csak saját maga Salamon rendeletei hajtassanak végre, és nem kiki önkénye szerint bánhassék, s ekkor, így irt az öreg hős, nem kívánom én öntől, hogy velem közreműködjék az ellenség ellen, sőt teljes szabadságától függ engemet akár vele együtt, akár csak saját táborával bármikor támadni meg, vagy bárminő akadályokat gördíteni seregem elé; csak arra szólítom föl

önt, hogy a védtelen magyar családokat saját lakukban ne bántsák, és a magyar helységeket ne pusztítsák; és ha erre kötelezi magát, én viszont kötelezem magamat, hogy a hasonló, 12 ezer forintos küldéseket havonként megújítom, sőt ha ezzel az alvezérek és tisztek illő fizetése nem fedeztethetnék, előterjesztésére még többet is küldendek, csak hogy megszűnjék a magyar családok ellen oly égbekiáltólag megkezdett irtójárat.

Ezen levelet a 12 ezer pengőforinttal együtt a dévai oláh születésű postamester által küldte fővezértünk Salamon oláh felkelővezérhez, de válaszát nem kapta a közbenjött piski csata és e vidék odahagyása következtében; annyit azonban Szeben és Brassó bevétele után egy Orláti Rummel Lőrincz nevű oláh tanítótól megtudtam, hogy Salamon azon levelet Puchner osztrák vezérhez küldte, oly kérdéssel, hogy mitevő legyen? mire b. Puchner dorgálólag azt válaszolta volna, hogy meglévén Salamonnak utasítása mit tegyen, ennek szoros megtartására utasíttatik, azon meghagyással, hogy a Bemtől kapott 12 ezer p. ftot azonnal átküldje a főhadiparancsnoksághoz.

Szerintem két ok hitelesíti a nevezett oláh tanító kérdéslenül előadott állítását, először t. i. az, hogy ő tudta a Salamonhoz irt levél tartalmát, tehát vagy vele, vagy báró Puchner valamely hiteles közegével volt összeköttetésben; másodsor pedig azon körülmény, hogy a Déváról Aradra utasított zaránd-

és hunyadmegyei magyar menekültek két csoportban indulván utnak, az első napon elindultak minden bántalom nélkül, elhaladtak a Salamon táborához, de a második napon elindultak, daczára a nagyobb fedezetnek, valószínűleg az ekkor már megérkezett báró Puchner válasza következtében, a Salamon táborához által megrohantattak és nagyobbára lekonzultattak.

Mindenesetre kétséget sem szenved, hogy báró Puchner meg nem engedte, miszerint valamely fölbujtogatott oláh vezér csak emberiesb eljárásról eszmélődjék is, nehogy elmuljék benne a vér látásától felingerelt vérszomj, és kijózanodottan, mintegy önnön magától megirtózva, elpártoljon tőle és magával vonja a többi, csakis féktelen rabló és pusztító vágyuk fölélesztése és kielégítése által hozzá szövetkezett szász és oláh társakat is s gyengítse azon félelmet, melyet leapadt seregével már úgy is csak kis mértékben volt képes gerjeszteni.

Csak miután mindezen, a körülményeknél fogva siető intézkedéseket a szorongatott menekültek érdekében végrehajtá, engedte meg Bem, hogy az egybegyűlt orvosok saját sebét megvizsgálják és rendszeresen bekötözzék.

Igaz ugyan, hogy egy ujjnak elvesztése s egy másodiknak megsérülése nem éppen oly nagy seb, hogy azt rendkívüli sietséggel kellene orvosolni, de mindenesetre nagy, sőt mondhatni rendkívüli önmegtagadást tanúsít, először: az összezuzott ujj futóla-

gos levágatása ollóval, csak hogy a hátráló sereg vezényletét folytathassa, másodszor a mások sorsa felett való önfeledő gondoskodás, mielőtt ezen futólagos operatíót rendesen orvosoltatta volna, nevezetesen az akkori 24 foknyi hidegben, mely a legcsekélyebb sebet is veszélyessé tette.

Bemnek azonban önmegtagadása még nagyobb elismerést érdemel, miután ő azt annyira kiterjeszté, hogy sérült kezével minden jelentést vagy rendeletet aláírt, nehogy idegen aláírás által, valamint a kormánynál, úgy seregénél is, maga iránt aggodalmat gerjesszen.

De ha már az előbbiek szerint nagy volt az önmegtagadás, melylyel Bem sebeit viselte, páratlan bátorságot tanusítanak azon körülmények, melyekben megsebesítettett, mert nincs példa arra a történelemben, hogy valaki ellenségtől elfoglalt ágyuját lovagló ostorral foglalta volna vissza egyedül, Bem pedig, a mint a szászvárosi csata leírásából kitűnik, ily alkalommal sebesítettett meg, és kapott még több lövést köpenyén keresztül, úgy hogy Déván két fegyver-golyót talált zsebében, mely a csatában magával hordott vászonra feszített mappában akadt meg.

Más napon, azaz február 8-kán szemlét tartott Bem a Magyarországról Beke honvédezredes, Gál Sándor nemzetőri ezredes és Hrabovszki hovédalezredes vezénylete alatt megérkezett, valamint saját

serege fölött, mely a következő részekből állott, ugymint:

Bem tábornok alatt Vizaknáról hátrált sereg:

A 4. honvédzászlóalj Kis őrnagy alatt.

A 27. honvédzászlóalj 2 százada Csutak őrnagy alatt.

A 31. honvédzászlóalj 4. százada Dobai József őrnagy alatt.

Az 55. honvéd zászlóalj Baróti százados alatt.

A válogatott század.

A bécsi légió Auersperg százados alatt.

A lengyel légió Zarziczki százados alatt.

A Mátyás-huszárezred 2. száz. Makrai László őrnagy alatt.

4 ágyu Müller őrnagy alatt.

Kemény Farkas alezredes alatt a piski hidhoz hozott sereg:

A 11. honvédzászlóalj Inczédi Sámuel őrnagy alatt.

A menekültek zászlóalja Juhász őrnagy alatt.

A Mátyás-huszárok 1. százada Horváth százados alatt.

És 6 ágyu.

Beke és Gál Sándor ezredesek- és Hrabovszki alezredessel Magyarországból:

Máriássi báró 3-dik zászlóalja Soupper százados alatt.

A határőri székely zászlóalj Papp Vilmos őrnagy alatt.

A 24. honvédszászlóalj Rácz őrnagy alatt.

A 7. torontáli zászlóalj Koczó őrnagy alatt.

Az aradi mozgó nemzetőrség.

A Württemberg-huszárok 2 százada Károlyi őrnagy alatt.

A bihari lovas nemzetőrök Gentsi őrnagy alatt.

Ágyu 3- és 6 fontos, együtt 18 darab.

Ezenfelül még beállott Déván mintegy 200 ujoncz, kik tüstént fölfegyvereztetettek és egy új zászlóalj alakítására és begyakorlás végett Adler Szevér századosnak adattak át.

Mig a szemle tartott, felküldött Bem engemet a váracsba, hogy parancsnokát megadásra szólítsam föl, fegyvertelen, szabad hazamenetet biztosítván az orláti határőrezredbeli oláh őrségnek.

Főlszólításomra a váracs parancsnoka, egy Runkánnevű, 1. oláh határőrezredbeli százados aztfelelte, hogy, a mint ő azt csendes magatartása által bebizonyította, nem mint ellenség van ugyan oda rendelve, hanem csak a rend és biztonság fentartására, mindazonáltal nem lévén felhatalmazva fegyverletételre, a tábornok főlszólításának nem felelhet meg; azonban igéri, hogy addig, mig meg nem támadtatik, ő is semnemlövet ágyuiból, sem nem fog a magyar sereg elé akadályokat gördíteni.

És valóban meg is tartotta ígéretét, mert migaz ellenség többágyujátátongott a váracsból Dévára, alatta ágyuink és honvédeink egész szabadsággal mozgogtak, sőt a piski csata napján is, midőn számos sebe-

sült érkezett kísérvével Dévára, a váracs őrsége egészen semleges maradt.

Ugyanez nap délutánján b. Kemény Farkas a piski hidtól azon jelentést tette, hogy egy erős ellenséges oszlop a Maros jobb partján állását bal-szárnyán egészen megkerülte, és miután attól tart, hogy a Maros vizén átkelve, ezen ellenséges oszlop hátába kerül, kétkedik állása megtarthatásán; mely jelentés következtében Bem b. Kemény Farkasnak rögtön azon rendeletet küldte, hogy állását utolsó emberig védje, mert ha a piski hid elvesz, elveszett Erdély is.

Egyszersmind azonban elküldte Bem gr. Bethlen Gergely alezredest egy Mátyás-huszárosztályljal és egy ágyúüteggel, hogy azon ellenséges kerülő oszlopot a Maros balpartján mindenütt kísérje, s annak netalán szándékozott átkelését a Maroson lehetlenítse, Makrai László őrnagyot pedig a székely zászlóaljjal, hogy b. Kemény Farkast a piski hidnál támogassa, mely intézkedésekről ez utóbbi értesített.

Az ellenség e közben ugyan megtámadta báró Kemény Farkast, de a 11-dik honvédzászlóalj bátorsága, kapcsolatban a tüzérség ügyességével, annál is inkább megállítá az ellenséget, mivel ez az ellenintézkedésekből terve kivihetetlenségét átlátva, különben is támadását nem egész erejével kezdte meg, s így kétségtelenné tette, hogy másnapra, február

9-kére tartotta fenn magának az Erdély sorsa fölött határozó csatát.

Czetz alezredes már a midőn Szt-Andrásra érkezett, vette b. Kemény Farkas jelentését, hogy az ellenség felhagyván támadásával, vele, azaz a piski hiddal szemben foglalt állást, tehát ő és Bethlen is kipihentették fáradt seregüket Szt-Andráson és De-dátson, ez utóbbi balszárnyunk biztosítására állván ott, netaláni megkerülés ellen.

Az ellenség összes ereje, a mint azt a Szászsebesre érkezett parlamentair nyilatkozataiból tudtuk, 15 ezer emberből és 50 ágyuból állott; ebből mintegy 4000 főből és 2 titeg ágyuból álló előcsapata a piski hiddal szemben táborozott, a többi pedig Szászvároson állomásozott, — ennélfogva az ellenség, ide nem értve az őt mindenüvé kísérő, sok ezerekre menő szász és oláh felkelőtömegeket, szinte kétszer annyi erővel birt, mint a milyent Bem állíthata vele szembe.

Igaz ugyan, hogy a szász és oláh felkelő tömegek ellenünkben nyílt csatákban annyira ártalmatlanok voltak, hogy legkisebb figyelemre sem méltattuk, mindazonáltal nagy előnyére lettek volna az osztrák seregnek azon esetben, ha ennek sikerült volna seregünket szétrepeszteni, mert akkor azok az ellenséges elemek közt tévelygő egyes honvédeinket kielégíthetlen vérszomjuknál fogva kétségtelenül még inkább tödözték és irgalmatlanul lekonzolták volna, mint a hogy ezt védtelen magyar családok-

nál tették, melyekből ez ideig több ezeret irtottak ki a kinzás minden kigondolható nemei közt.

Szerencsénkre az ellenségnek egy ily szétveretésünk soha sem sikerült, mert — bárha Vizaknáról seregünk rendetlenül is hátrált — mindig együtt maradtak honvédeink oly csoportban, hogy egy felkelő táborot egy-egy ilyen csoport is tisztességes távolságban tartott; ezenfelül pedig a rendetlen hátrálás azonnal megszűnt, mihelyt Szerdahely felé közeledve hős vezérünk, seregünk gyeplőit bátor kezével rendezni és meghúzni kezdte.

Igy történt és történhetett csak, hogy seregünk a bős ellenség területén is, midőn felkelő táborok rajongták körül, oly biztosan nyugodhatott, mintha azok nem is lettek volna, és hogy a Szelindeknél, Szászsebesnél és a szászvárosi uton előfordult gyilkosságokon kívül mások elő nem fordultak.

Február 9-kén korán reggel élénk ágyudörgés hirdette a csata kezdetét a piski hidnál.

Bem hagyta, hogy addig, míg a zaránd- és hunyadmegyei menekült magyar családok, melyeknek egy része már február 8-kán indult el, már előbb megirt fedezet alatt, mind el nem távoznak Magyarországra felé, maradjanak a 31-dik honvédezászlóaljjal és az Adler százados ujonczaival Déván, azután pedig vonuljanak Piski felé tartalékkal a seregnek, ő maga azonban seregetöbbségi részével azonnal utnak indult az ágyudörgés felé.

Az ellenség szemben b. Kemény Farkassal,

nem tekintve négyszeres tulerejét, előnyös állásban is volt; miután b. Kemény Farkas kis serege alig volt elég a hid védelmére az ellenséges közép ellen, s ennek jobb és balszárnya ellen nem is volt mit állíthatni.

Az ellenséges jobbszárnny a Maros jobb partján kezdődött el, a hol cs. k. lovasság és felkelő tömegek minden perczen átkeléssel fenyegettek és átnyult a Maros bal partján levő völgyön keresztül; közepe szemben tömegekben foglalta el az országot és a hiddal szemben álló dombot, hol ágyuit állítá föl; balszárnnya pedig elnyult az erdős, hegyes-völgyös helyiségeken át Piski faluja fölé.

Csatárai csaknem fedezve voltak élőfák háta mögött, míg a hidat egész hosszában és állásunkat szemben érték golyóikkal.

Mindazonáltal báró Kemény Farkas alezredes nem csak vitézül tartotta magát, de az ellenséges háromszori rohamot Piski falujánál, melyből az ellenség kiveretett, és a hidon, hol annak nagy veszteségeket okozott, visszaverte, sőt a 11-ik honvédzászlóaljzat övig vízben átgázoltatta a Sztrigy vizén, 2 ellenséges ágyut foglaltatott el vele egy Hilsch nevű osztrák tüzér főhadnagygyal együtt, kiverette a vámházban és fogadóban letelepedett csatározó ellenséget is és megszállotta azokat; — de ekkor az ellenség közepe nagy tömegekben rohant elő és elérte az elébb nevezett épületeket, valamint a hidat, csaknem összevegyült a 11-dik honvéd zászlóaljjal, mire báró

Kemény Farkas hirtelen nem tudván föltalálni magát, a hidat egy Mátyáshusár századdal rohantatta meg; ezen roham azonbansok áldozathakerült, s ezek közt Horváth századoséba is, és visszaveretett, mire magát az ellenség a 11. honv. zászlóaljjal összevegyülve és csak mintegy 10—15 lépésnyire ágyuink torka előtt látta.

Ezen veszélyes bonyodalomban történt, hogy az ellenség másodszor kísértette meg, azon Szelindeken kiadott Vizaknán kezébe maradt rendeletünk kizsákmányolását, hogy ellenséges csapatok is, ha szuronyuk vagy kardjuk tetején kendővel jelennének meg, barátságosan fogadtassanak; kitz tehát egy nagy fehér zászlót és álnokul ölelkezett honvédeinkkel s igyekezett tiszteinket és főbbtiszteinket kiszemelni, hogy legelőbb is azokat, vagy elfogja vagy leszúrja, de ezen álnokság csakhamar föl lön fedezve és rettentően megboszulva, mert a midőn egy báró Bianchi ezredbeli százados a vegyületben megpillantá báró Kemény Farkast, azon kérdéssel közeledett hozzá: ön-e Bem? s ennek igenlő válaszára hirtelen odaugrott, hogy azt lováról lerántsa, annak ez egyetlen szó: „árulás“ elkiáltására az illető százados vérében fetrengett, s elkezdődött az irtóztató mészárlás ember ember ellen; felbőszülten rohant elő a Máriási és az 55-ik honvédzászlóalj, és irgalmatlanul lekonzoltak minden ellenséget, mely kezök alá került, a 11-dik honvédzászlóalj egy része berohant a vámbázba és fogadóba, s ott mindent lekonzolt, mi

ellenséges volt, megszólaltak ágyuink, halált hirdetve minden lövéssel, míg az ellenség rémülettel hátrafutva igyekezett menekülni.

Ezen irtózatos mészárlás közben, melyben csak maga az ellenséges b. Bianchi zászlóalj többszáz halottat, és ezek közt tiszteinek nagy részét veszté el, érkezett meg bajnok fővezérünk mintegy délelőtti 10 óra után a hidhoz, mely annyira meg volt rakva halottakkal, hogy azokat előbb félre kellett vonatni, nem lehetvén különben sem lovasokkal, sem ágyukkal rajta keresztül jutni. — A mint ez megtörtént, azonnal átvágtatta Makrai alatt a Mátyáshuszárokat és bihari lovasokat az ellenség üldözésére, átrendelte az összes gyalogságot, maga pedig átvezette ágyuinkat és csatarendbe fejlődött seregünk; de még mielőtt zászlóaljaink elfoglalhatták volna állásukat, észrevett egy ellenséges zászlóaljt, mely a piskii magaslatokon igyekezett megkerülni jobb szárnyunkat; hirtelen körülnézett, és nem látván maga körül csak egy Egyed nevű lovashadnagyot, körülbelől 8—10, őt mindig kísérő mindenféle huszárral, ennek megparancsolá, hogy azon zászlóaljt rohanja meg; a hadnagy tétovázott, de Bem sietségre inté, s miután ez vágtatva megindult kevés huszáraival, s a zászlóalj, láttukra tömeget képezett, nagy sietséggel 5 ágyut irányoztatott a tömegre, melyeknek tüzelésére, a tömeg rémületes futásnak indult szerteszét, otthagyván több halottat és sebesültet.

Ezután Egyed hadnagy huszáraival visszatért,

Bem pedig oda mutatva, mosolylyal mondá: látják önök az osztrák taktikát? és nyugodtan folytatta intézkedéseit. — Jobb szárnyunkra rendeltetett a báró Máriássi és 55. zászlóalj a bihari lovasokkal a Piski falu fölötti hullámszerű erdős-bokros magaslatokon, hol a 11-dik zászlóalj már nyomta az ellenséget, bal szárnyunkat képezé a székely zászlóalj a Würtemberguszár-osztálylyal, a Maros mentébenlévő völgyben, közepét pedig seregünk többi részei, ágyúinkkal, melyekből néhány szárnyainkon is el volt helyezve.

Ily állásban folyt a harc, az ellenség mind több-több tért veszített, és mintegy délutáni 1 óra táj már Paád helységéig szorítottatott vissza, midőn egy ágyugolyó bett a bihari lovasok közé és lever egynehányat közülök; erre az egész osztály oda hagyja állását és vészkiáltások közt iramodik a hid felé, a jobb szárnyon levő gyalogság hullámszerű állásában nem láthatta és nem érthette ezen eszeveszett jajveszéklő futásokát, valami nagy veszélyt sejtve, csatlakozik a futáshoz, mit megpillantva a többi gyalogság, követte a futókat, úgy hogy Bem magát a győzelem közepette elhagyatva, csak ágyúival s kevés lovasságával, a Mátyás-huszárakkal látta, tehát ezekkel is kénytelen volt a hid felé hátráltatni, nehogy megrohanatassanak és elfoglaltassanak.

Épen, mikor a bihari lovasok futásnak indultak, érkezett meg Déváról az ott hátrahagyott 31-dik honv. zászl. Dobai őrnagy és újjonezaink Adler Sze-

ver százados vezénylete alatt. — Dobai őrnagy a 31. zászl. a hidnál maradt, míg ujjonczaink egy pár száz lépéssel előbb vezettettek az országuton.

Az előbb leirt általános futás következtében annyira összecsomósodott egész seregünk a hidnál, hogy ágyunk nem mozdulhattak, és itt a legnagyobb veszély érhetett egész seregünket, miután nemcsak az összes ellenség követte, ugyan még jó ágyulövésnyi távolságra, de a Maros völgyében egy könnyű lovasosztály is készült rohamra a hid felé, — s ennek részünkről semmi sem állott útjában.

Ezen vészes perczben hirtelen a völgybe, a lovasság elibe rendeltem Adler századost ujjonczaival, míg hátrább megtalálva a Mátyáshuszár-osztályt Makrai László őrnagy és a Würtemberghuszár-osztályt Károly őrnagy alatt, mindkét osztályt azon könnyűlovasok ellen indítottam, Adlert pedig sietőséggel vissza rendeltem.

Ezután a hidhoz érkezve, ezen lassan-lassan áthaladt seregünk, de a midőn ágyunk átmennének, épen azon ágyu első 2 lova, mely mellett Bem lovagolt, megijedt az ottani számos halottól, visszafordult, és nemcsak oda rekeszté fővezérünket, de egy-szersmint újból elrekeszté a hidat, de egy tűzér rögtön elvágá azon lovak istrángjait, és szerencsésen áthaladtunk ágyunkkal is a hidon, — hol Bem 10 ágyuval állást vett az ellenség ellen, seregére bizván, hogy futásából, midőn látja, hogy nem üldöztetik, kijózanodjék és rendezze magát.

Ez alatt a fönnebb idézett lovasság is összecepott, az ellenség nagy veszteséggel visszaveretett, de a miéink kényszerültek az üldöztetést félbenhagyni, miután egy a Maros mentében fák közt elbujt zászlóalj sortűzet adott baloldalukba, mire a vizen át csatlakoztak seregünkhez.

Mig Bem ágyuival a hidat elzárta az ellenség elől és tartós tüzelés után csak akkor hátrált, mikor mártóbbé nem maradhatott, a gyalogok átkelésétől s útja elzárásától tartva, addig Czetz alezredes a kijőzanodott futó seregét nemcsak megállította és rendezte, hanem fel is állította egy igen előnyös állásba, úgy, hogy a midőn Bem oda érkezett ágyuival, seregét nagy örömeire szép csatarendben találta, — s az utána nyomuló ellenséget ennek nagy bámulatára nemcsak megállíthatta, de egész erélylyel meg is támadtatta.

Itt egy második véres csata kezdődött e napon, délutáni 2 óra után.

Az ellenség sebes ágyutüzelés és jobb szárnyunk megkerülése által igyekezett újra megingatni seregünket; de hasztalan, rohamai visszaverettek, lovas rohamait huszárjaink ellensúlyozták, megkerülésünket megghiusítá a torontáli zászlóalj, ágyuink pedig ritkábban tüzeltek ugyan, de ekkor halált vittek az ellen sorai közé.

Az ellenség minden áron vissza akarta szerezni iménti előnyét, és oly hévvel tüzelt szakadatlanul, hogy estéli 4 óra után elfogyott lőszere, s ez l'cn

veszte, mert a mint ezt észrevette fővezérünk, az ágyuk helyen-helyeni elnémulásából, általános rohamot rendelt, melyet seregünk oly hévvel hajtott végre, hogy az ellenség számos halott és sebesült hátrahagyásával futásnak indult; nyomban követte őt seregünk, melyet a hidon átkelve, a vámházból és fogadóból újra sortűz fogadott, de csak egy pár percz, s az ezen épületben volt báró Bianchi század utolsó embere is kiadta lelkét a felbőszült honvédek szuronyai alatt.

Innen kezdve előnyomulásunk folytonos, de mintán már besötétedett, az ilyen esetekben szükségessé válik, hogy fogva lassu volt, úgy, hogy a midőn fővezérünk felhagyott Paádon túl további üldözésével és Paádra vissza rendelte seregét pihenni, már 9 óra elmúlt volt.

A lakosai által egészen odahagyatottfalu csaknem minden háza tele volt ellenséges halottakkal és sebesültekkel.

A csata után rögtön elküldött fővezérünk Dévára, hogy a sebesültekkel oda hátrált kíséretet még azon éjjel Paádra rendeljem, a tanácsnak pedig kötelességévé tegyem a szállítható sebesültek azonnali elszállítását Kolosvárra, s a többiekre való azonnali gondoskodást, mit megtévén, visszasiettem Paádra, hol seblázás hős fővezérünket egy parasztágyon fölöltözködtöten, csendes álomban találtam, szerteszét körülvéve egy pár ezer véres hulla által, kipihenő a siketítő ágyudörgés és rettenetes mézárulás közt le

folyt nap fáradoimait, mint gyermek a játék utáni fáradságot.

A piskii csata Erdély ezen hadjáratában ez időig nemcsak a legvérengzőbb, de legeredményesebb is volt; minden fegyvernemünk remekelt vitézségben s a 11-dik honvédzászlóalj ezen csatában nyerte meg az érdemjelt zászlójára, felavatván magát a vérkeresztelőben seregünk legbátrabbjai közé.

S ennyi bátorság, s ennyi áldozat szintén semmivé tétetett egyetlen ellenséges ágyugolyó által, mely a bihari lovasok közé csapva, azokat jajveszéklő, esztelen futásra birta, és magával vitte az ez által rémületbe hozott, több óra óta győzelmes előhaladt serget.

Azt, hogy másodszor is győztünk e napon, részint Czetz alezredes erélyének és ügyességének köszönhetni, melylyel sikerült a futó sereget megállítani és előnyös állásba állítani föl, részint pedig fővezértünk oroszláni bátorságának, melynél fogva az ellenséget üldöztetésünkben addig feltartóztatta, míg Czetznek az előbbi intézkedések lehetővé lettek, azután pedig vezéri tapintattal felismerte a perc megérkeztét, és nem is mulasztotta el egész seregét egyszerre rohamba vinni az ellenség ellen.

Az ellenség e napon, mint azt a Paádon a vámházban, fogadóban és hidon tömegesen, a csatatér több részein pedig szerteszét heverő hullákból ki lehetett venni, halottakban és sebesültekben 2000 embernél többet vesztett, s ezenfelül elfoglaltunk tőle 3

ágyut. — Saját veszteségünk 670 halottból és sebesültből állott.

Február 10-én korán reggel, midőn seregünk a szokott szemlére készült, Paád faluján kívül Szászváros felé jobb szárnyán állott a Würtemberghu-szárosztály, utána a báró Máriássi zászlóalj stb.

Bem pedig velem az országuton várta, mig az egész sereg föl lészen állítva.

Ekkor közeledik két lándzsás oláh, és egész bátorsággal kérdik oláh nyelven: hol a tábornok ur; Bemre mutatva, mondám: itt van, — mire a két oláh katonásan megáll előttünk, lándzsáit lábhoz veszi s az egyik egy írást véve ki széles övéből, azt át nyújtja, jelentvén, hogy ezzel őket egy Déván túl, valamely szoros közelében álló cs. kir. parancsnok küldi.

Fölvastam a rajzónnal irt s báró Puchnerhez czimzett jelentést, melyet egy őrnagy, kinek nevét elfelejtettem, irt, s mely azt tartalmazta, hogy zászlóaljával, 4 ágyuval és két szakasz lovassággal elfoglalta a számára kijelölt helyet, és bárha tökéletesen sikertulend is neki egyetemben lándzsás oláhai-
val az arra vonuló magyar serget megsemmisíteni, megsemmisítvén a hely színét, a netalán fére szaladó egyes magyar katonák hirtelenebb tüzetésére és lekonczolására szükségesnek látná szaporíttatását bár két szakasz lovassággal, melyet ha megkap, bizonyára egy magyar katona sem fog kimenekülni.

Bem elmosolyodott és parancsolá, hogy adjak a lándzsás oláhoknak 2—2 frtot.

— Hiszen nem nekünk hozták ezen jelentést, mondám az öreg bajnoknak, gondolván, hogy nem értett meg, de ő válaszolt: tudom, de nekünk adták, tehát fizesse csak ki.

Eddig a két lándzsás oláh folyvást katonásan állott előttünk, de midőn a fizethetés végett bekecsem zsebébe nyultam tárczám után, s ez által meglátták zekém alatt magyar egyenruhámat, mintha lábaikat lekaszálták volna, oly hirtelenséggel borultak térdre, csókolták a fővezér csizmáit, és könyörögtek éltökért, ütvén mellüket és szüntelen mondván oláhu! : jaj fejünknek! — míg a fővezér hátra lépett, fölkelesre inté őket és megilletődve bámulta rabszolga lelköket, én pedig kezökbe fizettem a 2—2 forintot, hallgatásra intettem, nehogy a honvédek figyelmét s ezzel méltó bosszujokat is magukra vonják, elvezettem a falu utolsó házába s oda rendeltem egy báró Máriássi zászlóaljbeli tisztet egy szakasszal, hogy saját felelősség terhe alatt őriztesse, míg az egész sereg elvonul, azután pedig szabadon bocsássa és a legközelebbi állomáson fővezértünknek ezen rendelkezés végrehajtásáról jelentést tegyen; — mi szórul szóra meg is történt.

Figyelmeztetésemre, hogy nem ártana ezen jóakaró oldalseregecskét ágyuival együtt elfogni, azt válaszolta Bem, hogy nincs ideje ily apróságokkal bibelődni, majd kezükre kerülnek ők másutt

is. — Ez tehát a második eset, melyben Bem bebizonyította, hogy elleneit, mint Gálfalván, nem számálta, hanem nagyobb céljait zavartalanul követte, ha csak egy kézcsapás által szép számú foglyot ejtethetett volna is.

Igy cselekedett egy terroristicusnak kikiáltott kormány rebellis fővezére a fölbujtogatott oláhok két bizományosával, kik — meglehet — már maguk is nem egy védtelen magyar családot, nőt, gyermeket pusztítottak el.

Ennek ellenében gondoljuk el, mit tett volna a magát atyainak nevező kormány bujtogató fővezére, ha hasonló körülmények közt két honvéd vagy két magyar nemzetőr jelent volna meg előtte hasonló jelentéssel?

Könnyű ezt kitalálni minden eddigi tetteiből, de nevezetesen azon példátlan eljárásából, melyet nem átalított elkövetni egy Szeben bevételekor csupán lovagiasságból a Vörös-toronyhoz hozzá küldött parlamentairunkkal, mely esetet a maga helyén fogok leírni, — s itten még csak annyit kell megjegyezni, hogy szomorú tapasztalatink szerint az ellenség mindvégig éppen akkor volt legkegyetlenebb, mikor győzött vagy fegyvertelenekkel és foglyokkal látta magát szemben, mikor más civilizált ellenség, erejének s igazságának öntudatában, megeléglően a csatatéren ontott vérpatakokat, nagylelkűséget szokott gyakorolni.

Ámde ellenségünk nem lévén képes erejét a

csatatéren bizonyítani be, ezt a védteleneken gyakorolta, elvei igazságát pedig bitófákon vala kénytelen hirdetni, miután hatalmas szövetségese s árulás által lefegyvereztetett azon nemzet, melynek kisebbsége ellen fölbujtogatta a testvér-nemzetek összegét és rajta mégis megtört egész saját ereje.

Mily nagy tere nyílik itt az elmélkedésre a történész-buvárnak, midőn egy felől a magyar nemzet állítólagos kisebbségét látjuk küzdeni pénz, katoná, fegyver, lőszer és minden, egy hadjáratához szükséges kellékek nélkül, két nagyhatalom, századok óta fennálló hadserege és a fölbujtogatott horvát, szerb, tót, oláh és szász testvér nemzetek összege ellen, el lévén ezek látva minden kigondolható hadi-készletekkel és még több száz millióval pazarolván a pénzt is.

Akaratlanul is azon kérdés merül fel a gondolkozó előtt, hogy, ha már azon nemzet kisebbségének ily hiányosságok mellett is sikerült ily eredményeket vívni ki, hány nagyhatalmasság szövetkezése igényeltetnék arra, hogy ezen nemzet összege leigáztassék, ha kezet fog testvér-nemzeteivel és el van készülve mindenképen egy hadjáratra?

A szemle előtt történt az is, hogy Gencsi őrnagy a debreczeni lovasok közül az osztály nevében 2 egyént vezetett Bem elé azon kérelemmel, hogy az osztályt többé csatába ne vezesse, miután emberei többnyire családostok, s ők nem csatázni, hanem egyéb szolgálatok tételére állottak be.

Bem szánakozó mosolylyal biztosítá, hogy a tegnapi szomoru tapasztalás után, midőn miattok győzelmes serege hátrálni kényszerült és a délelőtti ütközet elveszett, kérelmök nélkül sem vezette volna többé csatába, és megrendelte, hogy használjam ezen osztályt a mire lehet.

Ennek következtében az egyik század fedezetül rendeltetett a podgyászszekerek mellé, a második század pedig levélhordásra használtatott, — de csatában egyik sem vett többé részt, és mégis bámulattal olvastam később a Közlönyből, hogy Gentsi őrnagy a piskii csatában tett szolgálatáért előléptetéssel s érdemjellel jutalmaztatott. — Ki ajánlatára történt ezen szatira, isten tudja!

Végre megtartotta fővezérünk a szemlét, mely alkalommal fájdalmas érzést ébresztett annak látása, hogy némely zászlóaljaink a szó szoros értelmében megtizedeltettek a piskii csatában.

Számos előléptetések után ez alkalommal megrendelte Bem a b. Máriássi zászlóaljnak, hogy zavarok kikertülése végett, fehér szíjjai feketére festessenek, tisztai pedig, kik osztrák egyenruhát viseltek, honvédegyenruhával lássák el magukat.

Szemle után Bem egész seregével megindult Szászváros felé, hol dél tájban érkezett meg, és megtudtuk, hogy az ellenség itten csak addig mulatott a piskii csata után, míg sebesültei számára — kik közt *Losena* ezredes sebei következtében meghalt — 2 kórházat rendezett és seregét összeszedte, azután

pedig, mintegy éjfél után, sietséggel hátrált Szászsebesre.

Bem azonnal keresztül nézett az ellenség terén, hogy t. i. magát ellássa a fehértvári váról elégendő löányaggal, bevárja Bemét egy döntő csatára, és csataközben megtámadtassa balszárnýunkat a fehértvári várórség által is, mely oldaltámadás egyzersmint elvágta volna hátrálási vonalunkat Magyarország felé, s így lehetlenné tette volna, hogy löszert szerezhetségén magunknak, a még csak egy csatára való meglevő löszer elfogyta után, a legveszélyesebb helyzetbe jutottunk volna.

Ezen ellenséges tervet tehát meg kellett semmisíteni, s oly állást keresni, mely segélyforrásaink központjában fekszik, közlekedésünket az ország minden részeivel föntartja, a székelyekhez közelít és czélunktól, Szeben és Brassó elfoglalásától, nem távolít el; — s ezen központi állomás nem lehetett más, mint Medgyes városa; de ezt minden áron mi hamarabb kelle elérni, elébb, mintsem az ellenség oda vetvén magát, elzárhassa tőlünk M.-Vásárhelyt s a kolosvár-nagy-bányai vonalt, mert ha ez történik, szintén az előbb leirt veszélyes helyzetbe juthattunk volna, abba t. i., hogy löszertünket nem pótolhattuk volna.

Ezért fővezértünk rövid pihenés után egész seregével megindult Szászsebes felé és már Zsibó körül ellenséges lovassággal találkozott, de ez ütközet nélkül vonult be Szászsebesre, hol az egész ellensé-

ges sereg állomásozott; mire Bem Szászsebes előtt elérte a Károlyfehérvárra vezető utat, ott maradt egy zászlóaljjal, egy század huszárral és egy titeg ágyúval, míg seregének többi részeit Alvincz felé indította, ilyképen a sereg utócsapatát képzendő.

Midőn előcsapataink este 9 óra felé Alvinczhez közeledtek, ellenséges ágyutűzzel fogadtattak, de ezzel meg is elégelte az ellenséges b. Stutterheim dandár, mert — bár részünkről egyetlen lövés sem történt — nyakra-főre elszaladt, úgy hogy a rohamra indult báróMáriásiés a 11. honv. zászl. ellentállásra nem találva, oly hirtelenséggel foglalták el a helységet, hogy még mintegy fél század b. Bianchi katonát foglyokul ejtettek, mielőtt felöltözködhettek volna; miből látszik, hogy itten Bem seregét legkevesbé sem várták s ennélfogva valószínű, hogy az egész dandárt elfoghattuk volna, ha előcsapataink csendesen közeledtek, de főképen, ha Bem is sejtette volna, hogy Alvincz meg van szállva ellenség által.

Az ellenségnek két oldalról oly közel léténél fogva szükséges elővigyázati intézkedésekben és házak kikutatásában lefolyt az éjféli, mielőtt Bem seregünket táborba pihenni bocsátotta, s ő maga is egészen felöltözködve nyugodt le, és valóban, mind ezen elővigyázatok nagyon üdvöseknek bizonyultak be; mert alig egy pár órai pihenés után, vak láрма zavarta fel seregünket mintegy reggeli 4 óra felé, és seregünk ezen ki nem puhatolhatott vak láрма által

már-már a legnagyobb bonyodalomba és a zavar közt talán szétbomladozásnak is indul, ha annyira bálványozott fővezértünk hirtelen egész erélyével közbe nem lép, az önbizalmat seregünkbe föl nem ébreszti és a rendet azonnal helyre nem állítja.

Igy azonban ezen indoktalan vak lármának nem lett más következése, mint az, hogy seregünk a netalán közeledő ellenség elfogadására Lámkerék felé csatarendbe állíttatott, s miután hosszabb várakozás után a visszatért portyázók jelentése szerint nem közeledett, seregünk

február 11-kén félig fáradtan oly utnak indult Bervére, melyet, tekintetbe véve a télen át föltornyosult havat és az út járatlanságát, alig merészelt volna megtenni Hannibal vagy I-ső Napoleon egy hadsereggel a — legnagyobb kényszerűség nélkül.

Ezen út a leégett marosportusi híd mellett a Maros mentén a károlyfehérvári vár színe előtt vezet el, nehéz ágyuk horderő távolban, s épen ezen helyen egy hegyen át, melyet fagyos sikamlósságánál s a rajta fekvő sines hónál fogva alig lehetett gyalog megmászni.

Lovasságunk leszállott és maga után huzta, vont a csaknem vasalatlan lovait, a honvédek nyomdokain. — Négy-öt ágyu vagy ágyuszekér elfogata s a podgyászszekerek elfogataiból 16—18 marha alig birt fölvonni egy ágyut a tetőre.

Valóban, nem sikerült volna még így is az átmenet, ha honvédeink maguk helyen-helyen nem ta-

szíjtják ágyuinkat és szekereinket, és ha a várórség ágyutűzzel neveli ezen bonyodalmat, igen valószínű, hogy vagy kénytelenítettünk volna megfordulni és más utat erőszakolni magunknak, vagy pedig hátra hagyni, ha nem is ágyuinkat és ágyusszekereinket, de podgyászunkat minden esetre.

Igy azonban, miután egyetlen ágyulövés sem történt reánk, nehezen ugyan, de szakadatlanul folytattuk egész napon át hasonló utunkat, és nem veszítettünk semmit, de győzelmes seregünk inkább hasonlított egy költözködő népesoporthoz, mint hadsereghez, annyira el volt az szórva, míg végre a vezér, délutáni 5 óra után Strázsánál megpihentette s egyzsersmind összegyűjté seregét, azután folytatván útját, esti 10 óra tájt érkezett Bervére, hol lovas előcsapatunk fegyvertűzzel fogadtatott egynehány felkelő oláh által, kik azonban úgy elrejtették magukat, hogy a sötétség miatt nem lehetett megkapni. — Ezen oktalan lövések annyira fölbőszítették seregünket, hogy egész éjjel át kellett czirkáltatni, nehogy fölgyujtsák a falut.

Február 12-kén nyugnapot rendelt fővezérünk egészen kifáradt seregének, de senkinek nagyobb szüksége a nyugalomra nem volt, mint magának Bemnek, kinél a sebláz már nagyon előállott.

Mindazonáltal ő nem pihent, sőt szüntelen rendelkezett, futárokat rendelt Kolosvárra, M.-Vásárhelyre és a Székelyföldre, tudatni hadműködése eredményeit; azután munitiót rendelt magához Med-

gyesre, a podgyászszekereket más napra báró Kemény Farkas alezredessel az erdélyi Juhász őrnagy zászlóaljával s 1 század bihari lovassal Balásfalvára és folytatólag Kolosvárra rendelte, nehogy azok tovább is gátolják hadműködésünket, több előléptetéseket tett, s ezek közt Czetz alezredest ezredessé, de számos büntetéseket is rendelt, miután daczára szigoru rendeletének, honvédeink annyira tüzeltek a majorságra, hogy nemcsak nagyon fogyasztották töltséiket, de veszélyeztették a kijárást és már föl is gyújtottak egy pár boglya szénát; — egy szóval, szakadatlanul intézkedett és rendelkezett, mintha legkisebb baja sem lett volna.

Febr. 13-án seregünk Szász-Csanádra indult és érkezett, miután Ohábanál elváltak podgyászszeke-reink báró Kemény Farkassal, — Balásfalvára menendők.

Febr. 14-én seregünk Sz.-Csanádról egy menetben szakadatlanul folytatta útját Asszonyfalván, Kis-Kapuson át Medgyesre, hová február 15-én virradóra érkezett meg.

Legfőbb ideje is volt már mind fáradt seregünknek, mind pedig fővezérünknek megérkezésünk oly helyre, hol bár egynéhány napot pihenhessen; és bár mennyire is ohajtotta egész seregünk siettetni Erdély elfoglalását, hogy részt vehessen testvérhazánk felszabadításában is, most az egyszer még is mindnyájan ohajtottuk, hogy az ellenség bár néhány napig meg ne támadna, mert fővezérünk seb-

lába aggasztóvá lön, úgy annyira, hogy orvosaink életét is kezdték féltetni, és általános volt azon aggodalom, hogy nála nélkül, kinek látása honvédeinket hőssökké tette, eredményes csatákat nem vívhatunk, sőt hogy eddigi győzelmeink eredményének egy részét is, hirtelen megtámadtatásunk esetében elvesztenők.

Növelte ezen aggodalmat azon hír elterjedése, hogy főorvos Szigeti tanár, ki seregünktől eltűnt, szántsándékkal akarta fővezérünk vesztét előidézni, miután a sebészet tanai ellen, összezuzott új-ját csupán ollóval metszette le, s ez által a sebben maradt tört csont szálkái könnyen előidézhettek volna a legrosszabbat. Bem a sebláz legnagyobb fokában feküdt, midőn Kolosvár városa részéről megérkezett híres sebésze, Pfennigsdorf, meg szemlélni a sebet, és törzsorvosunk Gesztesi elnöklete alatt orvosi tanácskozás tartatott fölötte, mely a legnagyobb aggodalmat fejezte ki, miután az egész kéz rendkívüli daganata miatt, új operációt nem merészelt végbe vinni, a seb pedig nagyon veszélyesnek mutatkozott.

Midőn Gesztesi törzsorvos az orvosi kar aggodalmát nekem kifejezte, ismerve fővezérem lelki erejét és harcvágyát, azt mondtam, hogy őt azonnal fel lehetne üdíteni, ha ablaka alatt 8 ágyut egyszerre elsütnének, de mire ezután magam is meglátogatva őt, ő lázában azon panasszal vádolt, hogy élte biztosságáról nem gondoskodom, miután a mult

éjjel egy lengyel főhadnagyot bocsátottam be hozzá egyedül, ki őt meg akarta ölni, holott nemesak egész éjen át magam — ugyanazon szobában hál-tam, de Zeik Elek nyargoneztisztet is az egyetlen ajtó előtt virrasztattam, tehát senki azon szobába be nem járhatott; — mondom, ekkor magam is fájdalmasan kezdtem aggódni fővezéremért, hármily hatalmasnak ismertem is lelki erejét; azonban félelmemet a nagy ember későbbi szerencsés fölgőgyngyulása, hála égnek, nem igazolta.

Medgyesre érkezve sergünk, itt találta a Vizaknánál balszárnnyunkat képezett és a főseregtől elvágott szathmári önkénytesosztályt, a Vilmos és szathmári huszárok 2 századát, Pereczí könnyű lovascsapatát és 3 ágyut, Zsurmai őrnagy alatt, mely mint már említettett, az ellenséges b. Haidte repülő hadtestével Medgyes birtoka fölött változó szerencsével több ütközetet vívott, míg végre a Székelyföldön nagy mértékben előhaladt szervezés, ez utóbbit e vidék végképi odahagyására kényszerítette, és Medgyes, Zsurmai őrnagy birtokában maradt.

A székelyek t. i. félbenszakasztottak minden alkudozást Gedeon osztrák altábornagygyal, és minden szerződési kötelezettség alól fölmentetteknek nyilatkoztatták ki magukat, mihelyt Beszterczére indított küldöttségük visszaérkezett Bem kiáltványával, és lelkesedéssel szervezni kezdték magukat új, népszerű vezérek, Gál Sándor alatt, de lelkesedésök a legmagasabb fokát érte, midőn megérkezett köztük a Sze-

lindekről hazaküldött gyalog és huszárzászlóalj Kiss Sándor alezredes alatt, kitől szent ügyünk valódi állását tudták meg.

Képzeltetni a székelyek lelkesedését abból, hogy alig telt el Kiss Sándor hazaérkeztétől fogva egy hét, és ez máris vissza indult 3 új zászlóaljjal, a 12-dik honvédzászlóaljjal, egy osztály székely, egy század Mátyáshuszárral és 6 ágyúval Segesvárra, hová épen azon időben érkezett meg, melyben sergünk Medgyesre.

Febr. 17-kén aztán Medgyesen találkoztunk.
